

quibus fastidium est ciborum. Hibernus autem inter hiemem 7
 et vernum est, quasi hievernus; qui plerumque a parte totum,
 hiemem, significat. Haec tempora singulis etiam caeli partibus
 adscribuntur. Ver quippe orienti datur, quia tunc ex terris 8
 5 omnia oriuntur; aestas vero meridiano, eo quod pars eius
 calore flagrantior sit; hiems septemtrioni, eo quod frigoribus
 et perpetuo gelu torpet; autumnus occiduo, propter quod graves
 morbos habet, unde et tunc omnis folia arborum defluit. Vt
 autem autumnus abundet morbis, facit hoc confinium frigoris
 10 et caloris, et conpugnantia inter se contrariorum aerum.

DE ANNIS. Annus est solis anfractus, cum peractis tre-XXXVI
 centis sexaginta quinque diebus ad eadem loca siderum redit.
 Annus autem dictus quia mensibus in se recurrentibus volvitur.
 Vnde et anulus [dicitur], quasi annuus, id est circulus, quod in
 15 se redeat; [ut] Vergilius (Georg. 2, 402):

Atque in se sua per vestigia volvitur annus.

Sic enim apud Aegyptios indicabatur ante inventas litteras 2
 picto dracone caudam suam mordente, quia in se recurrit.
 Alii annum dicunt ἀπὸ τοῦ ἀνανεοῦσθαι, id est ab innova-
 20 tione; renovatur enim semper. Tria sunt autem genera an- 3
 norum. Aut enim lunaris annus est triginta dierum; aut
 solstitialis, qui duodecim continet menses; aut magnus, om-
 nibus planetis in eundem locum recurrentibus, qui fit post
 annos solstitiales plurimos. Aera singulorum annorum est con- 4
 25 stituta a Caesare Augusto, quando primum censu exagitato
 Romanum orbem descripsit. Dicta autem aera ex eo, quod
 omnis orbis aes reddere professus est reipublicae.

DE OLYMPIADIBVS ET LVSTRIS ET IVBILEIS. Olympias XXXVII
 apud Graecos constituta apud Elidem Graeciae civitatem, Eliis

1 hieme et verno BT: hiemen et verno C': hiemem et verem K
 2 hibernus C tota K 5 mer. quod K 6 hiems . . . torpet in fine
 parographi T 8 omnes K folio T defluet KT 10 intra se B
 12 eandem KT sid. loca K 13 currentibus K 14 dicitur hab.
 BK: om. CT annuus K: annus T 15 ut hab. CK: om. BT
 18 mordentem codd. quia] qui K 19 alii] illi K id est om. B
 a renouatione K 20 genera] tempora BC 26 romanorum urbem
 A dicta . . . reip om. B¹ au. est era T ex om. A 29 apud]
 apoto K colys ag. K: clisagentibus C¹

- agentibus agonem et quinquennale certamen, quattuor mediis annis vacantibus ; et ob hoc Elidum certaminis tempus olympiadem vocaverunt, quadriennio in una olympiade supputato.
- 2 Lustrum vero est πεντητηρίς, id est quinquennium, quod quinto anno dicitur condi propter olympiadas a Romanis ; adhuc enim 5 consules, adhuc aera nondum erat. Est enim quinquennale tempus. Ideo vero sic vocatum, eo quod censu per quinquennium in republica peracto urbs Roma lustrabatur. Iubileus interpretatur remissionis annus. Est enim Hebraicus et sermo et numerus, qui septenis annorum hebdomadibus, id est, quadraginta novem annis textitur ; in quo clangebantur tubae, et ad omnes revertebatur antiqua possessio, debita absolvebantur,
- 4 confirmabantur libertates. Hunc numerum etiam in diebus Pentecosten et ipsi celebramus post Domini resurrectionem, remissa culpa et totius debiti chirographo evacuato, ab omni 15 nexu liberi suscipientes advenientem in nos gratiam Spiritus sancti.

XXXVIII DE SAECVLIS ET AETATIBVS. Saecula generationibus constant ; et inde saecula, quod se sequantur : abeuntibus enim aliis alia succedunt. Hunc quidam quinquagesimum annum 20 dicunt, quem Hebraei iubileum vocant. Ob hanc causam et ille Hebraeus, qui propter uxorem et liberos amans dominum suum aure pertusa servitio subiugatus, servire iubetur in saeculum, hoc est usque ad annum quinquagesimum. Aetas plerumque dicitur et pro uno anno, ut in annalibus, et pro septem, 25 ut hominis, et pro centum, et pro quovis tempore. Vnde et aetas tempus, quod de multis saeculis instruitur. Et dicta

2 eoludum K : Eliorum Schwarz 4 πεντητηρίς] pentesin CK : penteteresin BT 6 nondum] non T 7 sic om. K censum . . . peractum K 8 orbis C¹ : urbis KT 9 sermone et numeru K 11 textitur om. K (non A) 12 omnem hominem rev. K adsolvebantur T : solvebantur B 13 libertas C etiam om. K 14 pentecostes dclt. cebramus K Domini om. T 15 cyrografum deb. evacuatum K
xxxviii-ix Pleniorem apparatus in editione Mommseniana chronicorum Isidori invenies 19 se om. BT 20 aliis alii BC : ali T 23 a serv. subiugatis C : om. K (non A) 24 hoc est id est us. K 25 et om. K (non A) in om. B annalibus C¹ : animalibus K : annualibus T 26 certum C¹ unde etas T

aetas, quasi aevitas, id est similitudo aevi. Nam aevum est 4
aetas perpetua, cuius neque initium neque extremum noscitur,
quod Graeci vocant αἰώνας; quod aliquando apud eos pro
saeculo, aliquando pro aeterno ponitur. Vnde et apud Latinos
5 est derivatum. Aetas autem proprie duobus modis dicitur: 5
aut enim hominis, sicut infantia, iuventus, senectus: aut mundi,
cuius prima aetas est ab Adam usque ad Noe; secunda a Noe
usque ad Abraham; tertia ab Abraham usque ad David; quarta
a David usque ad transmigrationem Iuda in Babyloniam; quinta
10 deinde [a transmigratione Babylonis] usque ad adventum Sal-
vatoris in carne; sexta, quae nunc agitur, usque quo mundus
iste finiatur. Quarum decursus per generationes et regna ita 6
inspicitur.

DE DESCRIPTIONE TEMPORVM. Prima aetas in exordio sui XXXIX
15 continet creationem mundi. Primo enim die Deus [in] lucis
nomine condidit angelos; secundo in firmamenti appellatione
caelos; tertio in discretionis vocabulo speciem aquarum et
terrae; quarto luminaria caeli; quinto animantia ex aquis;
sexto animantia ex terra et hominem, quem appellavit Adam.
20 **Prima aetas.** Adam ann. ccxxx genuit Seth, a quo filii 2
Dei. [ccxxx]. Seth ann. ccv genuit Enos, qui coepit invo-
care nomen Domini. [ccccxxxv]. Enos ann. cxc genuit Cai-
nan. [dcxxv]. Cainan ann. clxx genuit Malalehel. [dcccxcv].
Malalehel ann. clxv genuit Iareth. [dcccclx]. Iareth ann. 3
25 clxii genuit Enoc, qui translatus est. [mcxxii]. Enoc ann.
clxv genuit Matusalam. [mcllxxxvii]. Matusalam ann. 4
clxvii genuit Lamech. [mcccclii]. Lamech ann. clxxxviii
genuit Noe. Arca aedificatur. [mdcxl]. Noe autem ann.

9 Iuda in om. K (non A) babillonis K (non A) 10 deinde om.
K a transm. Bab. hab. K: om. ABCT Salv. ABCT: Christi K
11 in carne om. K (non A) agitur om. K¹ 14 aet. est in C¹
15 rationem mun. K in hab. K: om. B'CT § 2 sqq. *Numeros*
annorum mundi hab. (inter textum) ATU: om. BCK. Eos dedi inter
textum uncini inclusos, neglecta in apparatu critico discrepantia codicum
20 ccxxx] cxxx C 22 clxxxx] cxi K: clxv T 25 Enoch autem
a. K 26 clxv] clxvi C 28 arca aed. om. K Noe autem ...
diluvium BTU: Noe vero . . . catacl. an. iimccxlii CK

- de factum est diluvium. [IIMCCXLII] [Noe vero d cum esset annorum genuit tres filios, Sem, Cham et Iaphet. Cuius sexcentesimo vitae anno factum est diluvium. Sunt autem ab Adam usque ad cataclismum anni IIMCCLII]. **Secunda aetas.**
- 5 Sem [cum esset annorum c] ann. II post diluvium genuit 5 Arfaxat, a quo Chaldaei. [IIMCCXLIV]. Arfaxat ann. CXXXV genuit Sala, a quo Samaritae et Indi. [IIMCCCLXXIX]. Sala 6 ann. CXXX genuit Heber, a quo Hebraei. [IIMDIX]. Heber ann. CXXXIV genuit Falec. Turris aedificatur [hoc tempore divisae sunt linguae et per orbem terrae facta est dispersio in 10 aedificatione turris]. [IIMDCXLIII]. Falec ann. CXXX genuit Ragau. Dii primum adorantur. [IIMDCCLXXXIII]. Ragau ann. CXXXII genuit Seruc. Regnum inchoat Scytharum. [IIMDCCCV].
- 7 Seruc ann. CXXX genuit Nachor. Regnum Aegyptiorum nascitur. [IIMXXXV]. Nachor ann. LXXIX genuit Thara. Regnum 15 Assyriorum et Siciniorum exoritur. [IIMCXIV]. Thara ann. LXX genuit Abraham. Zoroastres magicam repperit. [IIMCLXXXIV].
- 8 **Tertia aetas.** Abraham ann. c genuit Isaac et Ismahel, a quo Ismahelitae. [IIMCCLXXXIV]. Isaac ann. LX genuit Iacob. Argivorum regnum inchoat. [IIMCCCLIV]. Iacob ann. xc genuit 20 Ioseph. Phoroneus Graeciae leges dedit. [IIMCCCCXXIV].
- 9 Ioseph ann. cx. Graecia segetes habere coepit. [IIMDXLIV]. Hebraeorum [in Aegypto] servitus ann. CXLIV. Athlans astrologiam invenit. [IIMDCLXXXVIII]. Moyses ann. XL. Hebraei 10 litteras habere coeperunt. [IIMDCCXXVIII]. Iosue ann. XXVII. 25 Ericthonius in Troia [primus] quadrigam iunxit. [IIMDCCLV]. Gothonihiel ann. XL. Catmus litteras Graecis dedit. [IIMDCCXCV].

5 cum es. an. c hab. CK: om. BTU post dil. om. T (non U)
 7 Sala] cainan K a quo . . . Indi om. B: cainan cum esset annorum
 CXXX genuit salam a quo . . . Indi K 9 turr. aed. BCU: tunc turr. aed.
 T: hoc temp. . . in aed. turr. K 11 Falec autem an. B 12 tunc
 primum dii adorantur K² (om. K¹) Ragau . . . Scyth. om. K¹ 13 CXXXV
 K² reg. tunc inc. CK² inquoatus citharum C¹ 14 Ser. . .
 nasc. om. K¹ nascitur] incoat T ante corr. 17 Zor. artem mag. K
 18 quo et Ism. C 19 Arg. reg. in. om. AK (non Bern. extr.) 20 xc]
 IXL U: XL T: LXV CK 22 cx] CVIII K capit C¹ 23 in Aeg. hab.
 KU: om. BCT servitutis C 24 XL rexit populum Hebr. Bern. extr.
 non AU) 25 XXVII] XXVII K 26 primus hab. CK: om. BT

Aoth ann. lxxx. Fabulae fictae [sunt]. [IIIMDCCCLXXV].
 Debbora ann. xl. Apollo [medicinae artem invenit] citharam
 repperit. [IIIMDCCCXV]. Gedeon ann. xl. Mercurius lyram 11
 condidit. [IIIMDCCCLV]. Abimelech ann. iii. Chorus in
 5 Graecia inventus. [IIIMDCCCLVIII]. Tola ann. xxiii. Priamus
 regnavit in Troia. [IIIMDCCCLXXXI]. Iair ann. xxii. Car-
 mentis Latinas litteras repperit. [IVMIII]. Iepte ann. vi.
 Hercules flammis se iniecit. [IVMIX]. Abessa ann. vii. Alex-
 ander Helenam rapuit. [IVMXVI]. Abdon ann. viii. Troia 12
 10 capta est. [IVMXXIV]. Samson ann. xx. Ascanius Albam
 condidit. [IVMXLIV]. Eli [sacerdos] ann. xl. Arca testamenti
 capitur. [IVMlxxxiv]. Samuhel et Saul ann. xl. Homerus
 fuisse putatur. [IVMCXXIV]. **Quarta aetas.** David ann. xl. 13
 Carthago a Didone conditur. [Gad, Nathan et Asaph pro-
 15 phetaverunt.] [IVMCLXIV]. Salomon ann. xl. Templum
 Hierosolymis aedificatur. [IVMCCIV]. Roboam ann. xvii. 14
 Regnum Israhel et Iuda dividitur. [IVMCCXXI]. Abia ann. iii.
 Sub quo Abimelech pontifex fuit. [IVMCXXIV]. Asab ann.
 xli. Achias, Amos, Ieu, Iohel [et Azarias] prophetaverunt.
 20 [IVMCCLXV]. Iosaphat ann. xxv. Prophetavit Helias, Abdias 15
 et Micheas. [IVMCCXC]. Ioram ann. viii. Prophetavit Helias
 et Heliseus. [IVMCCXCVIII]. Ochozias ann. i. Helias rapi-
 tur. [IVMCCXCIX]. Athalia ann. vii. Ionadab sacerdos claruit.
 [IVMCCCVI]. Ioasann. xl. Heliseus moritur. [IVMCCCXlvi]. Ama- 16
 25 sias ann. xxix. Carthago condita. [IVMCCCLXXV]. Ozias ann.
 lii. Olympias a Graecis instituitur. [IVMCCCXXVII]. Ioathan
 ann. xvi. Romulus nascitur. [IVMCCCXLIII]. Acas ann. xvi. 17

1 sunt hab. CKU: om. BT 2 medic. art. inv. hab. B: om. C¹KTU
 (Ap. . . . Gedeon ann. xl om. Bern. extr.) 3 libram T¹ 5 xliii]
 xxii B 6 regnavit BCT: regnat KU 7 vi] vii K 8 abessa
 KT: esebon BC 9 Labdon B 11 sacerdos hab. BC: om. KTU
 12 et Saul om. KU 14 Gad . . . proph. hab. BC: om. KT prophe-
 tabant B 15 xl om. K 17 Israhel] roboam T 19 xli] xlii T
 et Az. hab. B (ante proph.) C (post proph.): om. KTU 20 xxv] xxvi
 T prophetaverunt K Prophetavit . . . Ioram ann. viii om. T¹
 (non U) 21 Ioram] Ioas K Helias prophetavit et Heliseus K
 (non U) 23 Atalia T: Otholia K: Gotolia BC 24 Ioas] Iosias
 K (non U)

- Roma conditur. [IVMCCCCI.IX]. Ezechias ann. xxix. Senatus Romae fit. [IVMCCCLXXXVIII]. Manasses ann. lv. Sibylla Samia claruit. [IVMDXLIH]. Amon ann. xii. Census primum
 18 agitur. [IVMDLV]. Iosias ann. xxxii. Thales philosophus agnoscitur. [IVMDLXXXVII]. Ioachim ann. xi. Nabuchodonosor Iudaeam capit. [IVMDXCVIII]. Sedechias ann. xi. Templum Hierosolymis incensum est. [IVMDCIX]. **Quinta aetas.**
 19 Hebraeorum captivitas ann. lxx. Iudith historia conscribitur. [IVMDCLXXIX]. Darius ann. xxxiv. Iudaeorum captivitas solvitur. [IVMDCCLXII]. Xerxes ann. xx. Sophocles et Euripides tragoedi celebrantur [celeberrimi ac insignes habentur].
 20 [IVMDCCLXXXIII]. Artaxerxes ann. xl. Esdras incensam legem renovat. [IVMDCCLXXXIII]. Darius [qui et Nothus] ann. xix. Haec aetas habuit Platonem [IVMDCCLXII]. Artaxerxes ann.
 21 xl. Hester historia expletur. [IVMDCCLXXXII]. Artaxerxes 15 [qui et Ochus] ann. xxvi. Demosthenes et Aristoteles praedicantur. [IVMDCCLVIII]. Xerxes [Ochi filius] ann. iv. Xenocrates inlustris habetur. [IVMDCCLXII]. Darius [Arsami filius] ann. vi. Alexander Hierosolymam cepit. [IVMDCCLXVIII].
 22 Alexander [Macedo] ann. v. [Alexander] Asiam obtinuit. 20 [IVMDCCLXXXIII]. Ptolomaeus ann. xl. Macchabaeorum liber inchoat primus. [IVMDCCLXXXIII]. Philadelphus ann. xxxviii. Septuaginta interpretes agnoscuntur. [IVMDCCLXI]. Euergetes ann. xxvi. Iesus Sapientiae librum conponit.
 23 [IVMDCCLXXXVII]. Philopater ann. xvii. Macchabaeorum 25 secundi libri historia. [IVMDCCLXCIV]. Epiphanes ann.

i Roma cond.] senatus rome fit T Ez. a. xxix om. T¹: add. T²
 4 Iosias] Iosias B 6 cepit T 8 conscripsit T (non U) 9 xxxiiii] xxxvii CK 11 celebrantur BCT: celebratur U: celeberrimi . . . habent. K 13 renovavit (ex renno-) C: renovat ex revocat A qui et No. hab. KU (est): om. BCT 16 qui et Och. hab. B (ante Art.) K: om. CTU Bern. extr. qui . . . Xerxes om. A xxvi] xxxvi Bern. extr. 17 Xerxes] Arses K Ochi fil. hab. K: om. BCTU Bern. 611 18 Ars. fil. hab. K: om. ABCTU Bern. extr. 20 Macedo hab. C (ex-dos) KU: om. BT Bern. extr. Alexander hab. CTU Bern. extr.: om. B: qui et K obt. Deinc alexandrie (-lax-) reges incipiunt Photomeus (Ptol-) UT marg. 23 agnoscuntur] habentur T (non U) 24 xxvi] xxvii CT¹ 26 secundus liber scribitur K: secundi libri storiā T: secundi libri storia (hist-) conponitur BC: secundi libri storia scribitur U

- xxiv. Romani Graecos obtinuerunt. [VMXVIII]. Philometer
 ann. xxxv. Scipio Africam vicit. [VMLIII]. Euergetes ann. 24
 xxix. Brutus Hispaniam subegit. [VMLXXXII]. Soter ann. xvii.
 Thraces Romanis subiciuntur. [VMXCIX]. Alexander ann. x.
 5 Syria [a] Romanis subiecta est. [VMCIX]. Ptolomaeus ann. 25
 viii. Rhetorica ars Romae coepit. [VMCXVII]. Dionysius ann.
 xxx. Pompeius Iudaeam capit. [VMCXLVII]. Cleopatra ann.
 ii. Aegyptus Romanis subditur. [VMCXLIX]. Iulius [Caesar]
 ann. v. Hic prior monarchiam tenuit. [VMCLIV]. **Sexta aetas.**
 10 Octavianus ann. lvi. Christus nascitur. [VMCCX]. Tiberius 26
 ann. xxiii. Christus cruci figitur. [VMCCXXXIII]. Gaius Caligula
 ann. iv. Matthaeus Evangelium [suum] scripsit. [VMCCXXXVII].
 Claudius ann. xiv. Marcus Evangelium edidit. [VMCCLI]. Nero 27
 ann. xiv. Petrus et Paulus necantur. [VMCCCLXV]. Vespasia-
 15 nus ann. x. Hierosolyma a Tito subvertitur. [VMCCCLXXV].
 Titus ann. ii. Hic facundus et pius fuit. [VMCCCLXXVII]. 28
 Domitianus ann. xvi. Iohannes in Pathmos relegatur.
 [VMCCXCIII]. Nerva ann. i. Iohannes Ephesum redit.
 [VMCCXCIV]. Traianus ann. xix. Iohannes apostolus requiescit.
 10 [VMCCCXIII]. Hadrianus ann. xxi. Aquila interpretis habetur. 29
 [VMCCCXXXIV]. Antoninus [Pius] ann. xxii. Valentinus et
 Marcion agnoscuntur. [VMCCCLVI]. Antoninus [Verus] ann.
 xix. Cataphrygarum haeresis oritur. [VMCCCLXXV]. Commo- 30
 dus ann. xiii. Theodotion interpretis habetur. [VMCCCLXXXVIII].
 25 Helius Pertinax ann. i. Nihil habet historiae. [VMCCCLXXXIX].
 Severus ann. xviii. Symmachus interpretis habetur. [VMCCCVII].
 Antoninus ann. vii. Quinta editio Hierosolymis invenitur. 31

2 africanus C¹ 3 xxix] xviii C 4 traces ex siriisa T sub-
 iecta est T 5 siriis T a hab. CT: om. BK 6 romam cepit T
 8 Caesar hab. BK: om. CT 9 v] vi K prior BKTU: primus C
 10 lvi] lvi ex lv K 12 Ev. suum scr. K (non A) scribit B
 13 marcus christum evangelizat U 18 rediit KT 19 xix] xviii K
 apostolus om. U requiebit T 21 antonius KTU Pius
 hab. CKT²: om. BT¹ U 22 agnoscitur KT (non U) Ant. . . .
 oritur om. T¹ antonius CKUT² Verus hab. K: om. BCU:
 minor T² 23 xviii T² (cum Isid. Chronic. codd.) 27 Antonius
 KTU Ant. sucri T² edictio C¹ iherosolimis sim. TU:
 in hierosolimis K

- [VMCCCCXIV]. Macrinus ann. i. Huius brevis vitae nihil gestorum habet. [VMCCCCXV]. Aurelius ann. III. Sabellius
 32 oritur. [VMCCCCXVIII]. Alexander ann. XIII. Origenes insignis habetur. [VMCCCCXXXI]. Maximus ann. III. Iste Germanos vicit. [VMCCCCXXXIV]. Gordianus ann. VII. Hic de Par- 5
 33 this et Persis triumphavit. [VMCCCCXLI]. Philippus ann. VII. Hic primus Christianus imperator fuit. [VMCCCCXLVIII]. Decius ann. i. Antonius monachus claruit. [VMCCCCXLIX]. Gallus ann. II. Novatus haeresim condidit. [VMCCCCLI]. Valerianus
 34 ann. XV. Cyprianus martyrio coronatur. [VMCCCC LXVI]. Clau- 10
 dius ann. II. Iste Gothos ab Illyrico expulit. [VMCCCC LXVIII]. Aurelianus ann. V. Iste Christianos persequitur. [VMCCCC LXIII].
 35 Tacitus ann. i. [Nihil memorabile egit.] [VMCCCC LXIV]. Probus ann. VI. Manichaeorum haeresis orta est. [VMCCCC LXXX]. Carus ann. II. Iste de Persis triumphat. [VMCCCC LXXXII]. 15
 Diocletianus ann. XX. Iste divinis libris adustus, martyria facit. [VMDII]. Galerius ann. II. [Nihil dignum historiae contulit].
 36 [VMDIV]. Constantinus ann. XXX. Nicaena synodus congregatur. [VMDXXXIV]. Constantius ann. XXIV. Anthropomorphitarum haeresis oritur. [VMDLVIII]. Iulianus ann. II. Hic 20
 37 ex Christiano paganus efficitur. [VMDLX]. Iovianus ann. i. Iste iterum Christianus effectus est. [VMDLXI]. Valentinianus ann. XIV. Gothi haeretici efficiuntur. [VMDLXXV]. Gratianus ann. VI. Priscillianus agnoscitur. [VMDLXXXI]. Valentinianus ann. IX. Hieronymus in Bethlehem praedicatur. [VMDXC]. 25
 Theodosius ann. III. Iohannes Anachoreta claruit. [VMDXIII].
 38 Arcadius ann. XIII. Iohannes Chrysostomus floruit. [VMDCVI]. Honorius ann. XV. Augustinus Episcopus claruit. [VMDCCXI].

2 gestorum habet] habet storie *T* (*non U*) Aurelius aurelianus *B*
 (*non A*) III] IIII *B* 3 orig. alexandrie insig. *U* 5 VII] VI *B*
 8 Antoninus *B* Gallerius *T* (*non U*) 9 condit *B* 12 V] VI *K*
 13 nihil memorabile egit *CK*: huius vitae brevis prenotatione (-notione)
 caret *T²U*: haec vita brevis natal (*i. e.* natalis) prenotat *H*: om. *ABT¹*
 14 VI] VII *K* 16 XX] XXV *K* 17 nihil . . . cont. *CU*: nil historiae
 gessit *K*: om. *ABT* 20 ann. II] secundus *B* 21 ex] et *C¹*
 22 Valens (-les) *KU* 24 VI ambrosius mediolanus et martinus turo-
 nensis insignis habetur priscill. *B* Valentinianus *K* (*non U*) 25 IX]
 VII *BC* 26 III] IV III ut vid. *K* 27 floruit] claruit *K* (*non U*)

Theodosius ann. xxvii. Nestorius haeresiarches extitit.
 [VMDCLVIII]. Marcius ann. vi. Chalcedonensis synodus 39
 agitur. [VMDCLIV]. Leo maior ann. xvi. Aegyptus errore
 Dioscori latrat. [VMDCLXX]. Zenon ann. xvii. Acephalorum
 5 haeresis orta est. [VMDCLXXXVII]. Anastasius ann. xxvii. Ful- 40
 gentius Episcopus praedicatur. [VMDCCXIV]. Iustinus ann. viii.
 Acephalorum haeresis abdicatur. [VMDCCXXII]. Iustinianus
 ann. xxxix. Wandali Africa extinguntur. [VMDCCCLXI]. Iustinus
 ann. xi. Armeni fidem Christi suscipiunt. [VMDCCCLXXII].
 10 Tiberius ann. vii. Langobardi Italiam capiunt. [VMDCLXXXIX]. 41
 Mauricius ann. xxi. Gothi catholici efficiuntur. [VMDCCC].
 Phocas ann. vii. Romani caeduntur a Persis [VMDCCCVII].
 Heraclius septimum decimum agit annum. [VMDCCCXXIV]. [Huius 42
 quinto et quarto religiosissimi principis Sisebuti] Iudaei [in] Hi-
 15 spania Christiani efficiuntur. [Colligitur omne tempus ab exordio
 mundi usque in praesentem gloriosissimi Recesvinti principis
 annum x, qui est aera DCXCVI, ann. VMDCCCLVII]. Residuum
 sextae aetatis tempus Deo soli est cognitum.

I xxvii] iii K (non U) haer.] arce K¹: heresis arce K² existit
 B 5 xxvii] xxviii K 6 Episcopus om. K (non AU) Iustinus . . .
 abd. om. K Iustinus maior U (non A) 7 Aceph. haer. abd. hab.
 BCTW: om. U 8 xxix T (cum Isid. Chronic. codd. parte) extinguitur
 T (non W) 11 effecti sunt C 12 vii] viii T (non W) 13 Er.
 xvii ann. agit K: Er. ann. xvii MX Par. extr.: Er. xvii nunc agit imperii
 annum V: Er. septimum decimum nunc agit annum U: Er. xvii decimum
 aget (-it) annum TW Bern. extr.: Er. xxvii (ann. xxvii) BCD Trin.:
 Er. ann. xxii G: Er. xiiii (ut vid.) annum agit imperii sui A: Er. annus
 xviii agit H huius . . . Sisebuti hab. CDGIIIX Trin.: om. AKM Bern.
 extr. TUVW: huius (cetera huius libri desunt) B: huius imperii xiiii anno
 Par. extr. 14 in hab. AGTVWX Trin.: om. CDHIKMU ispania
 (sp-) iudei CDI: iudes hispania H: iudaei ab hispanis Par. extr.: iudaeam
 hispania Bern. extr. 15 Christ. effc.] baptizantur CDGIX Trin. Colli-
 gitur omne etc. hab. C (marg.) DH: om. AGIKM Par. extr. Bern. extr.
 Trin. TUVWX 16 glor. . . qui] diem seculi secessu temporum
 annorum quae D: annum recessu in thin prin annus x qui H 17 ae.
 DCXCVI] ae. DCLXLVI annus C marg.: ae. DCLXVI D: eracli xviii H
 18 soli] solio Bern. extr. cogn. est XH (non I Trin.): est cogn.
 hav initio mundi usque ad septimo decimo eracli annum sunt ann.
 .v.DCCCXIII M

LIBER VI

DE LIBRIS ET OFFICIIS ECCLESIASTICIS

- 1 DE VETERI ET NOVO TESTAMENTO. Vetus Testamentum
ideo dicitur, quia veniente Novo cessavit. De quo Apostolus
meminit dicens (Corinth. ii. 5, 17): 'vetera transierunt, et ecce
2 facta sunt nova.' Testamentum [autem] Novum ideo nuncu-
patur, quia innovat. Non enim illud discunt nisi homines 5
renovati ex vetustate per gratiam, et pertinentes iam ad Testa-
3 mentum Novum, quod est regnum caelorum. Hebraei autem
Vetus Testamentum, Esdra auctore, iuxta numerum litterarum
suarum in viginti duos libros accipiunt, dividentes eos in tres
4 ordines: Legisscilicet, Prophetarum et Hagiographorum. Primus 10
ordo Legis in quinque libris accipitur, quorum primus est
Bresith, quod est Genesis; secundus Veelle Semoth, quod est
Exodus; tertius Vaiicra, quod est Leviticum; quartus Vaie-
dabber, quod est Numerus; quintus Elleaddebarim, quod est
5 Deuteronomium. Hi sunt quinque libri Moysi, quos Hebraei 15
Thora, Latini Legem appellant. Proprie autem Lex appellatur,
6 quae per Moysen data est. Secundus ordo est prophetarum,
in quo continentur libri octo, quorum primus Iosuae Benun:
qui latine Iesu Nave dicitur; secundus Sophtim, quod est
Iudicum; tertius Samuel, qui est Regum primus; quartus 20
Malachim, qui est Regum secundus; quintus Esaïas; sextus
Ieremias; septimus Ezechiel; octavus Thereazar, qui dicitur
Duodecim Prophetarum, qui libri, quia sibi pro brevitate adiuncti

3 et om. C 4 autem hab. CKW: om. BT 9 xx duobus libris
K (non A) eos scilicet in K (non A) 10 le. videlicet K (non A)
11 accipiuntur K 12 bresith BCK: bresit T elesmoth BT:
ellesmoth C: hellesmoth K 13 vaicra B: baiegra C¹: vagegra K:
vagreca T leviticus K vaiaetaber B: baiaetaber C¹: vaiedaber
K: bagetaber T 14 elladabarim BT: elladaberin C: addabarim K
16 torat B: thora C: thorat K: torath AT Latini] id est K 19 dic.
hiesunave K sobtim BC: sopthim K: sopthim T¹: sopthim T²
21 malachim BK: malacim C¹T 22 taresta ex tarisra ut vid. B:
taresra C¹T: thareara K: Sene asar Schwarz 23 quia sibi AB:
sibi C¹K: quasi T

sunt, pro uno accipiuntur. Tertius [est] ordo Hagiographorum, 7
id est sancta scribingentium, in quo sunt libri novem, quorum
primus Iob ; secundus Psalterium ; tertius Masloth, quod est
Proverbia Salomonis ; quartus Coheleth, quod est Ecclesiastes ;
5 quintus Sir hassirim, quod est Canticum canticorum ; sextus
Daniel ; septimus Dibre haiamim, quod est verba dierum, hoc
est Paralipomenon ; octavus Esdras ; nonus Hester ; qui simul
omnes quinque, octo et novem fiunt viginti duo, sicut superius
conprehensi sunt. Quidam autem Ruth et Cinoth, quod Latine 8
10 dicitur Lamentatio Ieremiae, Hagiographis adiciunt, et viginti
quattuor volumina Testamenti Veteris faciunt, iuxta viginti quat-
tuor seniores qui ante conspectum Dei adsistunt. Quartus est 9
apud nos ordo Veteris Testamenti eorum librorum qui in canone
Hebraico non sunt. Quorum primus Sapientiae liber est ;
15 secundus Ecclesiasticus ; tertius Thobias ; quartus Iudith ; quin-
tus et sextus Macchabaeorum ; quos licet Iudaei inter apocrypha
separant, ecclesia tamen Christi inter divinos libros et honorat
et praedicat. In Novo autem Testamento duo sunt ordines. 10
Primus evangelicus, in quo sunt Matthaeus, Marcus, Lucas et
20 Iohannes. Secundus apostolicus, in quo sunt Paulus in quat-
tuordecim Epistolis, Petrus in duabus, Iohannes in tribus,
Iacobus et Iudas in singulis, Actus Apostolorum, et Apocalypsin
Iohannis. Summa autem utriusque Testamenti trifarie di- 11
stinguitur : id est in historia, in moribus, in allegoria. Rursus
25 ista tria multifarie dividuntur : id est quid a Deo, quid ab angelis,
vel ab hominibus gestum dictumque sit ; quid a prophetis
nuntiatum de Christo et corpore eius ; quid de diabolo et mem-

1 sunt ideoque pro *K* (*non A*) accipitur *T*¹ est *hab.* *BC* :
om. *KTU* 3 *post* secundus *add.* *saphertallim* id est *T*² *masloth*
BCK : *maloth* *T* quod] id *K* 4 *adcoeleth* *BKT*¹ : *adcoleet* *C*¹ :
adcoheleth *T*² 5 *sirasirin* *BCT* : *sirasirim* *K* cantica cant. *BC*
6 *dabraeiamin* *B* : *dabreiamin* *CT* : *dabriiamin* *K* 7 *Paral.* qui et
Chronicon oct. *B* 9 *cinoth* *BCT* : *cynoth* *K* quod] qui *B*
14 non sunt hebr. *K* 15 *tobi codd.* 16 quo scilicet *DT* : quos scilicet
*C*¹ : quo licet *B* : quos etiam *H* (*non Trin.*) 17 separant *K* Christi
om. *K* (*non A*) 19 *Luc. Ioh. T* 22 *Apost. Apoc. CK* 23 *Iohan-*
nis om. *BC* 24 *mor. et in all. K* 25 ista tria] historia *K* ad deo
*B*¹ ad ang. *C*¹ 26 vel] quit *T* (*i. e.* quid) dictum sit *T* 27 nunt.]
pronuntiantur *T*

bris ipsius ; quid de veteri et novo populo ; quid de praesenti saeculo et futuro regno atque iudicio.

- 11 DE SCRIPTORIBVS ET VOCABVLIS SANCTORVM LIBRORVM.
 Veteris Testamenti secundum Hebraeorum traditionem hi perhibentur auctores. Primus Moyses divinae historiae cosmo- 5
 graphiam in quinque voluminibus edidit, quod Pentatichum
 2 nominatur. Pentateuchus autem a quinque voluminibus dicitur ; *πέντε* enim Graece quinque, *τεῦχος* volumen vocatur.
 3 Genesis liber inde appellatur, eo quod exordium mundi et
 4 generatio saeculi in eo contineatur. Exodus vero exitum ab 10
 Aegypto, vel egressum populi Israelis digerit, et ex ea causa
 5 nomen accepit. Leviticus appellatus eo quod Levitarum ministeria et diversitatem victimarum exequitur, totusque in eo ordo
 6 Leviticus adnotatur. Numerorum liber vocatur eo quod in eo egressae de Aegypto tribus dinumerantur, et quadraginta dua- 15
 7 rum per eremum mansionum in eo descriptio continetur. Deuteronomium Graeco sermone appellatur, quod Latine interpretatur secunda lex, id est repetitio et evangelicae legis praefiguratio ; quae sic ea habet quae priora sunt, ut tamen nova sint omnia
 8 quae in eo replicantur. Iosue liber nomen accepit a Iesu filio 20
 Nave, cuius historiam continet ; scriptorem vero eius eundem Iosue Hebraei adseverant ; in cuius textu post Iordanis transitum regna hostium subvertuntur, terra populo dividitur et per singulas urbes, viculos, montes atque confinia Ecclesiae caele-
 9 stisque Hierusalem spiritalia regna praefigurantur. Iudicum 25
 nominatur a principibus populi, qui praefuerunt in Israel post Moysen et Iosue, antequam David et ceteri reges existerent. Hunc librum edidisse creditur Samuel. Liber Samuel eiusdem Samuelis nativitatem et sacerdotium et gesta describit ; idcirco
 10 et ab eo nomen accepit. Et quamvis hic liber Saul et David 30

2 regno] rego *T ante corr.* : om. *K* 4 Hebr. trad. *ABCT* : hebreos
K 5 probentur *B* 7 Pent. . . vocatur *ABCT* (om. a) *U* : penta
 enim grece a quinque voluminibus vocatur *K* 10 cont.] coronatur *C*¹
 11 regressum *K* 12 appellatur *K* (*T incert.*) 14 levitici adn. *C*¹
 18 et om. *T* 19 quae sic *B* : qui sic *CK* : qui sic in *T* 21 eius
 eundem] eiusdem *B* 22 adserunt *B* textum *B* 24 viculos et
 vicos *T* 29 describit *K* : descripsit *T*

historiam contineat, utrique tamen ad Samuel referuntur, quia
 ipse unxit Saul in regnum, ipse David in regem futurum.
 Cuius libri primam partem conscripsit idem Samuel, sequentia
 vero eius usque ad calcem scripsit David. Malachim liber 11
 5 proinde appellatur, eo quod reges Iudae et Israeliticae gentis
 gestaque eorum per ordinem digerat temporum. Melachim
 enim Hebraice, Latine Regum interpretatur. Hunc librum
 Ieremias primus in unum volumen coegit. Nam antea sparsus
 erat per singulorum regum historias. Paralipomenon Graece 12
 10 dicitur, quod nos praetermissorum vel reliquorum dicere possu-
 mus, quia ea, quae in lege vel regum libris vel omissa vel non
 plene relata sunt, in isto summatim ac breviter explicantur.
 Librum Iob quidam Moysen scripsisse arbitrantur, alii unum ex 13
 prophetis, nonnulli vero eundem Iob post plagam suae passionis
 15 scriptorem fuisse existimant, arbitantes ut, qui certamina spiritalis
 pugnae sustinuit, ipse narraret quas victorias expedivit. Principia 14
 autem et fines libri Iob apud Hebraeos prosa oratione contexta
 sunt, media autem ipsius ab eo loco, quo ait (3, 3): 'pereat
 dies in qua natus sum,' usque ad eum locum (42, 6): 'idcirco
 20 ego me reprehendo et ago poenitentiam,' omnia heroico metro
 discurrunt. Psalmorum liber Graece psalterium, Hebraice naba, 15
 Latine organum dicitur. Vocatus autem Psalmorum [liber] quod,
 uno propheta canente ad psalterium, chorus consonando respon-
 deret. Titulus autem in psalmis Hebraicus ita est, Sepher The-
 25 hilim, quod interpretatur volumen hymnorum. Auctores autem 16
 psalmorum qui ponuntur in titulis: Moyses scilicet et David et
 Salomon, Asaph, Ethan et Idithun et filii Core, Eman, Ezraithae
 et reliquorum, quos Esdras uno volumine comprehendit. Omnes 17

4 usque calcem *T* librum *K* 6 malat *B*: malac *C*: malach
K: malacie *T* 8 primum *K* ante *K* 9 storias regnum (*corr.*
regn. stor.) *T* 15 existimant *T*: extimant *B*¹ 16 narret *K*
 17 finis *K* texta sunt *BC*: contexta est *K* (*non A*) 18 quo] ubi
K 19 qua] quo *C* eum] eundem *K* 21 librum *K* (*non A*)
 naba] safartallim *T*² (*non W*) 22 vocatur *K* liber hab. *ABC*:
om. KTW 23 una *B* chorus (*co-, -ros*) *ABCTW*: cantus *K*
 24 ebraicis *T* isphirthallim *BCW*: isphirtallim *K*: isphirthaillim *T*
 25 autem] vero *K* 27 et asaph et edithun *K* ezrahelitic (*acl-*)
BT: ezrahlite *C*¹: ezdra *K* 28 uno *om. B*¹

autem psalmi apud Hebraeos metrico carmine constant esse
compositi. Nam in more Romani Flacci et Graeci Pindari,
nunc alii iambo currunt, nunc Alcaico personant, nunc Sapphico
18 nitent trimetro, vel tetrametro pede incedentes. Salomon, filius
David, rex Israel iuxta numerum vocabulorum suorum tria 5
volumina edidit, quorum primus est Masloth: quem Graeci
Parabolas, Latini Proverbiorum nominant, eo quod in ipso sub
comparativa similitudine figuras verborum et imagines veritatis
19 ostenderit. Ipsam autem veritatem ad intellegendum legentibus
reservavit. Secundum librum Coheleth vocavit, qui Graece 10
Ecclesiastes dicitur, Latine Contionator, eo quod sermo eius
non specialiter ad unum, sicut in Proverbiis, sed ad universos
generaliter dirigatur, docens omnia, quae in mundo cernimus,
20 caduca esse et brevita, et ob hoc minime adpetenda. Tertium
librum Sir hassirim praenotavit, qui in Latinam linguam vertitur 15
Canticum canticorum, ubi per epithalamium carmen coniunctio-
nem Christi et Ecclesiae mystice canit. Dictum autem Canti-
cum canticorum, eo quod omnibus canticis praefatur, quae in
Scripturis sacris habentur, sicut quaedam in lege dicuntur sancta,
21 quibus maiora sunt sancta sanctorum. Horum autem trium 20
librorum carmina hexametris et pentametris versibus apud suos
composita perhibentur, ut Iosippus Hieronymusque scribunt.
22 Esaias, evangelista potius quam propheta, edidit librum suum,
cuius omne textum eloquentiae prosa incedit. Canticum vero
23 hexametro et pentametro versu discurrit. Hieremias similiter 25
edidit librum suum cum threnis eius, quos nos Lamenta voca-
mus, eo quod in tristioribus rebus funeribusque adhibeantur;
in quibus quadruplicem diverso metro composuit alphabetum,

2 et om. B 3 alcaico] alco A: eroico K 4 incedentes T
5 rex in Isr. K: regis Isr. ABC 6 masloth codd. 8 comp. ut
simil. C¹ 9 ostenderet B 10 coeleth ABKT: coelet C¹ voc.
om. K¹ 12 ad un. spec. K (non A) 14 menime K: menine C¹:
nomine B 15 sirasirim BCK: sisarim T vert. cantica C
18 quae] qui C 19 sacris] sanctis K 20 autem] igitur T 21 suos]
hebreos K 24 tex. vel eloq. T eloq. suae inc. C verum T
25 discurrunt C 26 eius et quos C: sed quos B¹: eius quas K (non A)
nos om. K (non A) 27 tristitioribus C 28 quadrubla cum C¹:
quadruplex K

quorum duo prima quasi Sapphico metro scripta sunt, quia tres
versiculos, qui sibi nexi sunt et ab una tantum littera incipiunt,
heroicum comma concludit. Tertium alphabetum trimetro **24**
scriptum est, et a ternis litteris iidem terni versus incipiunt.
5 Quartum alphabetum simile primo et secundo habetur. Eze- **25**
chiel et Daniel a viris quibusdam sapientibus scripti esse perhi-
bentur, quorum Ezechiel principia et fines multis habet obscuri-
tatis involuta. Daniel vero claro sermone regna orbis pro-
nuntiat et tempus adventus Christi manifestissima praedicatione
10 adnotat. Hi sunt quattuor prophetae qui Maiores vocantur, **26**
quia prolixa volumina condiderunt. Libri duodecim prophe-
tarum auctorum suorum nominibus praenotantur; qui propterea
dicuntur Minores, quia sermones eorum breves sunt. Vnde et **27**
conexi sibimet invicem in uno volumine continentur, quorum
15 nomina sunt: Osee, Iohel, Amos, Abdias, Ionas, Micheas,
Naum, Abacuc, Sophonias, Aggeus, Zacharias et Malachias.
Esdra liber auctoris sui titulo praenotatur, in cuius textu eius- **28**
dem Esdrae Nehemiaeque sermones pariter continentur. Nec
quemquam moveat quod unus Esdrae dicitur liber, quia secun-
20 dus, tertius et quartus non habentur apud Hebraeos, sed inter
apocryphos deputantur. Hester librum Esdras creditur con- **29**
scripsisse. In quo eadem regina sub figura Ecclesiae Dei popu-
lum a servitute et morte eripuisse scribitur, atque, interfecto
Aman, qui interpretatur iniquitas, diei celebritas in posteros
25 mittitur. Liber Sapientiae apud Hebraeos nusquam est, unde **30**
et ipse titulus Graecam magis eloquentiam redolet. Hunc
Iudaei Philonis esse adfirmant, qui proinde Sapientiae nomina-
tur, quia in eo Christi adventus, qui est sapientia Patris, et
passio eius evidenter exprimitur. Librum autem Ecclesiasticum **31**
30 certissime Iesus filius Sirach, Hierosolymita, nepos Iesu sacer-

2 tantum] tamen *K* (*non A*) 3 eroici *B* concludit *K* (*non A*)
4 litt. item tamen ver. *K* 9 praedictione *Schwarz* 11 liber
codd. 12 praenotatur (pre-) *CT* 14 sibi *AK* inv. . . . vol
om. K qu. no. sunt *om. T* 17 Ezdrae *K* 19 movet *B*
23 describitur *K* int. hoste aman *K* 26 greca ma. eloquentia *K*
29 autem *om. K*

dotis magni, composuit, de quo meminit et Zacharias, qui liber
 apud Latinos propter eloqui similitudinem Salomonis titulo
 32 prae-notatur. Dictus autem Ecclesiasticus eo quod de totius
 Ecclesiae disciplina religiosae conversationis magna cura et ra-
 tione sit editus. Hic et apud Hebraeos reperitur, sed inter 5
 33 apocryphos habetur. Iudith vero et Tobiae, sive Machabaeo-
 rum libri quibus auctoribus scripti sunt minime constat. Ha-
 bent autem vocabula ex eorum nominibus, quorum gesta scri-
 34 bunt. Quattuor libros Evangeliorum quattuor Evangelistae singu-
 35 lariter conscripserunt. Primus Matthaeus conscripsit Evangelium 10
 litteris Hebraicis et sermonibus in Iudaea initians evangelizare
 ab humana Christi nativitate dicens (1, 1): 'Liber generationis
 Iesu Christi filii David, filii Abraham': significans descendisse
 corporaliter ex semine patriarcharum Christum, sicut promissum
 36 erat in prophetis per Spiritum sanctum. Secundus Marcus 15
 plenus sancto Spiritu scripsit Evangelium Christi eloquio
 Graeco in Italia, secutus Petrum ut discipulus. Is initium ab
 spiritu prophetali fecit dicens (1, 3): 'Vox clamantis in deserto,
 parate viam Domino': ut ostenderet Christum post adsump-
 tionem carnis Evangelium praedicasse in mundo. Ipse enim 20
 Christus et propheta dictus est, sicut scriptum est (Ierem. 1, 5):
 37 'Et prophetam in gentibus posui te.' Tertius Lucas, inter omnes
 evangelistas Graeci sermonis eruditissimus, quippe ut medicus
 in Graecia, Evangelium scripsit Theophilo Episcopo, initians a
 sacerdotali spiritu dicens (1, 5): 'Fuit in diebus Herodis regis 25
 Iudaeae sacerdos Zacharias,' ut manifestaret Christum post
 nativitatem carnis et praedicationem Evangelii hostiam fuisse
 38 effectum pro salute mundi. Ipse est sacerdos de quo dictum

1 et om. K . 3 de om. K 6 apocr.] agiographus K tobi
 codd. sive] sibi B 7 lib. a qu. T² scripta T sint BC
 constant T habet T: habemus K 8 exorum C scribuntur
 T (ex corr. ?) Trin. 11 ebreis K Iudaea] dea T¹ 14 examinae
 T 15 erat] est K 16 eloquio] sermone K (non A) 17 sequens
 K non A) is om. K (non A) 19 par. vi. dom. om. K (non A)
 osteret T¹ 20 carn. et evang. B¹C in om. K enim ipse T
 23 ut] et K 24 greciam T initiens BC¹: initians evangelium T
 a om. K 26 iudae BC sac. quidam nomine za, C 27 praedi-
 ctionem C¹ 28 est] enim B: est enim C

est in Psalmis (110, 4) : 'Tu es sacerdos in aeternum secundum
 ordinem Melchisedech.' Vbi enim Christus advenit, sacerdo-
 tium Iudaeorum obmutuit, lex et prophetia cessavit. Quartus 39
 Iohannes scripsit Evangelium ultimus in Asia, incipiens a Verbo,
 5 ut ostenderet eundem Salvatorem, qui pro nobis dignatus est
 nasci et pati, ipsum ante saecula Dei Verbum esse, ipsum a
 caelo venisse, et post mortem ad caelum iterum remeasse. Hi 40
 sunt quattuor Evangelistae, quos per Ezechielem Spiritus sanctus
 significavit in quattuor animalibus. Propterea autem quattuor
 10 animalia, quia per quattuor mundi partes fides Christianae re-
 ligionis eorum praedicatione disseminata est. Animalia autem 41
 dicta sunt quoniam propter animam hominis praedicatur
 Evangelium Christi. Nam et oculis plena erant intus et foris,
 quoniam praevident Evangelia quae dicta sunt a prophetis, et
 15 quae promiserit in priori. Crura autem eorum recta, quia nihil 42
 pravam in Evangeliiis est ; et alas senas, tegentes crura et facies
 suas ; revelata sunt enim quae tegebantur in adventum Christi.
 Evangelium autem interpretatur bona adnuntiatio. Graece 43
 enim εὐ bonum, ἀγγελία adnuntiatio dicitur. Vnde et angelus
 20 nuntius interpretatur. Paulus Apostolus suas scripsit Epistolas 44
 quattuordecim, e quibus novem septem ecclesiis scripsit, reliquas
 discipulis suis Timotheo, Tito et Philemoni. Ad Hebraeos 45
 autem Epistola plerisque Latinis eius esse incerta est propter
 dissonantiam sermonis, eandemque alii Barnaban conscripsisse,
 25 alii a Clemente scriptam fuisse suspicantur. Petrus scripsit 46
 duas nominis sui Epistolas, quae Catholicae ideo nominantur,
 quia non uni tantum populo vel civitati, sed universis gentibus

2 sacerdotum C 3 propheta BK 4 a om. C¹ 5 est et nas.
 et T 6 a] e B 7 evenisse T et post mortem] ipsum K (non A)
 9 propt. au. qu. an. om. K : quattuor om. A 10 partibus K Christi
 fides in rel. K 11 eorum praed. eorum C ante corr. 12 quoniam]
 quia K 13 erant] sunt K : er C¹ 14 pervident T : praevisunt K
 Evangelia om. K 15 promiserunt : ex -iss-) C 17 velatas C¹ : velate
 T quae om. K (non A) 18 autem om. K Graece . . . interp.
 om. K (non A) : Graece . . . dicitur om. B¹ 19 ἀγγελία] angelium codd.
 21 quatt. om. K (etiam A ut vid.) novem et septem T 23 a pl.
 lat. K : pl. a lat. BC (ex pl. ex) 24 scripsisse K 26 nom. sui ep.
 om. K A n. l. 27 unius T civitatis C¹ sed univ. om. C¹

47 generaliter scriptae sunt. Iacobus et Iohannes et Iudas suas
 48 scripserunt Epistolas. Actus Apostolorum primordia fidei
 Christianae in gentibus et nascentis Ecclesiae historiam digerit.
 Actuum Apostolorum scriptorem Lucam esse evangelistam, in
 quo opere nascentis Ecclesiae infantia textitur, et apostolorum 5
 49 historia retinetur. Vnde et Actus Apostolorum dicitur. Apo-
 calypsin librum Iohannes evangelista scripsit eo tempore, quo
 ob evangelii praedicationem in insulam Pathmon traditur rele-
 gatus. Apocalypsin autem ex Graeco in Latinum revelatio in-
 terpretatur. Revelatio enim dicitur manifestatio eorum quae 10
 abscondita erant, iuxta quod et ipse Iohannes dicit (1, 1): 'Apo-
 calypsin Iesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis
 50 suis.' Hi sunt scriptores sacrorum librorum, qui per Spiritum
 sanctum loquentes ad eruditionem nostram et praecepta vivendi
 51 et credendi regulam conscripserunt. Praeter haec alia volu- 15
 mina apocrypha nuncupantur. Apocrypha autem dicta, id est
 secreta, quia in dubium veniunt. Est enim eorum occulta
 origo nec patet Patribus, a quibus usque ad nos auctoritas vera-
 cium scripturarum certissima et notissima successione pervenit.
 52 In iis apocryphis etsi invenitur aliqua veritas, tamen propter 20
 multa falsa nulla est in eis canonica auctoritas; quae recte a
 prudentibus iudicantur non esse eorum credenda, quibus ad-
 53 scribuntur. Nam multa et sub nominibus prophetarum, et
 recentiora sub nominibus apostolorum ab haereticis proferun-
 tur, quae omnia sub nomine apocryphorum auctoritate canonica 25
 diligenti examinatione remota sunt.

III DE BIBLIOTHECIS. Bibliotheca a Graeco nomen accepit,
 eo quod ibi recondantur libri. Nam βιβλίον librorum,θήκη
 2 repositio interpretatur. Bibliothecam Veteris Testamenti Esdras

4 in quo opera nasc. ec. textit T 5 tegitur C¹ 6 unde act. C
 8 ob om. BKO praedicatione (pre-) KO insula codd. pathmos
 (-tm-) BCK fort. in insula Pathmo religatus BC (-tas C¹) T:
 alligatus KO 11 ipsa C¹ 12 quem C¹ 13 libr. sacr. libr. T
 14 ad om. K 15 credenti C¹ 17 earum BCK occulta om. B
 18 patet] pat C¹ a] e B 22 eorum om. T 23 proph. . . . nom.
 om. B 24 rectoria K 26 exanimatione C¹ 28 recondeantur
 C¹ T 29 Bibl. om. K

scriba post incensam Legem a Chaldaeis, dum Iudaei regressi
 fuissent in Hierusalem, divino afflatus Spiritu reparavit, cuncta-
 que Legis ac Prophetarum volumina quae fuerant a gentibus
 corrupta correxuit, totumque Vetus Testamentum in viginti duos
 5 libros constituit, ut tot libri essent in Lege quot habebantur et
 litterae. Apud Graecos autem bibliothecam primus instituisse 3
 Pisistratus creditur, Atheniensium tyrannus, quam deinceps ab
 Atheniensibus auctam Xerxes, incensis Athenis, evexit in Per-
 sas, longoque post tempore Seleucus Nicanor rursus in Grae-
 10 ciam rettulit. Hinc studium regibus urbibusque ceteris natum 4
 est conparandi volumina diversarum gentium, et per interpretes
 in Graecam linguam vertendi. Dehinc magnus Alexander vel 5
 successores eius instruendis omnium librorum bibliothecis ani-
 mum intenderunt; maxime Ptolomaeus cognomento Philadel-
 15 phus omnis litteraturae sagacissimus, cum studio bibliothecarum
 Pisistratum aemularetur, non solum gentium scripturas, sed
 etiam et divinas litteras in bibliothecam suam contulit. Nam
 septuaginta milia librorum huius temporibus Alexandriae inventa
 sunt.

20 DE INTERPRETIBVS. Hic etiam et ab Eleazaro pontifice IV
 petens Scripturas Veteris Testamenti, in Graecam vocem ex
 Hebraica lingua per septuaginta interpretes transferre curavit,
 quas in Alexandrina bibliotheca habuit. Siquidem singuli in 2
 singulis cellulis separati ita omnia per Spiritum sanctum inter-
 25 pretati sunt, ut nihil in alicuius eorum codice inventum esset
 quod in ceteris vel in verborum ordine discreparet. Fuerunt et 3

1 scriba] scribita C¹ 2 in] et T cunctamque legem K 4 totum
 vetus K 5 libros] volumina K (non A) in lege om. K habebatur
 B¹: habentur K (non A) 8 auct. Xer.] artaxerxes C¹ 9 longo et B
 13 eius] eorum BCT instituendis K bibliothecas K 15 omnes litera-
 tores sagacissimos K 17 etiam div. K 18 temporis B 20 Hinc AB
 et om. C (non A) 22 transferre curavit BT: ferre curabit (-vit) C¹D:
 perferre curabit A ut vid.: ferre (ex perferre) curavit Trin.: procuravit K
 23 quas] quam AK in om. K singuli in om. T 24 cellulis T:
 celulis U 25 esset BCTU: est A: sit K 26 post discreparet add. in
 marg. sanctissimus ieronimus de lxx interpretes dicit et eos divisos fuisse
 negat (ex fu. neg. di.) et multa addisse vel ademisse refert T (etiam T,
 praefixo Aliter) (non U)

alii interpretes, qui ex Hebraea lingua in Graecum sacra eloquia transtulerunt, sicut Aquila, Symmachus et Theodotion, sicut etiam et vulgaris illa interpretatio, cuius auctor non apparet et ob hoc sine nomine interpretis Quinta Editio nuncupatur.

4 Praeterea sextam et septimam editionem Origenes miro labore 5
5 repperit, et cum ceteris editionibus comparavit. Presbyter quoque Hieronymus trium linguarum peritus ex Hebraeo in Latinum eloquium easdem Scripturas convertit, eloquenterque transfudit. Cuius interpretatio merito ceteris antefertur; nam [est] et verborum tenacior, et perspicuitate sententiae clarior [atque, ut- 10
pote a Christiano, interpretatio verior].

V DE EO QVI PRIMVM ROMAM LIBROS ADVEXIT. Romae primus librorum copiam advexit Aemilius Paulus, Perse Macedonum rege devicto; deinde Lucullus e Pontica praeda. Post hos Caesar dedit Marco Varroni negotium quam maximae 15
2 bibliothecae construendae. Primum autem Romae bibliothecas publicavit Pollio, Graecas simul atque Latinas, additis auctorum imaginibus in atrio, quod de manubiis magnificentissimum instruxerat.

VI QVI APVD NOS BIBLIOTHECAS INSTITVERVNT. Apud nos 20
quoque Pamphilus martyr, cuius vitam Eusebius Caesarlensis conscripsit, Pisistratum in sacrae bibliothecae studio primus adaequare contendit. Hic enim in bibliotheca sua prope tri-
2 ginta voluminum milia habuit. Hieronymus quoque atque Gennadius ecclesiasticos scriptores toto orbe quaerentes ordine 25
persecuti sunt, eorumque studia in uno voluminis indiculo comprehenderunt.

VII QVI MVLTÀ SCRIPSERVNT. Marcus Terentius Varro apud

1 grega *K* (i. e. Graecam) § 4 *om. K¹* : *add. in marg. K²* 6 cum
om. K² editionibus *om. T* 8 eandem *T* 9 est et *BC* : et
KT¹ : est *T²U* 10 clarior est *KM* atque . . . verior *hab. TU* :
om. BCK ut postea *T* 13 macedonio *T¹* : -nium *T²* 15 quam
A : cum *B* : eum *C* : quam *an* quum *inc. T* : etiam *K* 16 instituendae
K (*non A*) 17 publiabit pollio hinc gr. *C¹* greca *C¹T* addedis
K 18 de] diis *K²* (*K¹ n. l.*) manibus *BKT* magnificentissime *K*
21 cuius] cui *BT* 22 pissistrarum in *A* : pisis orator *K* 23 enim]
autem *K* (*non A*) in *om. K* (*non A*) trecenta *K* 25 ecclesia-
sticus *C¹*

Latinos innumerabiles libros scripsit. Apud Graecos quoque
 Chalcenterus miris attollitur laudibus, quod tantos libros edide-
 rit quantos quisque nostrum alienos scribere propria manu vix
 possit. De nostris quoque apud Graecos Origenes in scriptu- 2
 5 rarum labore tam Graecos quam Latinos operum suorum nu-
 mero superavit. Denique Hieronymus sex milia librorum eius
 legisse fatetur. Horum tamen omnium studia Augustinus in 3
 genio vel scientia sui vicit. Nam tanta scripsit ut diebus ac
 noctibus non solum scribere libros eius quisquam, sed nec le-
 10 gere quidem occurrat.

DE GENERIBVS OPVSCVLORVM. Opusculorum genera esse VIII
 tria. Primum genus excerpta sunt, quae Graece scholia nuncu-
 pantur; in quibus ea quae videntur obscura vel difficilia sum-
 matim ac breviter praestringuntur. Secundum genus homiliae 2
 15 sunt, quas Latini verbum appellant, quae proferuntur in popu-
 lis. Tertium tomi, quos nos libros vel volumina nuncupamus.
 Homiliae autem ad vulgus loquuntur, tomi vero, id est libri,
 maiores sunt disputationes. Dialogus est conlatio duorum vel
 plurimorum, quem Latini sermonem dicunt. Nam quos Graeci
 20 dialogos vocant, nos sermones vocamus. Sermo autem dictus 3
 quia inter utrumque seritur. Vnde in Vergilio (Aen. 6, 160):

Multa inter se serebant.

Tractatus est * * .

Differt autem sermo, tractatus et verbum. Sermo enim alteram 4
 25 eget personam; tractatus specialiter ad se ipsum est; verbum
 autem ad omnes. Vnde et dicitur: 'Verbum fecit ad popu-
 lum.' Commentaria dicta, quasi cum mente. Sunt enim in 5

1 scripsit] scripserunt *K* 2 calciterus *BT*: calciteris *C*¹: calcidorus *K*
 6 librorum eius *ABCT*: eius volumina *K* *add. in marg.* hos sex milia
 librorum iheronimus in libris contra rufinum datos se negat legisse *V*
 8 suadet. 10 occurrant *K*: occurrunt *C*¹ 11 tria esse *C* 12 nuncupatur *T*
 14 perstringuntur *CK* 15 verba *dett.* quae] qui *C*¹ 16 vel *om.* *T*
 17 vulgas *C*¹ 18 maioris *BC* disputationis *BCT* vel in plur. *C*¹
 19 sermones *K* quos *om.* *C*¹ grece *T* 21 quia] quod *K* 22 se]
 se esse *T*² *U* 23 Tractatus est *om.* *C*: Tr. est unius (universae *T*²)
 rei multiplex expositio eo quod trahat sensum in multa sentiendi con-
 tractando secum *UT*²: Tr. est *seq. trium versuum spatium* *V* 27 quasi]
 quia *K* commente *B*¹ *KT* enim *om.* *K*

- 6 terpretationes, ut commenta iuris, commenta Evangelii. Apo-
 logeticum est excusatio, in quo solent quidam accusantibus
 respondere. In defensione enim aut negatione sola positum
 7 est; et est nomen Graecum. Panegyricum est licentiosum et
 lasciviosum genus dicendi in laudibus regum, in cuius composi- 5
 tione homines multis mendaciis adulantur. Quod malum a
 Graecis exortum est, quorum levitas instructa dicendi facultate
 et copia incredibili multas mendaciorum nebulas suscitavit.
- 8 Pastorum libri sunt in quibus reges vel consules scribuntur, a
 fascibus dicti, id est potestatibus. Vnde et Ovidii libri Fasto- 10
 9 rum dicuntur, quia de regibus et consulibus editi sunt. Prooe-
 mium est initium dicendi. Sunt enim prooemia principia libro-
 rum, quae ante causae narrationem ad instruendas audientium
 aures coaptantur. Cuius nomen plerique latinitatis periti sine
 translatione posuerunt. Hoc autem vocabulum apud nos inter- 15
 10 pretatum praefatio nuncupatur, quasi praelocutio. Praecepta
 sunt quae aut quid faciendum aut quid non faciendum docent.
 Quid faciendum, ut: 'Dilige [Dominum] Deum tuum,' et:
 'honora patrem tuum et matrem tuam.' Quid non faciendum,
 11 ut: 'Non moechaberis,' 'Non furtum facies.' Similiter et genti- 20
 lium praecepta vel iubent vel vetant. Iubent faciendum, ut
 (Virg. Georg. 1, 299):

Nudus ara, sere nudus.

Vetant, ut (Virg. Georg. 2, 299):

Neve inter vites corylum sere, neve flagella 25
 summa pete.

- 12 Primus autem praecepta apud Hebraeos Moyses scripsit; apud
 Latinos Marcius vates primus praecepta composuit. Ex quibus
 est illud (1):

Postremus dicas, primus taceas.

2 ad causantibus C¹ 3 enim om. C¹ 7 levitas] brevitatis B
 dictendi K 8 copio B suscitabit C¹: suscitant K 9 reges om.
 K¹ scribebantur T a om. K 10 unde ovidii K 13 causa K
 15 interpretatur K 16 nuncupatur om. K 17 quid (prius) supra
 lin. T fac. docet T: fac. sit docent C 18 diliges C Dominum
 hab. CK: om. BT 21 iubendi K vetandi K 24 vetent B:
 vetat K ut et neve C 25 corillum codd.

Parabolae et problemata nominibus suis indicant altius se per- 13
 scrutari oportere. Parabola quippe alicuius rei similitudinem
 prae se gerit. Quod licet sit vocabulum Graecum, iam tamen
 pro Latino usurpatur. Et notum est quod in parabolis quae
 5 dicuntur rerum similitudines rebus, de quibus agitur, con-
 parant. Problemata autem, quae Latine appellantur proposi- 14
 tiones, quaestiones sunt habentes aliquid quod disputatione
 solvendum sit. Quaestio autem est quaesitio, cum quaeritur 15
 an sit, quid sit, quale sit. Argumentum vero dictum quasi 16
 10 argutum, vel quod sit argute inventum ad conprobandas res.
 Epistolam proprie Graeci vocant, quod interpretatur Latine 17
 missa. *Στόλα* enim sive *στόλοι* missa vel missi. Ante cartae 18
 et membranarum usum in dedolatis ex ligno codicellis episto-
 larum alloquia scribebantur, unde et portitores earum tabellarios
 15 vocaverunt.

DE CERIS. Cerae litterarum materies, parvulorum nutrices, IX
 ipsae (Dracont. Satisf. 63):

Dant ingenium pueris, primordia sensus.

Quarum studium primi Graeci tradidisse produntur. Graeci
 20 autem et Tusci primum ferro in ceris scripserunt; postea
 Romani iusserunt ne graphium ferreum quis haberet. Vnde 2
 et apud scribas dicebatur: 'Ceram ferro ne caedito.' Postea
 institutum ut cera ossibus scriberent, sicut indicat Atta in Satur-
 a dicens (12):

25 Vertamus vomerem
 in cera mucroneque aremus osseo.

3 prae (pre) *BCU*: per *KT* iam *om. K* 4 quae dic. quasi per
 rer. *K* 5 similitudinem *B* conp. ag. *T* (*non U*) 6 au. sunt
 qu. *K* quae *om. B* 7 sunt *om. B* 8 quaesitio *om. K*
 9 an sit an quid sit an quale sit *BDKTU*: an sit aut quid sit aut quale sit
delt. 10 vel . . . argute *om. TU* acute *K* 11 Epistola *BK*
 grece vocatur *KM* 12 *στόλα* . . . missi *scripsi* (cf. VII. IX. 1): stila (stula)
 enim sive (vel *H*) stili missa vel missi *CH Trin.* *TU*: stili vel stili missa
KMO: *om. B* Ante *om. KO* (*non A*): Arte *C* 13 et *ABCTU*:
 vel *KO* usum (hu-) *ABCTU*: modo *KO* ex ligno *B¹C*: et
 ligni *A*: et igni *T*: et igno *U*: ex ligneis *K*: et ligneis *O* ep.
 alloquia (adl-) *ABCTU*: prius epistolae (-ule) *KO* 18 ingenia *K*
 19 creduntur *K* 22 caera ferro nec edita *K* 23 inst. est ut *C*
 ceram *delt.* 25 vomere *K* 26 cera (cae-) *BCKO*: ceram (cac-) *TU*
Rem. mucronique *Atta*, *ni fallor*: mucronemque *U*: mucrone quae *C*

Graphium autem Graece, Latine scriptorium dicitur. Nam γράφῃ scriptura est.

- X DE CARTIS. Cartarum usum primum Aegyptus ministravit, coeptum apud Memphiticam urbem. Memphis enim civitas est Aegyptiorum, ubi cartae usus inventus est primum, sicut 5 ait Lucanus (4, 135):

Conficitur bibula Memphitis carta papyro.

- 2 Bibulam autem papyrum dixit quod humorem bibat. Carta autem dicta quod carptim papyri tegmen decerptum glutinatur. Cuius genera quam plura sunt. Prima et praecipua Augustea 10 regia, maioris formae in honorem Octaviani Augusti appellata. 3 Secunda Libyana, ob honorem Libyae provinciae. Tertia hieratica dicta [eo] quod ad sacros libros eligebatur, similis 4 Augusteae, sed subcolorata. Quarta Taeneotica, a loco Alexandriae qui ita vocatur, ubi fiebat. Quinta Saitica, ab oppido 15 5 Sai. Sexta Corneliana, a Cornelio Gallo praefecto Aegypti primum confecta. Septima emporetica, quod ea merces involvuntur, cum sit scripturis minus idonea.

- XI DE PERGAMENIS. Pergameni reges cum carta indigerent, membrana primi excogitaverunt. Vnde et pergamenarum no- 20 men hucusque tradente sibi posteritate servatum est. Haec et membrana dicuntur, quia ex membris pecudum detrahuntur. 2 Fiebant autem primum coloris lutei, id est crocei, postea vero

2 γράφῃ] grafia (-via) *codd.* est KTU: dicitur BC 3 primus
BTU 4 ap. memphicani ur. T (non U) enim om. K 5 est om.
K primus TU: om. C 7 configit C¹ memphiticis K
8 papyrum] papa C¹ dixitur K 9 carptim AB Trin.: curtem C¹:
cortim D: cartim TU: coartet KO papiro C¹ glutinatur
ABCDTU: glutino KO 10 cui BTU plura a ex corr. O 11 reg.
et mai. CU: reg. et maior T octavit T augustea C¹ appellatur
K: appellati D 12 luiana ex aluiana ut vid. T (non U): liviana M
in honore KM: honorem (om. praep.) A livie M Liviana ob hon.
Liviae (del. prov.) Arev. hieratica (ier., &c.) ABCTU: sacratica KO
13 eo hab. CK: om. BTU liberos B¹C¹ 14 augustae K: aguste U
teneotica *codd.* 15 qui ita . . . sexta (§ 5: om. B qui] quae (que)
CT ubi om. TU saltica CTU: saltica K 16 salo CKTU
17 empormica K quod cam TU: qua K 18 scripturis BCTU:
scriptoribus K 19 Pergamenae K 20 membranas K 21 tra-
dentes B 22 ex] a K 23 autem om. C¹ primi T: primie K¹
colores B id est] ideo C¹

Romae candida membrana reperta sunt; quod apparuit inhabi-
 bile esse, quod et facile sordescant, aciemque legentium lae-
 dant; cum peritiores architecti neque aurea lacunaria ponenda
 in bibliothecis putent neque pavimenta alia quam e Carysteo
 5 marmore, quod auri fulgor hebetat et Carystei viriditas reficiat
 oculos. Nam et qui nummulariam discunt, denariorum formis 3
 myrteos pannos subiciunt, et gemmarum sculptores scarabaeo-
 rum terga, quibus nihil est viridius, subinde respiciunt, et
 pictores [idem faciunt, ut laborem visus eorum viriditate re-
 10 creent]. Membrana autem aut candida aut lutea aut purpurea 4
 sunt. Candida naturaliter existunt. Luteum membranum bico-
 lor est, quod a confectore una tingitur parte, id est crocatur.
 De quo Persius (3, 10):

Iam liber et positus bicolor membrana capillis.

15 Purpurea vero inficiuntur colore purpureo, in quibus aurum et 5
 argentum liquescens pateat in litteris.

DE LIBRIS CONFICIENDIS. Quaedam nomina librorum XII
 apud gentiles certis modulis conficiebantur. Breviori forma
 carmina atque epistolae. At vero historiae maiori modulo
 20 scribebantur, et non solum in carta vel membranis, sed etiam
 et in omentis elephantinis textilibusque malvarum foliis atque
 palmarum. Cuius generis Cinna sic meminit (11): 2

Haec tibi Arateis multum invigilata lucernis

carmina, quis ignis novimus aërios,

25 levis in aridulo malvae descripta libello

Prusiaca vexi munera navicula.

Circumcidi libros Siciliae primum increbuit. Nam initio pumi- 3
 cabantur. Vnde et Catullus ait (1, 1):

1 Romae om. AK (non DH Trin.) 4 alia quam B: aliquam C¹T:
 aliaque A: aliqua quam K e Car.] eticharisteo K: eucharisteo
 (-ca-) ABC 5 habet C¹: reheat K (non A) et caristi (cha-)
 KT: eucaristi (eoch-) BC 6 et om. AK nummulariorum dicunt
 K (non A) fo. in m. AK: fo. in musteo B: fo. in musteos C¹ 7 subi-
 cere K (non A) 9 idem . . . recreent hab. C Trin. TU: om. BDHK
 visus] husus T (i. e. usus) 15 col. vero pu. T aur. argentumque K
 17 nomina BCK: genera TU 19 carmina om. B 23 tibi om. K
 (non A) aratis BC: areteis K invigilata K 24 quas K
 (non A) 25 descripta CKT 26 vexi] vix K 27 increpuit C¹K¹

Cui dono lepidum novum libellum
arido modo pumice expolitum?

- XIII DE LIBRORVM VOCABVLIS. Codex multorum librorum est ;
liber unius voluminis. Et dictus codex per translationem a
codicibus arborum seu vitium, quasi caudex, quod ex se multi-
2 tudinem librorum quasi ramorum contineat. Volumen liber
est a volvendo dictus, sicut apud Hebraeos volumina Legis,
3 volumina Prophetarum. Liber est interior tunica corticis, quae
ligno cohaeret. De quo Vergilius sic (Ecl. 10, 67) :

Alta liber haeret in ulmo.

10

Vnde et liber dicitur in quo scribimus, quia ante usum cartae
vel membranarum de libris arborum volumina fiebant, id est
conpaginabantur. Vnde et scriptores a libris arborum librariorum
vocaverunt.

- XIV DE LIBRARIIS ET EORVM INSTRVMENTIS. Librarios antea 15
bibliopolas dictos. Librum enim Graeci βιβλον vocant. Li-
brarii autem iidem et antiquarii vocantur : sed librarii sunt
qui et nova scribunt et vetera ; antiquarii, qui tantummodo
2 vetera, unde et nomen sumpserunt. Ab scribendo autem scriba
3 nomen accepit, officium exprimens vocabuli qualitate. Instru- 20
menta scribae calamus et pinna. Ex his enim verba paginis
infiguntur ; sed calamus arboris est, pinna avis ; cuius acumen
in dyade dividitur, in toto corpore unitate servata, credo propter
mysterium, ut in duobus apicibus Vetus et Novum Testa-
mentum signaretur, quibus exprimitur verbi sacramentum san- 25
4 guine Passionis effusum. Dictus autem calamus quod liquorem
5 ponat. Vnde et apud nautas calare ponere dicitur. Pinna

1 dono *K* inlepidum *C*¹ novo libello *K* 2 pomice *K* : pumici
B polito *K* (*non A*) 3 libr. est et dic. co. li. un. vol. per *T*
4 codex] quod ex *C*¹ 5 corticibus *K* vicitium *C*¹ : fort. vitio. *Certe*
illud quod ex *ad* codex *alludere videtur* in se *C* : ex *T* multi-
tudine *K* 7 dictum *C*² 9 sic *om. K*¹ 10 alta] ait *K* 11 quia] qui *B*
12 fiebant] faciebant *K* 13 un. et et scr. *K* 15 Liber an. bibliopula
dictus *K* ante *BC* (*non A*) 16 librariis iid. *C*¹ 17 iidem *om. K* (*non A*)
antiquarium *C*¹ 18 quae et *C*¹ quia tan. *C*¹ 19 Adscribendo *C*¹
autem] his *ut vid. C*¹ 21 calamum et pinnam *K* paginis *om. B*
22 ac.] eumen *C*¹ 23 diade *BCT* : duo *K* umitate *K* 25 sacr.
signaretur sang. *T*² 26 autem] his *C*¹ 27 Pi. his apud a *C*¹

autem a pendendo vocata, id est volando. Est enim, ut diximus,
 avium. Foliae autem librorum appellatae sive ex similitudine 6
 foliorum arborum, seu quia ex follibus fiunt, id est ex pellibus,
 qui de occisis pecudibus detrahi solent; cuius partes paginae
 5 dicuntur, eo quod sibi invicem conpingantur. Versus autem 7
 vulgo vocati quia sic scribebant antiqui sicut aratur terra.
 A sinistra enim ad dexteram primum deducebant stilum, deinde
 convertiebantur ab inferiore, et rursus ad dexteram versus; quos
 et hodieque rustici versus vocant. Scheda est quod adhuc 8
 10 emendatur, et necdum in libris redactum est; et est nomen
 Graecum, sicut et tomus.

DE CANONIBVS EVANGELIORVM. Canones Evangeliorum XV
 Ammonius Alexandriae primus excogitavit, quem postea Eu-
 sebius Caesariensis secutus plenius composuit. Qui ideo facti
 15 sunt, ut per eos invenire et scire possimus qui reliquorum
 Evangelistarum similia aut propria dixerunt. Sunt autem 2
 numero decem, quorum primus continet numeros in quibus
 quattuor eadem dixerunt: Matthaeus, Marcus, Lucas, Iohannes.
 Secundus, in quibus tres: Matthaeus, Marcus, Lucas. Tertius,
 20 in quibus tres: Matthaeus, Lucas, Iohannes. Quartus, in
 quibus tres: Matthaeus, Marcus, Iohannes. Quintus, in 3
 quibus duo: Matthaeus, Lucas. Sextus, in quibus duo:
 Matthaeus, Marcus. Septimus, in quibus duo: Matthaeus,
 Iohannes. Octavus, in quibus duo: Lucas, Marcus. Nonus,
 25 in quibus duo: Lucas, Iohannes. Decimus, in quibus singuli 4
 eorum propria quaedam dixerunt. Quorum expositio haec est.
 Per singulos enim Evangelistas numerus quidam capitulis ad-
 fixus adiacet, quibus numeris subdita est aera quaedam mineo
 notata, quae indicat in quoto canone positus sit numerus, cui

1 pindendo *T* est enim . . . avium *add. in marg. T* 2 Folia *K*
 autem] his *C*¹ sim.] multitudine *T* 5 coniungantur *K* (*non A*)
 autem] his *C*¹ 6 vocant *K* 7 primum primum *K* 8 ad inferiorem
K: ad inferiora *T* inf. rurs. *C* q. et hodie *A*: quos sedocie *B*
 13 annus *K* 15 possemus *C*: possumus *T* 16 simili autem pr. *T*
 25 in qui. sunt sing. *T* singulorum (-gol-) *C*¹*K* 26 haec om. *C*¹
 27 num. quadam *T* 28 iacet *T*¹ quaedam in eo not. *C*¹

ISIDORI

5 subiecta est aera. Verbi gratia: Si est aera .i., in primo
canone; si secunda, in secundo; si tertia, in tertio; et sic per
6 ordinem usque ad decimum perveniens. Si igitur, aperto quo-
libet Evangelio, placuerit scire qui reliquorum Evangelistarum
similia dixerunt, adsumes adiacentem numerum capituli, et 5
requires ipsum numerum in suo canone quem indicat, ibique
invenies quot et qui dixerint; et ita demum in corpore inquisita
loca, quae ex ipsis numeris indicantur, per singula Evangelia
de eisdem dixisse invenies.

XVI DE CANONIBVS CONCILIORVM. Canon autem Graece, 10
Latine regula nuncupatur. Regula autem dicta quod recte
ducit, nec aliquando aliorum trahit. Alii dixerunt regulam
dictam vel quod regat, vel quod normam recte vivendi prae-
2 beat, vel quod distortum pravumque quid corrigat. Canones
autem generalium conciliorum a temporibus Constantini coe- 15
perunt. In praecedentibus namque annis, persecutione fervente,
3 docendarum plebium minime dabatur facultas. Inde Chri-
tianitas in diversas haereses scissa est, quia non erat licentia
[episcopis] in unum convenire, nisi tempore supradicti impera-
toris. Ipse enim dedit facultatem Christianis libere congregare. 20
4 Sub hoc etiam sancti Patres in concilio Nicaeno de omni orbe
terrarum convenientes, iuxta fidem evangelicam et apostolicam,
5 secundum post Apostolos symbolum tradiderunt. Inter cetera
autem concilia quattuor esse venerabiles synodos, quae totam
principaliter fidem complectunt, quasi quattuor evangelia, vel toti- 25
6 dem paradisi flumina. Harum prior Nicaena synodus trecento-
rum decem et octo episcoporum Constantino Augusto imperante
peracta est. In qua Arianæ perfidiae blasphemia condemnata,
quam de inaequalitate sanctae Trinitatis idem Arius adserere-

2 in sec. tert. *K* 3 pervenies *BT* 4 qui] quo *C*¹ 5 adsumens
T ad latentem *C*¹ 7 quod et qui *T*: qui et quid *BC*: qui quod *K*
dixerunt *T* 9 eisdem] eis *B* 11 latina *C* recto *BT* 12 nec] ne
*T*¹ 14 quid *om.* *B* 15 a *om.* *T*¹ 18 quia] quae *A* 19 episcopis
ACT: Christianis *K*: *om.* *B* 21 hoc] eo *K* 24 quae] quo *T*
25 quasi] quia si *C*¹ 26 prior *BT*: prima *CK* 28 blasphemiae damnata
T: blasphemia damnata *K*: condemnata (-mpn-) bl. *ABC* 29 inequi-
tate *T*

bat; consubstantialem Deo patri Deum filium †idem† sancta
 synodus per symbolum definivit. Secunda synodus centum 7
 quinquaginta Patrum sub Theodosio seniore Constantinopoli
 congregata est, quae Macedonium, sanctum Spiritum Deum esse
 5 negantem, condemnans, consubstantialem Patri et Filio sanctum
 Spiritum demonstravit, dans symboli formam quam tota Graeco-
 rum et Latinorum [confessio] in ecclesiis praedicat. Tertia 8
 synodus Ephesina prima ducentorum episcoporum sub iunior
 Theodosio Augusto edita, quae Nestorium duas personas in
 10 Christo adserentem iusto anathemate condemnavit, ostendens
 manere in duabus naturis unam Domini [nostri] Iesu Christi
 personam. Quarta synodus Chalcedonensis sexcentorum tri- 9
 ginta sacerdotum sub Marciano principe habita est, in qua
 Eutychem Constantinopolitanum abbatem Verbi Dei et carnis
 15 unam naturam pronuntiantem, et eius defensorem Dioscorum,
 quondam Alexandrinum Episcopum, et ipsum rursus Nestorium
 cum reliquis haeticis una Patrum sententia condemnavit;
 praedicans eadem synodus Christum Dominum sic natum de
 Virgine, ut in eo substantiam et divinae et humanae con-
 20 fiteamur naturae. Haec sunt quattuor synodi principales, fidei 10
 doctrinam plenissime praedicantes; sed et si qua sunt concilia
 quae sancti Patres spiritu Dei pleni sanxerunt, post istorum
 quattuor auctoritatem omni manent stabilita vigore, quorum
 gesta in hoc opere condita continentur. Synodum autem ex 11
 25 Graeco interpretari comitatum vel coetum. Concilii vero nomen 12
 tractum ex more Romano. Tempore enim, quo causae age-
 bantur, conveniebant omnes in unum communique intentione

1 cons. vero deo *K* (*non A*): cons. in deo *B* eadem *dett.*:
fort. item 3 Constantinopoli *dett.* 4 spir. sa. *A* 5 spir. sa. *A*:
 et sp. sa. *B* 6 symbolum *T* totam *C* 7 lat. conf. in eccl. pr.
BCD Trin.: lat. ecclesia praed. et confitetur *K*: lat. confessio praed.
AH: lat. in eglesiis praedicat *T* Tert. autem sin. *B* 9 quae
 quem *T* duas personas . . . provenit in alium (xvii. 19) *om.* *D*
 11 du. na.] duas naturas *BT* Dom. no. Ie. Chr. *B*: domini iesu christi
CT: domini nostri *A*: dei christi *K* 13 maximiano *K* abita *ex*
 abta *T* (*non V*) 14 euthicium (*ex eth.*) *K* 17 condemnavit *K*: praed-
 damnavit *BCT* 18 pedicans *T* sinodus eadem *K* Dominum] deum
BT 19 ut in eum *C*: et in eum *B*: in cum *T* confitemur *K*
 21 doctissime *K* (*non A*) 22 ist.] ortorum *T* 23 omnium *K*
 25 Concillium *K* 26 quo *om.* *T* (*non V*)

ISIDORI

tractabant. Vnde et concilium a communi intentione dictum, quasi concilium. Nam cilia oculorum sunt. Vnde et concilium consilium, D in L litteram transeunte. Coetus vero conventus est vel congregatio, a coeundo, id est conveniendo in unum. Vnde et conventum est nuncupatum, sicut conventus coetus vel concilium, a societate multorum in unum.

XVII DE CYCLO PASCHALI. Paschalem cyclum Hippolytus episcopus temporibus Alexandri imperatoris primus conscripsit. Post quem probatissimi auctores Eusebius Caesariensis, Theophilus Alexandrinus, Prosper quoque natione Aquitanus atque Victorius, amplificatis eiusdem festivitatis rationibus, multiplices circulos ediderunt. Cuius quidem rationem beatissimus Cyrillus Alexandriae urbis episcopus in nonaginta quinque annos per quinque decem novies calculans, quoto Kal. vel luna debeat paschalis sollemnitas celebrari, summa brevitate notavit. Cyclum autem vocatum eo quod in orbe digestum sit, et quasi in circulo dispositum ordinem complectat annorum sine varietate et sine ulla arte. Vnde factum est ut cuiusque materiae carmina simplici formitate facta cyclica vocarentur. Hinc et laterculum dictum, quod ordinem habeat stratum annorum.

5 CYCLVS PRIMVS DECEMNOVENALIS.

	Lunae
B. Com. an. II. Idus	April. xx.
C. VI. Kal.	April. xvi.
Em. xvi. Kal.	Mai. xvii.
C. VI. Idus	April. xx.

25

1 unde conc. C intemptatione M 2 concilium] concilium MT: consilium U: consilium BCKV: communicilium Arev. considium consilium BCMK¹ ut vid. V: considium T: consilium consilium K² 5 si. a conventu coe. ita et conc. K (non A): si. conventus vel conc. CT: si. et con. coe. vel concilio V: fort. si. conventu coe. vel conc. 6 in unum om. K (non A) 11 victorinus BCK 13 alexandrinae urbis BC: alexandrinus K 14 quinque] quies K (non A) 17 disposito K 18 cuique B: quique T: cuiuscumque CK 19 firmitate K cyclo (ci-) C¹K Hinc et usque ad Mai. xvi (xvii § 9 ad fin.) desunt in K (ubi folium unum excisum est) OC¹. In M aliena substituta sunt. §§ 5-9 Codicum discrepantias in tabulae Paschalis numeris neglexi. Tabulam secundum Arevalem dedi

ETYMOLOGIARVM LIB. VI. xvi, xvii

	B.	C. ix. Kal.	April.	xv.
		E. ii. Idus	April.	xvi.
		C. ii. Non.	April.	xix.
		F. viii. Kal.	Mai.	xx.
5	B.	C. v. Idus	April.	xv.
		C. ii. Kal.	April.	xviii.
		E. xii. Kal.	Mai.	xix.
		C. Non.	April.	xv.
10	B.	C. v. Kal.	April.	xvii.
		F. xvi. Kal.	Mai.	xviii.
		C. vi. Idus	April.	xxi.
		C. ix. Kal.	April.	xvii.
	B.	E. xi. Idus	April.	xvii.
		C. ii. Non.	April.	xx.
15		E. viii. Kal.	Mai.	xxi.
SECUNDVS CYCLVS LVNAE.				
		C. v. Idus	April.	xviii.
	B.	C. ii. Kal.	April.	xx.
		E. xii. Kal.	Mai.	xxi.
20		C. Non.	April.	xvii.
		C. v. Kal.	April.	xx.
	B.	E. xvi. Kal.	Mai.	xx.
		C. Kal.	April.	xvi.
		E. xi. Kal.	Mai.	xvii.
25		C. Idus	April.	xx.
	B.	C. v. Kal.	April.	xv.
		E. xv. Kal.	Mai.	xvi.
		C. v. Idus	April.	xix.
		C. viii. Kal.	April.	xv.
30	B.	E. Idus	April.	xv.
		C. Non.	April.	xviii.
		C. v. Kal.	April.	xxi.
		E. iv. Idus	April.	xv.
35	B.	C. Kal.	April.	xvii.
		E. xi. Kal.	Mai.	xviii.

ISIDORI

7

TERTIVS CYCLVS LVNAE.

	C. viii. Idus	April.	xv.	
	C. iv. Kal.	April.	xviii.	
B.	E. xv. Kal.	Mai.	xviii.	
	C. v. Idus	April.	xxi.	5
	C. viii. Kal.	April.	xvii.	
	E. xviii. Kal.	Mai.	xviii.	
B.	C. Non.	April.	xx.	
	E. vii. Kal.	Mai.	xvi.	
	C. iv. Idus	April.	xxii.	10
	C. vi. Non.	April.	xx	
B.	E. xi. Kal.	Mai.	xx.	
	C. viii. Idus	April.	xvi.	
	C. iv. Kal.	April.	xix.	
	E. xiv. Kal.	Mai.	xx.	15
B.	C. iv. Non.	April.	xv.	
	C. viii. Kal.	April.	xviii.	
	E. xviii. Kal.	Mai.	xviii.	

8

QVARTVS CYCLVS LVNAE.

	C. iii. Kal.	April.	xix.	20
B.	E. xiv. Kal.	Mai.	xv.	
	C. ii. Idus	April.	xix.	
	C. vii. Kal.	April.	xv.	
	E. xvii. Kal.	Mai.	xvi.	
B.	C. viii. Idus	April.	xviii.	25
	C. iv. Kal.	April.	xxi.	
	E. iii. Idus	April.	xv.	
	C. iii. Non.	April.	xviii.	
B.	E. x. Kal.	Mai.	xviii.	
	C. xviii. Kal.	Mai.	xxi.	30
	C. iii. Kal.	April.	xvii.	
	E. xiii. Kal.	Mai.	xviii.	
B.	C. iv. Idus	April.	xx.	

	C. vii. Kal.	April.	xvi.
	E. xvii. Kal.	Mai.	xvi.
	C. vii. Idus	April.	xx.
5	B. C. xi. Kal.	April.	xv.
	E. iii. Idus	April.	xvi.
	C. iii. Non.	April.	xix.
	E. ix. Kal.	Mai.	xx.

QUINTVS CYCLVS LVNAE.

9

	B. C. vii. Idus	April.	xvi.
10	C. iii. Kal.	April.	xix.
	E. xiii. Kal.	Mai.	xx.
	C. ii. Non.	April.	xvi.
	B. C. vii. Kal.	April.	xvii.
	E. xviii. Kal.	Mai.	xix.
15	C. ii. Kal.	April.	xv.
	E. xii. Kal.	Mai.	xvi.
	B. C. iii. Idus	April.	xviii.
	C. iii. Non.	April.	xxi.
	E. xvi. Kal.	Mai.	xv.
20	C. vi. Idus	April.	xviii.
	B. C. iii. Kal.	April.	xx.
	E. xiii. Kal.	Mai.	xxi.
	C. ii. Non.	April.	xvii.
	C. vi. Kal.	April.	xx.
25	B. E. xvii. Kal.	Mai.	xx.
	C. ii. Kal.	April.	xvi.
	E. xii. Kal.	Mai.	xvi.

post cuius expletionem ad primum exordium recurrendum.

[A conditione mundi usque ad hunc novissimum cyclum con-
30 putantur anni.] Antiquitus Ecclesia pascha quarta decima luna 10

28 ad exord. est recurr. *K* (non *A Trin.*): ad primum recurr. *U*
29 a cond. . . anni hab. *C¹C²GKO Mon.* (sed ante post cuius *C²G*): a
constitutione . . . anni hab. (ante post expletionem) *H*: om. *ABTUW*
Rem. Trin. ciclum *K*: cycli (ci-) annum *C¹C²GH Mon.* (*O*!) 30 anni]
anni *VMDECCCCXXI C¹*: anni *VMDECCCCXX GH Mon.*: anni *VMDECCCCXX C² (O?)*

- cum Iudaeis celebrabat, quocumque die occurreret. Quem ritum sancti Patres in Nicaena synodo prohibuerunt, constituentes non solum lunam paschalem et mensem inquirere, sed etiam et diem resurrectionis Dominicae observare; et ob hoc pascha a quarta decima luna usque ad vicesimam primam 5
- 11 extenderunt, ut dies Dominicus non omitteretur. Paschae autem vocabulum non Graecum, sed Hebraeum est; nec a passione, quoniam *πάσχειν* Graece dicitur pati, sed a transitu Hebraeo verbo pascha appellata est, eo quod tunc populus Dei ex Aegypto transierit. Vnde et in Evangelio (Ioann. 13, 1): 10 'Cum vidisset,' inquit, 'Iesus quia venit hora ut transiret de
- 12 mundo ad Patrem.' Cuius nox ideo pervigilia ducitur, propter adventum regis ac Dei nostri, ut tempus resurrectionis eius nos non dormientes, sed vigilantes inveniat. Cuius noctis duplex ratio est: sive quod in ea et vitam tunc recepit, cum passus est; 15 sive quod postea eadem hora, qua resurrexit, ad iudicandum
- 13 venturus est. Eo autem modo agimus pascha, ut non solum mortem et resurrectionem Christi in memoriam revocemus, sed etiam cetera, quae circa eum adtestantur, ad sacramentorum
- 14 significationem inspiciamus. Propter initium enim novae vitae 20 et propter novum hominem, quem iubemur induere et exuere veterem, expurgantes vetus fermentum, ut simus nova conspersio, quoniam pascha nostrum immolatus est Christus. Propter hanc ergo vitae novitatem primus mensis novorum in mensibus anni celebrationi paschali mystice adtributus est. 25
- 15 Quod vero tertiae hebdomadae die pascha celebratur, id est qui dies occurrit a quarta decima in vicesimam primam, hoc

1 occurrerit diem *K* (non *A*) quod ritum *BT*: quem primum *K*
 5 ad om. *B* 8 pass. domini quam *K* (non *A*) 9 app. est] appellatur
K 10 ex om. *C* 11 hora eius ut *K* (non *A*) transisset *U* 12 vox
T perv. dicitur *BT*: pervigil adicitur *K*: pervigilio celebratur
Lactant. inst. 7, 19, 3 13 Dei] Domini *CK* eius om. *C* 15 ea et
AC¹TU: eadem *B*: ea *K* respicit *K* (non *A*) cum pas. est
 om. *K* (non *A*) 16 seu *K* (non *A*) eadem om. *B* 20 enim]
 om. *K*: autem *C* 21 exure *T* 22 ferventum *C* nova] nonia *B*
 24 vitae om. *K* in anni (-nis *T*) mensibus *CT* 26 celebrata *C*
 27 occurrerit *K* quinta *ABCTU* dec. luna in *C*

significat quia in toto tempore saeculi, quod septenario dierum
 numero agitur, nunc tertium tempus hoc sacramentum aperuit.
 Primum enim tempus est ante legem, secundum sub lege, 16
 tertium sub gratia; ubi iam manifestatum est sacramentum
 5 prius occultum in prophetico aenigmate: ideo et propter haec
 tria saeculi tempora resurrectio Domini triduana est. Quod 17
 vero a quarta decima luna usque ad vicesimam primam per
 dies septem paschalis dies quaeritur, propter ipsum numerum
 septenarium, quo universitatis significatio saepe figuratur; qui
 10 etiam ipsi Ecclesiae tribuitur propter instar universitatis, unde
 et Iohannes Apostolus in Apocalypsin ad septem scribit eccle-
 sias. Ecclesia vero adhuc in ista mortalitate carnis constituta 18
 propter ipsam mutabilitatem lunae nomine in Scripturis signi-
 ficatur. Varia autem observantia opinionum paschalis festivi- 19
 15 tatis interdum errorem gignit. Latini namque a III Non. Mart.
 usque in III Non. Apr. primi mensis lunam inquirunt; et si
 quinta decima luna die Dominico provenerit, in alium Domini-
 cum pascha protrahunt. Graeci primi mensis lunam ab VIII 20
 Id. Mart. usque in diem Non. Apr. observant; et si decima
 20 quinta luna die Dominico incurrerit, sanctum pascha celebrant.
 Huiusmodi ergo dissensio inter utrosque paschalem regulam
 turbat. Communis annus dicitur, qui duodecim tantum lunas, 21
 hoc est dies CCCLIV habet. Dictus autem communis quia
 saepe duo ita coniuncti incedunt ut invicem se in paschali
 25 sollemnitate sequantur. Nam embolismus annus semper solus
 est. Embolismus annus est qui tredecim menses lunares, id 22
 est CCCLXXXIV dies habere monstratur. Ipse est annus sancto
 Moysi divinitus revelatus, in quo iubentur hi, qui longius habi-

1 quia BCKTU: quod A quod C: qui BKT: que U 2 numerum
 B temp. in sacramento K apparuit codd.: corr. dett. 3 temp.
 an. K 4 manifestum B¹ 8 qu. hoc fit prop. C 9 quo] quod B
 11 ad om. K 12 in ista adhuc K 15 latine T 17 quinta] quarta
 dett. alio dominico CKT: alio die dominico B 18 lunam om.
 C¹ 20 sanc. paschae K 22 dicitur] est K (ex est est) (non A)
 23 id est K 24 in om. T 25 nam embolismus annus solus est (om.
 semper) add. in marg. T² (om. T¹) 27 sancto] cum C¹K¹ 28 habi-
 tant K

- 23 tabant, in secundo mense pascha celebrare. Embolismus autem
nomen Graecum est, quod interpretatur Latine supraaugmen-
tum; eo quod expleat numerum annorum communium, quibus
24 undecim lunares dies deesse cernuntur. Embolismi autem
anni et communes sic inveniuntur. Si enim a quarta decima 3
luna paschae praecedentis usque ad quartam decimam sequentis
CCCLXXXIV dies fuerint, embolismus annus est; si CCCLIV, com-
25 munis [est]. Bissexthus est per annos quattuor unus dies
adiectus. Crescit enim per singulos annos quarta pars assis.
At ubi quarto anno assem compleverit, bissexthum unum facit. 10
26 Dictus autem bissexthus quia bis sexies ductus assem facit,
quod est unus dies; sicut et quadrantem propter quater duc-
tum; quod est bissexthus quem super dierum cursum in anno
sol facit. [sive quod nequeat anno suo introduci, nisi bis sextum
nonas Martias computaveris, hoc est et primo die sexto nonas 15
Martias et, addito bis sexto, alio die sexto nonas Martias itera-
27 veris.] A VI autem Non. Mart. usque in diem prid. Kal. Ian.,
28 in lunae cursu bissexthus adponitur atque inde detrahitur. Inter-
calares autem dies idcirco vocantur, quia interponuntur ut
ratio lunae solisque conveniat. Calare enim ponere dicitur, 20
29 intercalare interponere. Epactas Graeci vocant, Latini adie-
ctiones annuas lunares, quae per undenarium numerum usque
ad tricenarium in se revolvuntur. Quas ideo Aegyptii adiciunt,
30 ut lunaris emensio rationi solis aequetur. Luna enim iuxta
cursum suum viginti novem semis dies lucere dinoscitur, et 25
fiunt in anno lunares dies CCCLIV; remanent ad cursum anni

2 superamento T¹ 4 Embolismus au. et comm. K 5 communis
B dec. qu. K 7 dies fuerunt T: fuerint dies K (non A) 8 est hab.
CK: om. BT per] post C 9 adiectus est C¹: dictus K 10 unum
CT: annum BK 11 sex dies K: sextus C 12 quod] quo T an pr.
ter qu. ? dictum CK¹ 13 in annum BCTU: in annos K 14 sive
quod... iteraveris hab. CTU: om. BD Trin. KM quod om. T intra-
duci T (non U) sextum] sexto codd. 15 computabis T (U?) 16 et
add. . . Martias (§ 27) om. U iteraveris om. T 17 nonas autem T
18 trahitur C¹ 22 quae om. K duodenarium K 23 adici. ut]
dicunt quod K 24 lun. et emen. C¹ rationem so. sequitur K
enim om. C 25 cur. su.] cursum T vig. no. enim sem. C¹
26 in annum BC¹ T

solaris dies undecim, quos Aegyptii adiciunt. Vnde et adie- **31**
 ctiones vocantur: absque his non invenies luna quota sit in
 quolibet anno et mense et die. Ista epactae semper xi Kal.
 April. reperiuntur in eadem luna quae fuerit eo die. Con- **32**
 5 tinentur autem circulo decemnovenali; sed cum ad viginti
 novem epactas pervenerint, qui est circulus nonus decimus,
 iam sequenti anno non addes super viginti novem undecim,
 ut decem adnunties detractis triginta, sed inde reverteris, ut
 undecim pronunties.
 10 DE RELIQUIS FESTIVITATIBVS. Festivitas dicta a festis **XVIII**
 diebus, quasi festiditas, eo quod in eis sola res divina fit.
 Quibus contrarii sunt fasti, in quibus ius fatur, id est dicitur.
 Sollemnitas a sacris dicitur, ita suscepta ut mutari ob religionem
 non debeat, ab† solito†, id est firmo atque solido nominata. [vel
 15 ex eo, quod soleat fieri in anno.] Celebritas autem vocatur **2**
 quod non ibi terrena, sed caelestia tantum agantur. Pascha **3**
 festivitatum omnium prima est, de cuius vocabulo iam superius
 dictum est. Pentecoste, sicut et pascha, apud Hebraeos cele- **4**
 bris dies erat, quod post quinque decadas paschae colebatur;
 20 unde et vocabulum sumpsit. Πέντε enim Graece quinque, in
 quo die secundum legem panes propositionis de novis frugibus
 offerebantur. Cuius figuram annus iubilaeus in Testamento **5**
 Veteri gessit, qui nunc iterum per figuram repromissionis
 aeternam requiem praefigurat. Epiphania Graece, Latine **6**
 25 apparitio [sive manifestatio] vocatur. Eo enim die Christus
 sideris indicio Magis apparuit adorandus. Quod fuit figura

1 solis *K* Vnde adi. *K* 2 his] as *T* (i. e. has) lunam *CT*
 4 qua *BK* eo die] odie *T* 5 decemnovennalis cum *K* 6 per-
 veniunt *C*: pervenerit *dett.* 8 detractos *BT* 10 a *om. B* 11 qu.
 festid. *om. K* (non *A*) 12 in *om. T* id est] *om. B*: vel ex eo quod
 soleat fieri in anno *C* 13 mutare *K* 14 ab sol.] absoluto *BKT*: a solo
dett. (cf. XI. i. 115): vix ab sollo vel ex . . . anno *hab. CTUV*: *om. ABD*
Trin. K 15 Caelebritas *BK* 16 quo *T* aguntur *T* 18 Pentecostes
T: Pentecosten *BCK* celebrer *K* 19 quod] que *T* colebatur
CT: caelebratur (cel-) *BD Trin.*: celebrantur *K* 20 πέντε . . . quinque
om. K (non *A*) 21 quem diem *K*: quo dies *T* panis . . . offerebatur
K panes *om. B* 23 qui *K*: quae *BCT* per futuram *BC*
Trin. T 25 sive man. *hab. BC Trin.*: *om. KT* 26 indicia *K*

- 7 primitiae credentium gentium. Quo die [et] Dominici baptis-
 8 matis sacramentum et permutatae in vinum aquae, factorum
 9 per Dominum signorum principia extiterunt. Duae sunt autem
 epiphaniae: prima, in qua natus Christus [et] pastoribus Hebraeo-
 rum angelo nuntiante apparuit; secunda, in qua ex gentium
 10 populis stella indice praesepis cunabula Magos adoraturus ex-
 11 hibuit. Scenopegia sollemnitas Hebraeorum, de Graeco in
 Latinum tabernaculorum dedicatio interpretatur; quae celebra-
 batur a Iudaeis in memoriam expeditionis, cum ab Aegypto
 12 promoti in tabernaculis agebant, et ex eo scenopegia. Σκηνή
 enim Graece tabernaculum dicitur. Quae sollemnitas apud
 13 Hebraeos Septembri mense celebrabatur. Neomenia apud
 nos kalendae, apud Hebraeos autem, quia secundum lunarem
 cursum menses supputantur, et Graece μήνη luna appellatur,
 14 inde neomenia, id est nova luna. Erant enim apud Hebraeos
 ipsi dies kalendarum ex legali institutione sollemnes, de quibus
 in Psalterio dicitur (81, 4): 'Canite initio mensis tuba, in die
 15 insigni sollemnitatis vestrae.' Encaenia est nova templi dedi-
 catio. Graece enim καὶνὸν dicitur novum. Quando enim
 aliquid novum dedicatur, encaenia dicitur. Hanc dedicationis
 16 templi sollemnitatem Iudaei Octobri mense celebrabant. Dies
 Palmarum ideo dicitur, quia in eo Dominus et Salvator noster,
 sicut Propheta cecinit, Hierusalem tendens asellum sedisse
 perhibetur. Tunc gradiens cum ramis palmarum multitudo
 plebium obviam ei clamaverunt (Ioann. 12, 13): 'Osanna, bene-
 17 dictus qui venit in nomine Domini rex Israel.' Vulgus autem
 18 ideo hunc diem Capitilavium vocant, quia [in eo] tunc moris

1 primitivae K die K: diem T: die et BC dominicae
 (-ce) BC: dominico K 2 aquae in vino atque fac. K 3 au. sunt
 K: sunt (per compend.) sunt au. A 4 na. est chr. pa. T: na. chr. pa.
 BC 6 populo CK stellam indicem K magis adoraturis dell.
 7 Scenopegia (-phi-, -fe-) codd. 9 cum] eius B 10 ex eo sc. dicta
 K (non A) 12 celebratur B: celebrabantur K 13 nos] latinos C
 quia om. K 15 enim] autem K 16 ex] et K 17 initium T: in
 initio C 18 insignis CK: signis B¹ nostrae T est om. K
 dedicatio K: aedificatio (ed-) BCT 21 celebrant B: colebant CT
 25 oviam (viv ovium) T 26 autem om. K (non A) 27 hunc] eum
 T in eo hab. CK: om. BT mos CK

est lavandi capita infantium, qui unguendi sunt ne observatione
 quadragesimae sordidata ad unctionem accederent. Hoc autem 15
 die symbolum competentibus traditur propter confinem Do-
 minicae paschae sollemnitatem; ut qui iam ad Dei gratiam
 5 percipiendam festinant, fidem, quam confiteantur, agnoscant.
 Coena Dominica dicta est, eo quod in eo die Salvator pascha 16
 cum suis discipulis fecerit; quod et hodieque, sicut est traditum,
 celebratur, sanctumque in eo chrisma conficitur, atque initium
 novi et veteris testamenti cessatio declaratur. Sabbatum ab 17
 10 Hebraeis ex interpretatione vocabuli sui requies nominatur,
 quod Deus in ipso, perfecto mundo, requievisset. Siquidem 18
 et eo die requievit Dominus in sepulchro, ut quietis illius
 mysterium confirmaret; quod Iudaeis observandum in umbra
 futuri praeceptum est. Sed postquam Christus in sepultura
 15 sua eius figuram adimplevit, observatio eius quievit. Dominicus 19
 dies proinde vocatur, quia in eo resurrectionis Domini nostri
 gaudium celebratur. Qui dies non Iudaeis, sed Christianis in
 resurrectionem Domini declaratus est, et ex illo habere coepit
 festivitatem suam. Illis enim solum celebrandum sabbatum 20
 20 traditum est, quia erat antea requies mortuorum; resurrectio
 autem nullius erat qui resurgens a mortuis non moreretur.
 Postquam autem facta est talis resurrectio in corpore Domini, 21
 ut praeiret in capite Ecclesiae quod corpus Ecclesiae speraret
 in finem, iam dies Dominicus, id est octavus, qui et primus,
 25 celebrari coepit.

DE OFFICIIS. Officiorum plurima genera esse, sed prae- XIX

1 labanda B observationem C¹ K: ob observationem B 2 sordata
 K 3 die om. K confitentibus K (non D Trin.) confinium B
 Trin. T 7 et eo die quae C¹: et odie KT: hodieque B: et usque hodie
 Trin. 8 sanct. . . conf. post declaratur T: post agnoscant (§ 15) C¹
 (non Trin.) atque . . . declar. om. BDH Trin.: atque om. C 9 cess.
 test. CT 10 nuncupatur K 11 perfectum mundum K 12 et
 om. K (non A) in eo K: hoc T 13 misterio K: ministerium
 B confirmare quem T: confirmare et quem K: confirmet quem A:
 confirmaret quem B 14 futurum C in sepulchro suo K (non A)
 15 qui.] cessavit K (non A) 18 resurrectione BK dom. nostri iesu
 christi K (non A) declaratum est K: declaratus T 19 fest. suam]
 sollemnitatem K (non A) 20 est om. C¹ quia] qui K 23 quod
 corp. eccl. om. T sper.] paret K

ISIDORI

cipuum illud quod in sacris divinisque rebus habetur. Officium autem ab efficiendo dictum, quasi effcium, propter decorem sermonis una mutata littera ; vel certe ut quisque illa agat quae
 2 nulli officiant, sed prosint omnibus. Vespertinum officium est in noctis initio, vocatum ab stella Vespere, quae surgit oriente 5
 3 nocte. Matutinum vero officium est in lucis initio, ab stella Lucifero appellatum, quae oritur inchoante mane. Quorum duorum temporum significatione ostenditur ut die ac nocte
 4 semper Deus laudetur. Missa tempore sacrificii est, quando catechumeni foris mittuntur, clamante levita : 'Si quis catechu- 10
 menus remansit, exeat foras'; et inde missa, quia sacramentis altaris interesse non possunt qui nondum regenerati noscuntur.
 5 Chorus est multitudo in sacris collecta ; et dictus chorus quod initio in modum coronae circum aras starent et ita psallerent. Alii chorum dixerunt a concordia, quae in caritate consistit ; 15
 quia, si caritatem non habeat, respondere convenienter non potest. Cum autem unus canit, Graece monodia, Latine sicinium
 6 dicitur ; cum vero duo canunt, bicinium appellatur ; cum multi, chorus. Nam chorea ludicrum cantilenae vel saltationes clas-
 7 sium sunt. Antiphona ex Graeco interpretatur vox reciproca : 20
 duobus scilicet choris alternatim psallentibus ordine commutato, sive de uno ad unum. Quod genus psallendi Graeci invenisse
 8 traduntur. Responsorios Itali tradiderunt. Quos inde responsorios cantus vocant, quod alio desinente id alter respondeat. Inter responsorios autem et antiphonam hoc differt, quod in re- 25
 sponsoriis unus versum dicit, in antiphonis autem versibus alternant chori. Lectio dicitur quia non cantatur, ut psalmus
 9 vel hymnus, sed legitur tantum. Illic enim modulatio, hic sola

1 in om. T 3 quisquis K ante corr. 5 initium CT vocatis C¹
 nocte oriente C 6 est om. T initium codd. 10 foras K
 rem. cat. C : remanserit cat. T 11 sacramentum T² 13 collectus BT
 14 chorone in modo K 15 consistat K² : consistunt T² 16 quae si ca.
 non habet add. in marg. K non om. K 17 sincinia Paul. Fest.
 codd. p. 337 (cf. tamen Gell. 20, 3) 18 bic. dicitur K 19 coreas BCT :
 choreae dett. classium suspectum 20 ex Gr. int.] grece K (non A)
 22 sive] sed K (non A) grece C adinvenisse K 24 id] it T : id
 est C¹ : om. K 25 autem om. K antiphonas K 26 un. ver.
 dicitur T (pro unus versus dicitur?) 27 qui C¹ 28 tantum]
 psalmus C¹ illuc BT

pronuntiatio quaeritur. Canticum est vox cantantis in laetitiam. 10
 Psalmus autem dicitur qui cantatur ad Psalterium, quod usum 11
 esse David prophetam in magno mysterio prodit historia. Haec
 autem duo in quibusdam Psalmorum titulis iuxta musicam
 5 artem alternatim sibi adponuntur. Nam canticum Psalmi est, 12
 cum id quod organum modulatur, vox postea cantantis eloquitur.
 Psalmus vero cantici, cum quod humana vox praeloquitur, ars
 organi modulantis imitatur. Psalmus autem a psalterio dicitur,
 unde nec mos est ex alio opere eum conponi. Tres autem 13
 10 gradus sunt in cantando: primus succentoris, secundus incen-
 toris, tertius accentoris. Diapsalma quidam Hebraeum verbum 14
 esse volunt, quo significatur semper; id est, quod illa, quibus
 hoc interponitur, sempiterna esse confirment. Quidam vero 15
 Graecum verbum existimant, quo significatur intervallum psal-
 15 lendi; ut psalma sit quod psallitur, diapsalma vero interpositum
 in psallendo silentium: ut quemadmodum synpsalma dicitur
 vocis copulatio in cantando, ita diapsalma disiunctio earum,
 ubi quaedam requies distincta continuationis ostenditur. Vnde 16
 illud probabile est, non coniungendas sententias in psallendo,
 20 ubi diapsalma interposita fuerit; quia ideo interponitur, ut con-
 versio sensuum vel personarum esse noscantur. Hymnus est 17
 canticum laudantium, quod de Graeco in Latinum laus interpre-
 tatur, pro eo quod sit carmen laetitiae et laudis. Proprie autem
 hymni sunt continentes laudem Dei. Si ergo sit laus et non sit
 25 Dei, non est hymnus: si sit et laus et Dei laus, et non cantetur,
 non est hymnus. Si ergo et in laudem Dei dicitur et cantatur,
 tunc est hymnus. Cui contrarium est threnum, quod est car- 18
 men lamenti et funeris. Alleluia duorum verborum interpre- 19
 tatio est, hoc est laus Dei, et est Hebraeum. Ia enim unum est

1 laetitia *K* 2 ad] ut *C*¹ quod usu *K*: quo usum *T* 4 autem
 om. *K* 7 cantici cum *dett.*: canticum *BKT*: cantici *C* proloquitur
B 9 mos] nos *C*¹ 10 gratus *K* pr. sec. inc. succ. *K* primus]
 infimus *T* 11 hebraicorum *K* 12 quod *CK* 13 sempiternam *T*
 14 quod *BK* 15 interposito . . . silentio *K* 16 dicitur *post* cantando *K*
 (non *A*) 17 vocum *Aug. in Ps.* 4 eorum *CK* 18 disiunctae *Aug.*
 continuatione *K* Vnde et ille *C*¹ 21 noscatur *BC* 24 non sit]
 non est *K* (non *A*)

ISIDORI

- de decem nominibus, quibus apud Hebraeos Deus vocatur.
- 20** Amen significat vere, sive fideliter, quod et ipsud Hebraeum est. Quae duo verba amen et alleluia nec Graecis nec Latinis nec barbaris licet in suam linguam omnino transferre vel alia lingua adnuntiare. Nam quamvis interpretari possint, propter sanctiorem tamen auctoritatem servata est ab Apostolis in his propriae linguae antiquitas. Tanto enim sacra sunt nomina ut etiam Iohannes in Apocalypsin referat se Spiritu revelante vidisse et audisse vocem caelestis exercitus tamquam vocem aquarum multarum et tonitruum validorum dicentium : amen ¹⁰ et alleluia : ac per hoc sic oportet in terris utraque dici, sicut **22** in caelo resonant. Osanna in alterius linguae interpretationem in toto transire non potest. Osi enim salvifica interpretatur ; anna interiectio est, motum animi significans sub deprecantis **23** affectu. Integre autem dicitur osianna, quod nos corrupta media ¹⁵ vocali littera et elisa dicimus osanna, sicut fit in versibus cum scandimus. Littera enim prima verbi sequentis extremam prioris verbi veniens excludit, et dicitur Hebraice osanna, quod interpretatur salvifica, subaudiendo vel : populum tuum, vel : totum **24** mundum. Offertorium tali ex causa sumpsit vocabulum. Fer- ²⁰ tum enim dicitur oblatio quae altari offertur et sacrificatur a pontificibus, a quo offertorium nominatum, quasi propter fertum. **25, 26** Oblatio vocatur quia offertur. Dona proprie divina dicuntur, **27** munera hominum. Nam munera dicuntur obsequia, quae pauperes divitibus loco munerum solvunt. Itaque munus homini ²⁵ datur, donum Deo. Vnde etiam in templis donaria dicimus. Munera autem vocantur quia manibus vel accipiuntur vel dan- **28** tur. Duo sunt autem quae offeruntur : donum et sacrificium. **29** Donum dicitur quidquid auro argentoque aut qualibet alia **30** specie efficitur. Sacrificium autem est victima et quaecumque ³⁰

2 quod ipsut ebreum que duo T	7 Tantum K	10 amen all. K
11 oportent CT	12 lingua B	13 totum K
15 affectum BCT	corrupte K	16 vocabuli C
17 prioris ven. C	18 Hebraice add. K ²	21 altario K
22 propter] prae K	fertur B	23 divina om. ADK : add. in marg.
B : di (i. e. Dei) Trin., fort. recte	24 hominum om. A	25 quaelibet C ¹
25 locum KC ¹	27 vocatur K	qua C ¹

in ara cremantur seu ponuntur. Omne autem quod Deo datur,
 aut dedicatur aut consecratur. Quod dedicatur, dicendo datur ;
 unde et appellatur. Vnde errant qui consecrationem dedica-
 tionem putant significari. Immolatio ab antiquis dicta eo quod 31
 5 in mole altaris posita victima caederetur. Vnde et mactatio
 post immolationem est. Nunc autem immolatio panis et calicis
 convenit, libatio autem tantummodo calicis oblatio est. Hinc 32
 est illud (Eccles. 50, 17) : ' Et libavit de sanguine uvae.' Sicut
 et saecularium quidam poetarum (Virg. Aen. 7, 133) : ' Nunc,'
 10 inquit, ' pateras libate Iovi.' Libare ergo proprie fundere est,
 sumptumque nomen ex Libero quodam, qui in Graecia usum
 repperit vitis. Hostiae apud veteres dicebantur sacrificia quae 33
 fiebant antequam ad hostem pergerent. Victimae vero sacrificia 34
 quae post victoriam, devictis hostibus, immolabant. Et erant
 15 victimae maiora sacrificia quam hostiae. Alii victimam dictam
 putaverunt, quia ictu percussa cadebat, vel quia vineta ad aras
 ducebatur. Holocaustum illud est, ubi totum igne consumitur 35
 quod offertur. Antiqui enim cum maxima sacrificia admini-
 strarent, solebant totas hostias in sacrorum consumere flamma,
 20 et ipsa erant holocaustomata. "Ολον enim Graece totum dicitur,
 καυσis incensio, et holocaustum totum incensum. Caeri- 36
 moniae apud Latinos dicuntur sacra omnia quae apud Graecos
 orgia vocantur. Proprie autem visum est doctoribus a carendo
 appellari caerimonias, quasi carimonias ; eo quod ea quae in
 25 sacris divinis offeruntur, in suo usu id carerent homines ; quod
 nomen etiam in usu est litterarum sanctarum. Alii caerimonias 37
 proprie in observationibus Iudaeorum credunt ; abstinentiam
 scilicet quarundam escarum secundum veterem legem, eo quod
 observantes careant his rebus quibus se abstinerunt. Sacrificium 38
 30 dictum quasi sacrum factum, quia prece mystica consecratur in

3 erant BK ¹	dedicationem om. T	5 mola K, vix recte
7 labatio B	oblatio om. K	8 sicut] sic T
12 utis B	13 ad hostes K	10 iovis BT
17 ubi] ibi T	21 incensio holoc. K	15 sacrificiae BK
prium K	cerendo T	22 quae om. K
sacrarum K	cerimonia K	23 pro-
nuerint BC	30 qu. sacri K	25 id] his C
		26 in usum (hu-) BCT
		29 car. in his K
		absti-
		consecratum B

- memoriam pro nobis Dominicae passionis ; unde hoc eo iubente corpus Christi et sanguinem dicimus. Quod dum sit ex fructibus terrae, sanctificatur et fit sacramentum, operante invisibiliter Spiritu Dei ; cuius panis et calicis sacramentum Graeci Eucharistian dicunt, quod Latine bona gratia interpretatur. Et 5
- 39 quid melius sanguine et corpore Christi? Sacramentum est in aliqua celebratione, cum res gesta ita fit ut aliquid significare intellegatur, quod sancte accipiendum est. Sunt autem sacramenta baptismum et chrisma, corpus et sanguis [Domini]
- 40 Quae ob id sacramenta dicuntur, quia sub tegumento cor- 10 poralium rerum virtus divina secretius salutem eorundem sacramentorum operatur ; unde et a secretis virtutibus vel a
- 41 sacris sacramenta dicuntur. Quae ideo fructuose penes Ecclesiam fiunt, quia sanctus in ea manens Spiritus eundem sacra-
- 42 mentorum latenter operatur effectum. Vnde, seu per bonos seu 15 per malos ministros intra Dei ecclesiam dispensentur, tamen quia sanctus Spiritus mystice illa vivificat, qui quondam Apostolico in tempore visibilibus apparebat operibus, nec bonorum meritis dispensatorum amplificantur haec dona, nec malorum adtenuantur, quia (1 Cor. 3, 7) : 'neque qui plantat est aliquid, neque qui 20 rigat, sed qui incrementum dat, Deus' ; unde et Graece mysterium
- 43 dicitur, quod secretam et reconditam habeat dispositionem. Baptismum Graece, Latine tinctio interpretatur ; quae idcirco tinctio dicitur, quia ibi homo spiritu gratiae in melius inmutatur, et
- 44 longe aliud quam erat efficitur. Prius enim foedi eramus de- 25 formitate peccatorum, in ipsa tinctione reddimur pulchri dealbatione virtutum ; unde et in Canticis scribitur canticorum (8,
- 45 5) : 'Quae est ista quae ascendit dealbata ?' Cuius mysterium

3 sacrificatur *T* : sanctificatus *B* 5 quod] que *C* 6 san-
guine et corporis *B* : sanguini et corporis *T* : corpore et sanguine *K*
7 fit] sit *K* sign. inte intell. *C*¹ 9 et chrisma *om.* *K* (*non A*) :
et *om.* *B* sanguis *BC* : sanguinis *T* : sanguis domini *K* (*non*
A) 10 tegumen *B* 11 salute *K* cor. sacr. *secl.* Schwarz
12 vel sacris *C* 16 dispensetur *TK* (*non A*) tamen] tunc *K* (*non*
A) 18 visibiliter *K* 19 haec dona *om.* *B*¹ 20 neque plantat *C*¹
neque rigat *T* 22 dispositionem *A Trin.* *T* : disponsionem *B* : dispen-
sationem *C* : dispensationem *D* : repositionem *K* 24 quia] qui *B*¹
26 tinctio *T* : intinctione *B*

non aliter nisi sub Trinitatis designatione, id est Patris et Filii
 et Spiritus sancti, cognominatione conpletur, dicente Domino
 ad Apostolos (Matth. 28, 19): 'Ite docete omnes gentes, ba-
 ptizantes eos in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti.' Sicut 46
 5 enim in tribus testibus stat omne verbum, ita hoc sacramentum
 confirmat ternarius numerus nominum divinorum. Quod autem 47
 per aquam baptismum datur, haec ratio est. 'Voluit enim Do-
 minus ut res illa invisibilis per congruentem, sed profecto con-
 tractabilem et visibilem impenderetur elementum, super quem
 10 etiam in principio ferebatur Spiritus sanctus. Nam sicut aqua 48
 purgatur exterius corpus, ita latenter eius mysterio per Spiritum
 sanctum purificatur et animus. Cuius sanctificatio ita est. In- 49
 vocato enim Deo descendit Spiritus sanctus de caelis, et medicatis
 aquis sanctificat eas de semetipso; et accipiunt vim purgationis,
 15 ut in eis et caro et anima delictis inquinata mundetur. Chrisma 50
 Graece, Latine unctio nominatur; ex cuius nomine et Christus
 dicitur, et homo post lavacrum sanctificatur. Nam sicut in ba- 51
 ptismo peccatorum remissio datur, ita per unctionem sanctificatio
 spiritus adhibetur; et hoc de pristina disciplina, qua ungui in
 20 sacerdotium et in regnum solebant, ex quo et Aaron a Moyse
 unctus est. Quae dum carnaliter fit, spiritualiter proficit; quo- 52
 modo et in ipsa baptismi gratia visibilis actus, quod in aqua
 mergimur, sed spiritualis effectus, quod delictis mundamur. Hoc 53
 significat illud unguentum, quod peccatrix mulier super pedes,
 25 et ea quae dicitur non fuisse peccatrix, super caput Iesu fudisse
 scribuntur. Manus inpositio ideo fit, ut per benedictionem ad- 54
 vocatus invitetur Spiritus sanctus. Tunc enim ille Paracletus

2 cognitione *K* (*non A*) 4 eas *K* 7 vol. deus ut *T* 8 congruen-
 tiam sed prof. contractabilem vis. *K*: congruens et prof. contractabile et
 vis. *C*¹ (*non Trin.*) contractibilem *B* 9 invisibilem *BT* inper-
 tiretur *Schwarz* elemento *K* quem] quod *C* (*non D Trin.*): quod
 elementum *K* 11 misterium *K* 12 sanctum *om.* *C* et *om.* *T*
 anima *K* 13 de caelis *om.* *K*¹ 15 eis caro *B* 17 bap-
 tismum (-pt-) *BCT* 18 ita et per *B* tinctionem *T* sanctifica-
 tionis *K* 19 spiritualis *T* qua] quia *KT* 20 sacerdotio et in
 regno *K* et *om.* *K* 21 uctus *T* Quaedam *C*: et quae dum *B*
 22 et ip. ba. *K*: et in baptismo *T* 23 mergitur *C*: merguntur *T* ex
corr. spiritualiter *K*¹ mundantur *K* 25 fu. scribitur *K*: fudisse
 discribuntur *T* 26 ideo] inde *T* 27 ille *om.* *K* (*non A*)

- post mundata et benedicta corpora libens a Patre descendit, et quasi super baptismi aquam tamquam super pristinam sedem recognoscens quiescit. Nam legitur quod in principio aquis
- 55 superferebatur Spiritus sanctus. Exorcismus Graece, Latine coniuratio, sive sermo increpationis est adversus diabolum, ut discedat: sicut est illud in Zacharia (3, 1): 'Et ostendit mihi Iesum sacerdotem magnum stantem coram angelo Dei, et Satan stabat a dextris eius, ut adversaretur ei; et dixit Dominus ad Satan: Increpet Dominus in te, Satan, et increpet in te Dominus, qui elegit
- 56 Hierusalem.' Hoc est exorcismus increpare et coniurare adversus diabolum; unde sciendum est quod non creatura Dei in infantibus exorcizatur aut exsufflatur, sed ille sub quo sunt omnes qui cum peccato nascuntur. Est enim princeps peccatorum.
- 57 Symbolum per linguam Graecam signum vel cognitio interpretatur. Discessuri enim Apostoli ad evangelizandum in gentibus
- 58 hoc sibi praedicationis signum vel indicium posuerunt. Continet autem confessionem Trinitatis et unitatem Ecclesiae et omne Christiani dogmatis sacramentum. Quod symbolum fidei et spei nostrae non scribitur in carta et atramento, sed in tabulis
- 59 cordis carnalibus. Oratio petitio dicitur. Nam orare est petere, 20 sicut exorare inpetrare. Constat autem oratio loco et tempore. Loco, quia non ubique, cum prohibeamur a Christo in publico, sed ubi opportunitas dederit aut necessitas inportaverit. Neque enim contra praeceptum reputatur ab Apostolis factum, quia in
- 60 carcere audientibus custodibus orabant et caneabant Deo. De 25 tempore vero dictum est (1 Thess. 5, 17): 'Sine intermissione orate,' sed hoc [in] singularibus. Nam est observatio quarundam horarum communium, quae diei interspatia signant, tertia,

1 descendet C¹ 2 per ba. T ta. prist. *Tertull.* de bapt. 8 3 se
cognoscens T quiescet T 4 sp. sa. sup. K (non A) 7 dei] domini
BC 9 Dom. in te] tibi dom. K Sat. et incr. om. B¹ Dom.
in te BC 10 exorcismus CKT 11 sci. quod BT 13 est enim]
et est K 14 vel] aut K (non A) cogn.] collatio *Anv.* 15 de-
scensuri (di-) BCAT: discesserunt K 16 iudicium K Continent BT
17 et in un. T 18 omnem BT fidei spei T 21 si. et exor. T
autem om. K 22 in publicum BCT: in publico orare K 24 quia]
qui BC 25 Deo om. C 27 in om. B¹CK: ante hoc T est]
et T 28 die KT signat K

sexta et nona ; similiter et noctis. Sed ideo haec orandi horae 61
 divisae sunt, ut si forte aliquo fuerimus opere detenti, ipsud nos
 ad officium tempus admoneat ; quae tempora in Scripturis inve-
 niuntur. Primum enim Spiritus sanctus congregatis discipulis 62
 5 hora tertia infusus est. Petrus, qua die visionem communica-
 tionis in illo vasculo expertus est, sexta hora orandi gratia ascen-
 derat. Idem etiam cum Iohanne hora nona templum adiit,
 quando paralyticum sanitati reformavit. Sed et Danielum legi- 63
 mus haec tempora in oratione observasse, et utique ex Israelis
 10 disciplina, ut ne minus quam ter die adoremus. Debitores enim
 sumus trium, Patris et Filii et Spiritus sancti ; exceptis utique
 et aliis legitimis orationibus, quae sine ulla admonitione debentur,
 ingressus lucis ac noctis sive vigiliarum ; sed et cibum non 64
 prius sumere quam interposita oratione. Priora enim habenda
 15 sunt spiritus refrigeria, quia priora caelestia quam terrena. Qui
 autem vult orationem suam volare ad Deum, faciat illi duas alas,
 ieiunium et eleemosynam, et ascendet celeriter et exaudietur.
 Ieiunium est parsimonia victus abstinentiaque ciborum, cui no- 65
 men est inditum ex quadam parte viscerum tenui semper et va-
 20 cua, quod vulgo ieiunum vocatur. Vnde ieiunii nomen creditur
 derivatum, quod sui inedia viscera vacua et exinanita existant.
 Ieiunium autem et statio dicitur. Statio autem de militari ex- 66
 emplo nomen accepit, pro eo quod nulla laetitia obveniens ca-
 stris stationem militum rescindit. Nam laetitia libentius, tristitia
 25 sollicitius administrat disciplinam ; unde et milites numquam
 inmemores sacramenti magis stationibus parent. Discernunt 67

1 sex. no. C¹ 2 aliquod T detempti C¹ : detempi (-npi?) T
 ipsud] id sud C¹ 4 Primus BCT (cf. Tertull. de orat. 25) enim
 om. T congregatis ex congratis T 8 paraclitum K¹ san.
 pristina ref. K (A n. l.) 9 et utique ex BC Trin. : utique ex K : ut
 antique (i. e. -ac) T 10 disciplinam T ut ne] non K diei T :
 in die K 11 ut. al. T 13 ingressu Tertull. de orat. 25 14 prius]
 potius B interpositam orationem K 15 terrena] terrestria T
 16 deum BT : dominum CT facit B¹ illi] ei T 17 ascendit
 CK exaudietur BCK 19 viscerum om. K (non A) semp.
 vac. C¹ 20 ieiunum] ieiunium BCT 21 existat K 22 stadio K
 23 lae. sive tristitia o. Arev. (ex Tertull. de orat. 19) castris T
 24 letia T tristitias C¹ 26 magis . . . inter ieiunium om. T

autem quidam inter ieiunium et stationem. Nam ieiunium est indifferenter cuiuslibet diei abstinencia, non secundum legem, sed secundum propriam voluntatem; statio autem est observatio
68 statutorum dierum vel temporum. Dierum, ut quartae feriae et sextae feriae ieiunium ex veteri lege praeceptum: de qua statione 5 in Evangelio dixit ille (Luc. 18, 12): 'Ieiuno bis in sabbato,' id
69 est quarta et sexta sabbati. Temporum autem, quae legalibus ac propheticis institutionibus terminatis temporibus statuta sunt, ut ieiunium quarti, quinti, septimi, ac decimi mensis; vel, sicut in Evangelio (Matth. 9, 15), dies illi in quibus ablatus est sponsus; 10 vel sicut observatio quadragesimae, quae in universo orbe institutione Apostolica observatur circa confinium Dominicae
70 passionis. His tertium genus quidam adiciunt quam Xerophagiam dicunt, abstinenciam scilicet ciborum humentium. Vnde et nomen hoc datum, eo quod siccis quidam escis utantur. 15
71 Poenitentia appellata, quasi punitentia, eo quod ipse homo in se poenitendo puniat quod male admisit. Nam nihil aliud agunt, quos veraciter poenitet, nisi ut id, quod male fecerunt, inpunitum esse non sinant. Eo quippe modo sibi non parcentibus ille par-
72 cit, cuius altum iustumque iudicium nullus contemptor evadit. 20
72 Perfecta est autem poenitentia, praeterita deffere et futura non admittere. Haec secunda in similitudine fontis est, ut si forte in-
73 pugnante diabolo aliquod peccatum inreperit, huius satisfac-
73 ctione purgetur. Satisfactio autem est causas peccatorum et
74 suggestiones excludere et ultra peccatum non iterare. Recon- 25
74 ciliatio vero est, quae post complementum poenitentiae adhibetur. Nam sicut conciliamur Deo, quando primum a gentilitate con-

1 nam om. K 2 secundum] per K (A n. l.) 3 sed sec. om. T:
sed per K (A n. l.) 4 statutorum C¹: istorum T st. vel di. vel B
et sex. fer. om. K¹ 5 ex om. T legem C¹ 7 au. quae] vel B
8 ac] et K 9 ac] et K mensis om. BT vel om. K 10 ille B
11 quae] qui T 12 apost.] evangelica K (non A) 13 tertium om. K¹
adiciunt] dicunt K¹ quam BT: quod CK scenophagia dicitur K
14 scil.] quidem K (non A) humectum K (A n. l.) 15 quidam siccis
K fort. quidem: del. Schwarz utuntur ut vid. T 16 Poenitentiam
KT appellatam K punitentia BK: poenitentia C¹ 17 punit BCT
aliud om. T 18 poenitet] punit K 20 evadet K 23 peccato C¹
24 purgantur C¹ 25 suggestionum a se excl. K § 74 om. KMO (non
A Trin.) 26 vero] autem T 27 nam... regredimur om. T (non U Trin.)

vertimur, ita reconciliamur, quando post peccatum poenitendo
 regredimur. Exomologesis Graeco vocabulo dicitur, quod Latine **75**
 confessio interpretatur, cuius nominis duplex significatio est.
 Aut enim in laude intellegitur confessio, sicut est: 'Confitebor
5 tibi Domine Pater caeli et terrae': aut dum quisque confitetur
 sua peccata ab eo indulgenda, cuius indeficiens est misericordia.
 Ex hoc igitur Graeco vocabulo exprimitur et frequentatur exomo- **76**
 logesis, qua delictum nostrum Domino confitemur; non quidem
 ut ignaro, cuius cognitioni nihil occultum est; sed confessio
10 est rei scilicet eius quae ignoratur professa cognitio. Vtile **77**
 enim sibi ac iucundum quisquam esse existimaverat rapere,
 adulterare, furari; sed ubi haec aeternae damnationi obnoxia
 esse cognovit, cognitis his, confitetur errorem. Confessio autem **78**
 erroris professio est desinendi: desinendum ergo a peccatis est,
15 dum confessio est. Confessio autem antecedit, remissio sequitur.
 Ceterum extra veniam est qui peccatum cognoscit nec cognitum
 confitetur. Itaque exomologesis prosternendi et humilificandi **79**
 hominis disciplina est, habitu atque victu, sacco et cinere incu-
 bare, corpus sordibus obscurare, animum maeroribus deicere,
20 illa, quae peccant, tristi tractatione mutare. Litaniae autem **80**
 Graeco nomine appellantur, quae Latine dicuntur roagationes.
 Inter litanias vero et exomologesin hoc differt, quod exomolo-
 gesis pro sola confessione peccatorum agitur; litaniae vero,
 quae indicuntur propter rogandum Deum et inpetrandam in
25 aliquo misericordiam eius. Sed nunc iam utrumque vocabulum **81**

3 interpretatur . . . intellegitur *om. T* sign. aut *C* 4 confiteor
BC 6 indulgentia *B* (*non A*) 7 Graeco *om. K* frequenter *B*
 exomologis *K* (*! i. e. ἐξομολογείς*) 8 qua] quia *CKT* 9 ut] non *C*¹:
om. K 11 quisquam (*ex* quisque) ignoratur professa cognitio quam *T*
 (*cf. § 76*) 12 furare *BCT* hac *T* damnatione *C*¹ noxia *C*¹*K*
 13 esse *om. K* cognitus *K* 14 desinendo ergo *K* pecc. dum
C 15 antecedit *T* 17 humiliandi hominibus *K* 18 disciplin **
 habitu *C*¹ cineri *T* incurbare *T* 19 animo *C*¹ erroribus *T*
 dedere *K* (*non A*) 20 illi *K* peccanti *C*¹*K*: peccavit *C*² (*cum Tertull.*
de paenit. 9) tristitia tra. *C*¹ autem *om. K* 21 Latine] letanie
T 22 exomologesis *B*¹ ut vid. *K* exomologesin *BT* 23 pecc.
 conf. *T* aguntur *BT* (*! pro Inter. lit. ve. et exomologeses h. d. q.*
exomologeses . . . aguntur) vero dicuntur *T*¹: vero inde dicuntur *T*²
 24 inpetrandum *BC* 25 aliqua *C*¹ iam] distat vulgo *T*

sub una designatione habetur, nec distat vulgo utrum litaniae an
 exomologesis dicantur. Supplicationis autem nomen quodam-
 82 modo nunc ex gentilitate retinetur. Nam feriae aut legitimae
 erant apud eos aut indictae. Indictae autem, quia paupertas
 antiqua Romanorum ex conlatione sacrificabat, aut certe de bonis 5
 damnatorum. Vnde supplicia dicuntur supplicationes, quae
 fiebant de bonis passorum supplicia. Sacrae enim res de rebus
 execrandorum fiebant.

1 adsignatione B 2 exomologesin B²CT: omologesin B¹ indi-
 cantur *ut vid.* B¹ 3 fer. leg. T 5 sacrificabant T 6 unde a
 suppl. K: unde et suppl. *Serv. ad Aen.* 1, 63a 7 passorum] possesso-
 rum CK (non A) supplicia om. K (non A) sacra B res om. KM
 8 fiebat C¹ *Sequitur Hieronymi tractatus DE FESTIS DIEBUS IN VETERI*
LEGE (in una pagina) in T

LIBER VII

DE DEO, ANGELIS ET SANCTIS

DE DEO. Beatissimus Hieronymus, vir eruditissimus et I
 multarum linguarum peritus, Hebraeorum nominum interpreta-
 tionem primus in Latinam linguam convertit. Ex quibus pro
 brevitate praetermissis multis quaedam huic operi adiectis
 5 interpretationibus interponenda studui. Vocabulorum enim 2
 expositio satis indicat quid velit intellegi. Habent enim quae-
 dam ex propriis causis nominum rationem. In principio autem
 decem nomina ponimus, quibus apud Hebraeos Deus vocatur.
 Primum apud Hebraeos Dei nomen El dicitur; quod alii 3
 10 Deum, alii etymologiam eius exprimentes *ἰσχυρὸς*, id est fortem
 interpretati sunt, ideo quod nulla infirmitate opprimitur, sed
 fortis est et sufficiens ad omnia perpetranda. Secundum nomen 4
 Eloī. Tertium Eloē, quod utrumque in Latino Deus dicitur. 5
 Est autem nomen in Latinum ex Graeca appellatione transla-
 15 tum. Nam Deus Graece *δέος*, *φόβος* dicitur, id est timor, unde
 tractum est Deus, quod eum colentibus sit timor. Deus autem 6
 proprie nomen est Trinitatis pertinens ad Patrem et Filium et
 Spiritum sanctum. Ad quam Trinitatem etiam reliqua quae
 in Deo infra sunt posita vocabula referuntur. Quartum nomen 7
 20 Dei dicitur Sabaoth, quod vertitur in Latinum exercituum sive
 virtutum, de quo in Psalmo ab angelis dicitur (23, 10): 'Quis
 est iste rex gloriae? Dominus virtutum.' Sunt enim in huius 8
 mundi ordinatione virtutes multae, ut angeli, archangeli, princi-
 patus et potestates, cunctique caelestis militiae ordines, quorum
 25 tamen ille Dominus est. Omnes enim sub ipso sunt eiusque

1 Beatus K 5 studii T enim] autem CK (non A) 6 vellint
 (velint) ABC 9 eli B 10 deum et alii T 11 nulli de firmitate T
 12 est om. K perpetrata T 13 quod om. K (non A) latinum BCT
 14 nom. latinum C 15 *δέος*] *θεός* *codd.* *foebos* CT: *febos* B: *fibos*
A: om. K 16 est nomen deus K eum] enim B 18 ad quam] aliqua
 in K (non A) 20 dei dicitur BT: est K: est dei dicitur C¹ 21 quo]
 quod C¹ psalmis K qui es T¹ 22 huiusmodi K 23 ordinationes
 C¹: observatione K (non A) 24 et om. K (non A) 25 illi B est om. C¹

ISIDORI

9 dominatui subiacent. Quintum Elion, quod interpretatur in
 Latinum excelsus, quia supra caelos est, sicut scriptum est de
 eo (Ps. 113, 4): 'Excelsus Dominus; super caelos gloria eius.'
 Excelsus autem dictus pro valde celsus. Ex enim pro valde
 10 ponitur, sicut eximius, quasi valde eminens. Sextum Eie, id 5
 est, qui est. Deus enim solus, quia aeternus est, hoc est, quia
 exordium non habet, essentiae nomen vere tenet. Hoc enim
 11 nomen ad sanctum Moysen per angelum est delatum. Quae-
 renti enim quod esset nomen eius, qui eum pergere praecipiebat
 ad populum ex Aegypto liberandum, respondit (Exod. 3, 14): 10
 'Ego sum, qui sum: et dices filiis Israel: Qui est, misit me
 ad vos'; tamquam in eius conparatione, qui vere est, quia in-
 commutabilis est, ea, quae commutabilia, facta sunt quasi non
 12 sint. Quod enim dicitur fuit, non est: et quod dicitur erit,
 nondum est. Deus autem esse tantum novit, fuisse et futurum 15
 13 esse non novit. Solus enim Pater cum Filio et Spiritu sancto
 veraciter est. Cuius essentiae comparatum esse nostrum non
 esse est. Vnde et in conloquio dicimus: 'Vivit Deus,' quia
 14 essentia vita vivit, quam mors non habet. Septimum Adonai,
 quod generaliter interpretatur Dominus, quod dominetur crea- 20
 turae cunctae, vel quod creatura omnis dominatui eius deserviat.
 Dominus ergo et Deus, vel quod dominetur omnibus, vel quod
 15 timeatur a cunctis. Octavum Ia, quod in Deo tantum ponitur,
 16 quod etiam in alleluia in novissima syllaba sonat. Nonum
 Tetragrammaton, hoc est quattuor litterarum, quod proprie 25
 apud Hebraeos in Deo ponitur, iod, he, iod, he, id est, duabus
 ia, quae duplicata ineffabile illud et gloriosum Dei nomen

1 eloin B 3 super] supra BCK 5 ei ei K: ei B: ei ei ē (i. e.
 est) C: eifie A: ehie T¹: ei ei e T² 6 qui est] qui est qui est T²
 deus enim solus q. exord. (cett. om.) A quia om. K (non D Trin.)
 hoc est] et ob hoc C qui K (non D Trin.¹) 7 ess. enim nom.
 K tenebat K: retinet B: tenit D¹ 9 percipiebat T 11 dicis
 K 14 Qui B non est et om. K 15 deus] dum K (non A)
 tantum esse K (non A) 16 enim] autem K 18 dicitur K deus
 BT: dominus CK 19 quam] quod K 21 vel quo C dominatu
 T serviat K¹ (non A) 23 in deo] inde T 24 Novum B
 26 iod he iod he T: iode iode BC²: ioe ioe C¹K 27 quae] quod K:
 om. T

efficiunt. Dicitur autem ineffabilis, non quia dici non potest, sed quia finire sensu et intellectu humano nullatenus potest; et ideo, quia de eo nihil digne dici potest, ineffabilis est. Deci- 17
mum Saddai, id est, omnipotens. Vocatus autem omnipotens
5 eo quod omnia potest, sed a faciendo quod vult, non a pa-
tiendo quod non vult. Quod si ei accideret, nequaquam esset
omnipotens; facit enim quidquid vult, et inde omnipotens.
Item omnipotens, quia ipsius sunt omnia quae ubique sunt; 18
solus enim totius mundi habet imperium. Dicuntur autem et
10 alia quaedam in Deum substantialiter nomina, ut immortalis,
incorruptibilis, incommutabilis, aeternus. Vnde et merito
cunctae praepositur creaturae. Immortalis, sicut de eo scri- 19
ptum est (1 Timoth. 6, 16): 'Qui solus habet immortalitatem':
quia in eius natura nulla est commutatio. Nam omnis muta-
15 bilitas non inconvenienter mortalitas dicitur; secundum quam
et anima dicitur mori, non quia in corpus vel in aliquam alte-
ram substantiam mutatur et vertitur, sed in ipsa sua substantia
quidquid alio modo nunc est aut fuit, secundum id quod
destitit esse quod erat, mortalis utique deprehenditur; ac per
20 hoc solus Deus dicitur immortalis, quia solus incommutabilis.
Incorruptibilis appellatur quia corrumpi et dissolvi non potest 20
nec dividi. Quidquid enim capit divisionem et interitum capit.
Ille nec dividi potest nec interire; inde incorruptibilis est.
Incommutabilis est quia semper manet et mutari nescit. Nec 21
25 proficit, quia perfectus est, nec deficit, quia aeternus est.
Aeternus est, quia sine tempore est. Non enim habet initium 22

1 ineffabile C¹ 2 potest ideo quia (qui?) A 3 eo] deo C
4 autem om. K (non A) 5 ad faciendum . . . ad patiendum K: ad
faciendum . . . a patiendum A non a pat. . . vult om. B 6 quod
non vult om. AK ei aliquid accederet A 7 quidquid] quod K
(non A) inde] ideo K (non A) 8 Idem K omnia om. C (non
A) 9 autem om. K (non A) 10 in deo qu. K (non A) 11 in-
comm.] inconsummabilis T 13 solum C¹ 15 mortalitas CK:
mortalis BT quam] quod K (non A) 16 aliqua altera substantia
K 17 sed in ipsa sua subst. quidquid (deletum) mutatur et vertitur sed
ipsa sua substantia quidquid alio K (non A) 18 alium modo B aut]
ac Schwarz 20 deus solus K incomm. est K 21 appellatur
om. K (non A) 22 nec dividi om. C quidquid] quid C¹ 23 inde]
unde K est om. K¹

ISIDORI

- neque finem. Hinc et sempiternus, eo quod sit semper aeternus. A quibusdam autem aeternus ab aethere creditur dictus, quoniam caelum sedes eius habetur. Vnde est illud (Ps. 114, 16): 'Caelum caeli Domino': et haec ista quattuor unum significant, nam una eademque res dicitur, sive dicatur aeternus 5 Deus, sive immortalis, sive incorruptibilis, sive immutabilis.
- 23 Invisibilis, quia numquam per substantiam suam apparuit oculis mortalium Trinitas, nisi per speciem subiectae creaturae eademque corporeae. Nam nemo potest ipsam manifestationem essentiae Dei videre et vivere, sicut et dictum est Moysi; unde 10 et Dominus in Evangelio dicit (Ioann. 1, 18): 'Deum nemo vidit umquam.' Res est enim invisibilis, ideoque non oculo,
- 24 sed corde quaerendus est. Inpassibilis, quia nullis perturbationibus afficitur, quibus fragilitas humana subcumbit. Non enim adtingunt eum ullae passiones, ut libido, iracundia, cupiditas, 15 timor, maeror, invidia, et cetera quibus mens humana turbatur.
- 25 Sed cum dicitur Deum irasci aut zelare aut dolere, nostro usu dicitur. Apud Deum enim perturbatio nulla est, apud quem
- 26 tranquillitas summa est. Simplex autem dicitur sive non amittendo quod habet, seu quia non aliud est ipse et aliud 20 quod in ipso est, sicut in homine, cuius aliud [est] esse, [et] aliud
- 27 sapere. Nam et esse potest, et sapiens non esse; Deus autem habet essentiam, habet et sapientiam; sed quae habet, hoc et est, et omnia unus est; ac proinde simplex est, quia non in eo aliquid accidentis est, sed et quod est, et quod in ipso est, 25 essentialiter est, excepto quod relative ad quamcumque per-

1 hic et C: hinc est et A 2 ab aethere] habere AK creditur
om. B 3 habetur] est K (non A) 4 caelum om. AK Domino]
deo vel domino K haec om. K (non A) 5 unam candemque B
6 inmut.] incommutabilis T (non V) 7 per] secundum K 8 trinitatis
T (non V) eiusdemque del. 10 sicut dic. T (non V) 11 dixit T
(non V) 12 res enim K non om. B¹ oculos C¹ 14 sub-
cumbit ex-bat T 16 maeror] memoria T (non V) 17 zelari B¹
dolore B¹ nostro] non K (non A): in C¹ 18 enim om. K (non A)
nulla pert. nulla C¹ quem om. B¹ 19 autem] enim T (non V)
20 quia] qui A 21 quod ipso T (non V) est hab. CKV: om. BT
et hab. CTV: om. BK 22 Nam esse T (non V) 23 habet sapientiam
(-ia) B¹K sed om. K (non A) quod del. hab. hoc et est om.
K (non A) 26 quemcumque CTV

sonam est. Summe bonus, quia incommutabilis est. Creatura 28
 vero bonum, sed non summum est, quia mutabilis est. Et dum
 sit quidem bonum, non tamen esse potest et summum. In- 29
 corporeus autem vel incorporealis ideo dicitur Deus, ut spiritus
 5 credatur vel intellegatur esse, non corpus. Nam dum dicitur
 spiritus, eius significatur substantia. Inmensus, quia cuncta 30
 concludit, ipse a nullo concluditur; sed omnia intra eius omni-
 potentiam coartantur. Perfectus dicitur quia nihil ei possit 31
 adici. Adtamen de consummatione alicuius facti perfectio dici-
 10 tur. Deus autem, qui non est factus, quomodo est perfectus?
 Sed hoc vocabulum de usu nostro sumpsit humana inopia, 32
 sicut et reliqua verba, quatenus id quod ineffabile est utcumque
 dici possit, quoniam de Deo nihil digne humanus sermo dicit,
 sicut sunt et alia. Creator dictus pro totius mundi rebus ab 33
 15 ipso creatis. Nihil enim est quod non originem a Deo traxerit.
 Ipse et unus, quia dividi non potest, vel quia nihil aliud esse
 potest quod tantundem capiat potestatis. Haec igitur, quae 34
 de Deo dicta sunt, ad totam pertinent Trinitatem propter unam
 et coaeternam substantiam, sive in Patre, sive in Filio eius uni-
 20 genito in forma Dei, sive in Spiritu sancto, qui unus Spiritus est
 Dei Patris et Filii eius unigeniti. Sunt et quaedam vocabula 35
 ex usu nostro ad Deum sumpta, de membris nostris, sive de
 inferioribus; et quia in propria natura invisibilis et incorporeus
 est, pro efficientiis tamen causarum in ipso rerum species adscri-
 25 buntur, ut more locutionis nostrae facilius se ipsum insinuet: ut
 quia omnia videt, dicatur oculus; et propter quod audit omnia,
 dicatur auris; pro eo autem quod avertitur, ambulat; pro eo
 quod spectat, stat. Sic et in ceteris horum similibus ab huma- 36

1 creature *T* (*non V*) 2 summum quia *C* 3 quidem] qui *T*¹
 (*non V*) potest esse *K* 4 Deus *om.* *K* 5 credatur] dicatur *K*
 dic. est (*delet.*) spir. est sign. substantiam *K* 7 potentiam *K* (*non A*)
 8 coartatur *T* (*non V*) quia] quod *C* (*non A*) ei *om.* *C*¹ 9 ut
 tamen *K* 10 est perf.] imperfectus *K* 12 qu. in id *K* effabile
T: ineffabilis *K*¹ 13 quoniam] quae *B* 15 trax. et ipse et *T*² (*non*
V) 16 es. al. po. *TV* 19 eius *om.* *K* unigen. for. *K* 20 qui]
 quia *T* (*non V*) Spiritus *om.* *B*¹ 22 sive] vel *K* 24 efficientis *T*
ante corr. (*non V*): efficientes *K* adscribentur *C*¹ 28 expectat *K*^{*}
 Sicut et *K*

- nis mentibus trahitur similitudo ad Deum, sicut est obliviscens et memorans. Hinc est quod et Propheta dicit (Ierem. 51, 14): 'Iuravit Dominus exercituum per animam suam': non quod
- 37 Deus animam habeat, sed hoc nostro narrat affectu. Nam et facies Dei in Scripturis sanctis non caro, sed divina cognitio 5 intellegitur, eadem ratione qua per faciem conspectam quisque cognoscitur. Hoc enim in oratione dicitur Deo (Psalm. 80, 4): 'Ostende nobis faciem tuam': ac si dicatur: 'Da nobis cogni-
- 38 tionem tuam.' Sic et vestigia Dei dicuntur, quia nunc Deus per speculum agnoscitur, ad perfectum vero omnipotens repe- 10 ritur, dum in futurum facie ad faciem quibusque electis praesentabitur, ut ipsam speciem contemplantur, cuius nunc vestigia comprehendere conantur, hoc est, quem videre per speculum
- 39 dicitur. Nam et situs et habitus et locus et tempus in Deum non proprie, sed per similitudinem translate dicuntur; quippe 15 (Psalm. 99, 1) 'sedere super Cherubin' dicitur, quod est ad situm; et (Psalm. 104, 6): 'Abyssum tamquam vestimentum amictus,' quod est ad habitum; et (Psalm. 102, 28): 'Anni tui non deficient,' quod ad tempus pertinet; et (Psalm. 139, 8):
- 40 'Si ascendero in caelum, tu ibi es,' quod ad locum. Nam et 20 in Propheta (Amos 2, 13): 'Plaustrum portantis fenum' species ad Deum dicitur. Et haec omnia per figuram Deus, quia nihil est horum ad proprietatem substantiae eius.

- II DE FILIO DEI. Multis etiam modis Christus appellari in scripturis invenitur divinis. Nam ipse Dei Patris Unigenitus 25 filius, dum esset aequalis Patri, propter salutem nostram formam servi accepit. Proinde quaedam nomina in illo ex divinitatis substantia, quaedam ex dispensatione susceptae humanitatis
- 2 adsumpta sunt. Christus namque a chrismate est appellatus,

2 est quod *om.* K et *om.* T¹ (*non* V) 4 sed hoc *BTV*: sed
 quod *K*: sed que *C*¹ nostrum na. affectum *K* 5 sanctis *om.*
*K*¹ 6 eandem *C*¹ qua] quia *BCT* 10 repperietur *C* 12 ut
 in ipsa specie contempletur *K* 14 dicuntur *C* in deo *K* (*non* A)
 17 abyssum] ab ipso *K* (*non* A): ad ipsum *C*¹ 18 quod est] quidem *K*
 (*non* A) ab habitu *K* (*non* A) 20 ibi *BTV*: illic *CK* loc. manet
 in proph. *BCD* 27 nomina . . . eius nomen (viii. 22) *desunt in M*
 in illo] illa *B* 29 esse appellatus *K*

hoc est unctus. Praeceptum enim fuerat Iudaeis ut sacrum
 conficerent unguentum, quo perungi possent hi qui vocaban-
 tur ad sacerdotium vel ad regnum : et sicut nunc regibus indu-
 mentum purpurae insigne est regiae dignitatis, sic illis unctio
 5 sacri unguenti nomen ac potestatem regiam conferebat ; et inde
 Christi dicti a chrismate, quod est unctio. Nam chrisma 3
 Graece, Latine unctio nuncupatur, quae etiam Domino nomen
 adcommo-
 davit facta spiritalis, quia Spiritu unctus est a Deo
 Patre, sicut in Actibus (4, 27) : ‘ Collecti sunt enim in hac
 10 civitate adversus sanctum Filium tuum, quem unxisti ’ : non
 utique oleo visibili, sed gratiae dono, quod visibili significatur
 unguento. Non est autem Salvatoris proprium nomen Christus, 4
 sed communis nuncupatio potestatis. Dum enim dicitur
 Christus, commune dignitatis nomen est ; dum Iesus Christus,
 15 proprium est vocabulum Salvatoris. Christi autem nomen 5
 nusquam alibi omnino nec in aliqua gente fuit, nisi tantum in
 illo regno ubi Christus prophetabatur, et unde venturus erat.
 Messias autem Hebraice dicitur, Graece Christus, Latina autem 6
 locutione unctus. Iesus Hebraice, Graece σωτήρ, Latine autem 7
 20 salutaris sive salvator interpretatur. pro eo quod cunctis genti-
 bus salutaris venit. Etymologiam autem nominis huius etiam 8
 Evangelista significat, dicens (Matth. 1, 21) : ‘ Vocabis nomen
 eius Salvator, quia ipse salvum faciet populum suum. ’ Sicut
 enim Christus significat regem, ita Iesus significat salvatorem.
 25 Non itaque nos salvos facit quicumque rex, sed rex Salvator. 9
 Quod verbum Latina lingua antea non habebat, sed habere
 poterat, sicut potuit, quando voluit. Emmanuel ex Hebraeo 10

2 unguentum] unctum C¹ possint KT 3 regibus] Romanis
 Lactant. inst. 4, 7, 6 4 sic] sed K 5 et exinde K 6 dicti om.
 K unctionem K 9 actibus KT¹ ut vid. V : actibus dicitur B¹ :
 actibus apostolorum legitur C : actibus apostolorum scribitur T¹ enim
 om. K 11 qu. invisibili K 12 autem BKV : ergo CT propr.
 Salv. K 14 commune . . . Christus om. K (non A) Iesus om. A
 15 propr. vocab. TV 18 autem loc. om. K 19 Ies. autem hebr.
 T¹ (non V) 20 pro eo . . . venit om. B 21 sal. venit] saluti pre-
 venit T (non V) autem] enim BC huius] eius B 22 dicens
 om. K 23 Salvator] salvatorem B quia] quod B 24 significans
 re. C regem . . . sign. om. T¹ (significat om. T² ;

- in Latinum significat 'nobiscum Deus,' scilicet quia per Virginem natus Deus hominibus in carne mortali apparuit, ut terrenis viam salutis ad caelum aperiret. Ad divinitatis
- 11 substantiam quae pertinent ista sunt: Deus, Dominus. Deus autem dictus propter unitam cum Patre substantiam. Dominus 5
- 12 propter servientem creaturam. Deus autem et homo, quia Verbum et caro. Vnde et bis genitus dicitur, sive quia Pater eum genuit sine matre in aeternitate, sive quia mater sine patre in tem-
- 13 pore. Unigenitus autem vocatur secundum divinitatis excellentiam, quia sine fratribus; Primogenitus, secundum susceptionem 10 hominis, in qua per adoptionis gratiam fratres habere dignatus est,
- 14 quibus esset primogenitus. Homousion Patri ab unitate substantiae appellatur. Substantia enim vel essentia Graece οὐσία dicitur, ὁμο- unum. Vtrumque igitur coniunctum sonat una substantia. Hoc enim vocatur Homousion, quod est (Ioann. 10, 15 30): 'Ego et Pater unum sumus,' hoc est, eiusdem cum Patre
- 15 substantiae. Quod nomen etsi scriptum in sanctis litteris non inveniatur, in assertione tamen totius Trinitatis defenditur, quia datur ratio unde recte dici ostendatur; sicut et Pater in illis libris nusquam Ingenitus legitur, sed tamen dicendus esse atque 20
- 16 credendus non dubitatur. Homoeusion, similis substantiae, quia qualis Deus, talis est et imago eius. Invisibilis Deus et
- 17 imago invisibilis. Principium, eo quod ab ipso sint omnia, et
- 18 quia ante eum nihil. Finis, vel quia dignatus est in fine temporum humiliter in carne nasci et mori, et iudicium novissimum 25 ipse suscipere, vel quia quidquid agimus ad illum referimus. Et cum ad eum pervenerimus, ultra quod quaeramus non habemus.
- 19 Os Dei est, quia Verbum eius est. Nam sicut pro verbis, quae per linguam fiunt, saepe dicimus illa et illa lingua, ita et pro

1 latinam *K* 4 quae] quem *C*¹ 5 unitatem *T*: unicam *delt.*
 7 bis gen.] virginitus *C*¹ 9 vocatus *ut vid. C* exc. et quia *T*²
 11 adoptionem (-obt-) gratiae (-tie) *BCT* 13 appellatus *ut vid. T*
 14 ὁμο-] homo (omo) *codd.* utraque *C*¹ 21 Homousion *codd.*: *corr.*
delt. 22 et (*prius*)] etiam *K*: *om. T* 23 ab *om. T*¹ sunt *T*
 24 Finis *om. K* dignatu *T* temporum] saeculorum *K* 25 in carne
om. K 26 quia *om. T* 28 dei quia *K* 29 fiunt *ex fuerunt ut*
vid. T pro verbo dei *C*: verbum *K*

Dei verbo os ponitur, quia mos est ut ore verba formentur.
 Verbum autem ideo dicitur, quia per eum Pater omnia condidit, 20
 sive iussit. Veritas, quia non fallit, sed tribuit quod promisit. 21
 Vita, quia creavit. Imago dicitur propter parem similitudinem
 5 Patris. Figura est, quia suscipiens formam servi operum vir- 22
 tutumque similitudine Patris in se imaginem atque inmensam
 magnitudinem designavit. Manus Dei est, quod omnia per 23
 ipsum facta sunt. Hinc et dextera propter effectum operis
 totius creaturae, quae per ipsum formata est. Brachium, quia
 10 ab ipso omnia continentur. Virtus, pro eo quod omnem 24
 potestatem Patris in semetipso habeat, et omnem caeli terrae-
 que creaturam gubernet, contineat atque regat. Sapientia, pro 25
 eo quod ipse revelet mysteria scientiae et arcana sapientiae.
 Sed tamen cum sit Pater et Spiritus sanctus sapientia et virtus
 15 et lumen et lux, proprie tamen his nominibus Filius nuncu-
 patur. Splendor autem appellatur propter quod manifestat. 26
 Lumen, quia inluminat. Lux, quia ad veritatem contem-
 plandam cordis oculos reserat. Sol, quia inluminator. Oriens, 27
 quia luminis fons et inlustrator est rerum, et quod oriri
 20 nos faciat ad vitam aeternam. Fons, quia rerum origo est, vel 28
 quod satiat sitientes. Ipse quoque A et Ω. Alpha enim litteram
 nulla praecedit; prima est enim litterarum, sicut et Filius Dei;
 ipse enim se principium Iudaeis interrogantibus esse respondit.
 Vnde et Iohannes in Apocalypsi proprie ipsam litteram ponens
 25 ait (22, 13): 'Ego sum A et Ω, primus et novissimus.' Primus,
 quia ante eum nihil est. Novissimus, quia iudicium novissi-
 mum ipse suscepit. Mediator, quia inter Deum et hominem 29
 medius constitutus est, ut hominem ad Deum perduceret; unde

1 ora verba T	3 tribuet CT	promittit K	4 quia a T
ante corr.	parem] patrem T: om. K	6 similitudinem codd.	
8 hunc T	10 ab ipso] per ipsum K	11 semetipsum BCT: se	
ipso K	creat. cae. ter. K	13 mist. sap. et arch. sci. K	14 virtus
lum. C	15 tamen] in K	omnibus B ¹	16 nuncupatur K (non
A)	17 quia (prim.)] quod K (non A)	18 inl. est K: inluminatur	
CT	21 quod] quia CK (non A)	littera nulla K: litterarum	
nulla C	22 est lit. K	sicut fil B	24 unde ioh. K in Apoc.
om. K (non A)	26 iud. novissimus K	27 suscipiet Arev.	

- 30 et illum Graeci *μεσίτην* vocant. Paracletus, id est advocatus, quia pro nobis intercedit apud Patrem, sicut de eo dicit Iohannes (1 Ep. 2. 1): 'Advocatum habemus apud Patrem Iesum
 31 Christum iustum.' Paracletus autem Graecum est, quod Latine dicitur advocatus. Quod nomen et Filio et Spiritui sancto
 5 adscribitur, iuxta quod et Dominus in Evangelio ait (Ioann. 14, 16): 'Rogabo Patrem, et alium paracletum dabit vobis.'
 32 Intercessor autem ideo vocatur, quia pro culpa nostra removenda curam gerit, et pro abluendis nostris criminibus curam
 33 inpendit. Sponsus, quia descendens de caelo adhaesit Eccle- 10
 34 siae, ut pace Novi Testamenti essent duo in carne una. Angelus dicitur propter adnuntiationem paternae ac suae voluntatis. Vnde [et] apud Prophetam (Esai. 9, 6) 'magni consilii angelus'
 35 legitur, dum sit Deus et Dominus angelorum. Missus dicitur eo quod apparuit huic mundo Verbum caro factum, unde et 15
 idem dicit (Ioann. 16, 28): 'Ego a Patre exii, et veni in hunc mundum.' Homo autem dicitur quia natus est. Propheta, quia futura revelavit. Sacerdos, quia pro nobis hostiam se obtulit. Pastor, quia custos. Magister, quia ostensor. Nazarenus vero a loco. Nazareus a merito, id est sanctus sive mundus, 20
 37 quia peccatum non fecit. Siquidem et de aliis inferioribus rebus nominum species ad se trahit Christus, ut facilius intellegatur. Dicitur enim Panis, quia caro. Vitis, quia sanguine ipsius redempti sumus. Flos, quia electus. Via, quia per ipsum ad Deum imus. Ostium, quia per ipsum ad Deum in- 25
 38 gredimur. Mons, quia fortis. Petra, quia firmitas est credentium. Lapis angularis, vel quia duos parietes e diverso, id est de circumcisione et praepotio, venientes in unam fabricam Ecclesiae iungit, vel quod pacem in se angelis et hominibus

1 Paracletus autem grecum est id est B (ex § 31) 2 sicut et de BC
 4 Par. au. grece latine adv. K 5 adv. dicitur B nomine et fi. K
 6 adscivitur K 8 ideo] idem T movenda K¹ (pro amov.?)
 10 inpendet KT de K: ae BC¹: e T 13 et hab. CK: om. BT
 mag. cons. om. T 16 dicit] dicitur T 18 qui fut. B se hostiam
 (ost-) CT 19 tulit T nazarenus B: -reus CKT 21 de om.
 K 22 traxit C 23 enim] autem BK qu. ex sang. K 24 via
 qui per C: via per B¹ 25 ipsum (prius)] eum T ad dominum
 ingr. B 28 de om. T

facit. Lapis`offensionis, quia veniens humilis offenderunt in 40
 eum increduli homines, et factus est petra scandalī, sicut dicit
 Apostolus (1 Corinth. 1, 23): 'Iudaeis quidem scandalum.'
 Fundamentum autem ideo vocatur, quia fides in eo firmissima 41
 5 est, vel quia super eum catholica Ecclesia constructa est. Nam 42
 et Christus Agnus pro innocentia; et Ovis propter patientiam;
 et Aries propter principatum; et Haedus propter similitudinem
 carnis peccati; et Vitulus pro eo quod pro nobis est immolatus; 43
 et Leo pro regno et fortitudine; et Serpens pro morte et sa-
 10 pientia; idem et Vermis, quia resurrexit; Aquila, propter quod 44
 post resurrectionem ad astra remeavit. Nec mirum si vilibus
 significationibus figuretur, qui usque ad nostrarum passionum
 seu carnis contumelias descendisse cognoscitur. Qui dum sit 45
 Dei Patris coaeternus ante saecula Filius, postquam venit pleni-
 15 tudo temporis, propter salutem nostram formam servi accepit,
 et factus est Filius Dei hominis filius. Vnde et quaedam de 46
 illo in Scripturis secundum formam Dei, quaedam secundum
 formam servi dicuntur. Quorum, exempli gratia, duo quaedam
 commemorantur, ut singula ad singula referantur. Secundum
 20 formam enim Dei de se ipso dixit (Ioann. 10, 30): 'Ego et
 Pater unum sumus': secundum formam servi (Ioann. 14, 28):
 'Quoniam Pater maior me est.' Homines autem minus intelle- 47
 gentes quid pro quid dicatur, ea quae propter formam servi
 dicta sunt volunt transferre ad formam Dei; et rursus ea quae
 25 dicta sunt ut ad se invicem personae referantur, volunt nomina
 esse naturae atque substantiae, et faciunt errorem in fide. Sic 48
 autem Dei filio coniuncta est humana natura, ut ex duabus sub-
 stantiis fieret una persona. Solus igitur homo pertulit crucem,

2 dixit AK 4 autem om. K (non A) 5 Nam agnus et ovis pro
 inn. et aries prop. pri. KO (non A) Nam chr. agn. T¹ 8 et
 (prim.) om. K (non A) 10 idem] item C (non A) propter om. CT
 quod] qui C¹ (quia C²) 12 figuratur K qui usque] cuius K (non A)
 13 seu] sue T (i.e. suae) Qui cum B: Quia dum C¹ 16 fil. dei hom.
 fi. AB: fil. hom. K: hom. fil. CT Inde qu. BT 19 ad singulare
 C¹ 20 enim om. AK: ante form. T dei deus de T² de ipso
 B¹K¹ 23 quid pro quo A dicitur T 24 fort. et rursus ea
 quae Dei sunt 25 nomine K 26 Sic . . . persona om. K
 28 fieret] fuerit A

- 49 sed propter unitatem personae et Deus dicitur pertulisse. Hinc est quod scribitur (1 Corinth. 2, 8): 'Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent.' Filium ergo Dei crucifixum fatemur, non ex virtute divinitatis, sed ex infirmitate humanitatis: non ex suae naturae permansione, sed ex nostra 5 susceptione.
- III DE SPIRITU SANCTO. Spiritus sanctus ideo praedicatur Deus, quia ex Patre Filioque procedit, et substantiam eius habet. Neque enim aliud de Patre procedere potuit quam quod ipse 2 est Pater. Spiritus autem dictus secundum id quod ad aliquid 10 refertur spiratus; et spirans utique spiritu inspirans est, et ex eo appellatus Spiritus est. Proprio autem modo quodam dicitur Spiritus sanctus secundum quod refertur ad Patrem et Filium, 3 quod eorum spiritus sit. Nam et hoc nomen, quod Spiritus dicitur, non secundum id quod refertur ad aliquid, sed secun- 15 dum id quod aliquam naturam significat. Omnis enim incorporea natura spiritus in Scripturis sacris appellatur, unde non tantum Patri et Filio et Spiritui sancto, sed omni rationali 5 creaturae et animae hoc vocabulum congruit. Ideo igitur Spiritus Dei sanctus vocatur, quia Patris et Filii sanctitas est. 20 Nam cum sit et Pater spiritus et Filius spiritus, et Pater sanctus et Filius sanctus, proprie tamen ipse vocatur Spiritus sanctus, tamquam sanctitas coessentialis et consubstantialis amborum.
- 6 Spiritus sanctus ideo non dicitur genitus, ne duo in Trinitate Filii suspicentur. Ideo non praedicatur ingenuus, ne duo 25 7 Patres in ipsa Trinitate credantur. Procedens autem dicitur testimonio Domini dicentis (Ioann. 16, 12): 'Multa adhuc

1 et de. di. et pert. *K* (non *A*) Hinc quod scribitur *A*: Hinc
scriptura *K* 3 ergo] enim *AK* 4 sed ex . . . permans. om. *K*
(non *A*): sed ex . . . human. om. *B*¹ 5 permansiones (in ras.) *T*²
(in marg. perferens) 7 Ideo praed. sp. sa. *K* (non *A*) 8 quia]
qui *T* eius] eorum *BC* (non *A*) 10 Spir. sanctus au. *BC* dicitur
C: dictus est *K* id om. *T* ad om. *B*¹*C*¹ 11 spirans et spirans
C (non *A*): spirans *T* 12 spir. propr. *K* (non *A*): spir. sanctus est
propr. *C* 15 non semper sec. *B* (marg.) *C* id quod . . . secundum
om. *C* ad om. *T* sed om. *T* 17 unde et non *T* ante corr. 20 san-
ctitatis *T* 22 vocatus *K* 25 suscipiantur *K* ne] non *B*
26 credamus *C* 27 Domini] dei *K*

habeo quae vobis loquar, sed non potestis illa modo audire.
 Veniet autem Spiritus veritatis, qui a Patre procedit, et de meo
 accipiet: ille vobis indicabit omnia.' Hic autem non solum
 natura procedit, sed semper ad peragenda opera Trinitatis in-
 5 desinenter procedit. Hoc autem interest inter nascentem 8
 Filium et procedentem Spiritum sanctum, quod Filius ex uno
 nascitur, Spiritus sanctus ex utroque procedit; et ideo dicit
 Apostolus (Rom. 8, 9): 'Qui autem Spiritum Christi non
 habet, hic non est eius.' Spiritus sanctus ex opere etiam et 9
 10 angelus intellegitur. Dictum est enim de illo (Ioann. 16, 13):
 'Et quae ventura sunt adnuntiabit vobis'; et utique angelus
 Graece, Latine nuntius interpretatur. Vnde et duo angeli
 apparuerunt Loth, in quibus Dominus singulariter appellatur,
 quos intellegimus Filium et Spiritum sanctum, nam Pater num-
 15 quam legitur missus. Spiritus sanctus, quod dicitur Paracletus, 10
 a consolatione dicitur; παράκλησις enim Latine consolatio
 appellatur. Christus enim eum Apostolis lugentibus misit,
 postquam ab eorum oculis ipse in caelum ascendit. Consolator 11
 enim tristibus mittitur, secundum illam eiusdem Domini sen-
 20 tentiam (Matth. 5, 4): 'Beati lugentes, quoniam ipsi consola-
 buntur.' Ipse etiam dixit (Matth. 9, 15): 'Tunc lugebunt filii
 sponsi, cum ab eis ablatus fuerit sponsus.' Item Paracletus, 12
 pro eo quod consolationem praestet animabus, qui gaudium
 temporale amittunt. Alii Paracletum [dicunt] Latine oratorem
 25 vel advocatum interpretantur. Ipse enim Spiritus sanctus dicit;
 ipse docet; per ipsum datur sermo sapientiae; ab ipso sancta
 Scriptura inspirata est. Spiritus sanctus ideo septiformis nun- 13
 cupatur, propter dona quae de unitatis eius plenitudine par-

1 modo illa C 2 procedet T 3 autem] enim C 4 procedet T
 sed om. T¹ 5 procedet T: precedit K² 12 int. nunt. K (non A)
 duo] hi K In marg. non naturaliter apparuerunt sed per subiectam
 creaturam figurate T² 13 appellatur] est K 17 eum om. T lug.
 apost. B 19 enim] autem K (non A) mittetur T eiusdem
 om. K (non A) 22 ablatus CKT: sublatus AB abl. fu. ab eis K
 (non A) 23 praestat (pre-) AK qui] quae CK 24 tem-
 poralem BKT par. dicunt lat. BC latini K 25 dicet
 ipsetocet (corr. ipse docet) T 27 Ideo Spir. sa, BK²: Ideo Spir.
 K¹ 28 unitas C¹: unita B

ticutatim quique, ut digni sunt, consequi promerentur. Ipse
 enim Spiritus sapientiae et intellectus : Spiritus consilii et
 fortitudinis : Spiritus scientiae et pietatis : Spiritus timoris
 14 Domini. Spiritus autem principalis in Psalmo quinquagesimo
 legitur, ubi quia tertio spiritus repetitur, nonnulli Trinitatem 5
 intellexerunt ideo quia scriptum est (Ioann. 4, 24) : 'Deus
 Spiritus est.' Quod enim non est corpus, et tamen est, videtur
 restare ut spiritus sit. Intellegunt enim ibi nonnulli Trinitatem
 significari : in Spiritu principali Patrem : in Spiritu recto Filium :
 15 in Spiritu sancto Spiritum sanctum. Spiritus sanctus ideo 10
 donum dicitur, eo quod datur. A dando enim donum est nun-
 cupatum. Notissimum est enim Dominum Iesum Christum,
 cum post resurrectionem a mortuis ascendisset in caelum,
 dedisse Spiritum sanctum, quo credentes inpleti linguis omnium
 16 gentium loquebantur. In tantum autem donum Dei est, in 15
 quantum datur eis qui per eum diligunt Deum. Apud se
 autem Deus est : apud nos donum est ; sed sempiternae Spiritus
 sanctus donum est, distribuens singulis, prout vult, gratiarum
 17 dona. Nam et prophetias quibus vult inperit, et peccata quibus
 vult dimittit. Nam peccata sine Spiritu sancto non donantur.' 20
 18 Spiritus sanctus inde proprie caritas nuncupatur, vel quia natu-
 raliter eos, a quibus procedit, coniungit et se unum cum eis esse
 ostendit, vel quia in nobis id agit ut in Deo maneamus, et ipse
 19 in nobis. Vnde et in donis Dei nihil maius est caritate, et nul-
 20 lum est maius donum Dei quam Spiritus sanctus. Ipse est et 25
 gratia, quae quia non meritis nostris, sed voluntate divina gratis
 datur, inde gratia nuncupatur. Sicut autem unicum Dei Ver-

1 digne T sint C¹ ipse ex corr. T 4 Domini] dei K (non A)
 autem om. B 6 ideo] in deo K : in domino B Deus] dominus
 C¹ 7 enim] hic erit T¹ : autem K videtur] unde T² 8 sit]
 est T¹ intellegent K : ita agunt T enim] ergo C 11 don.
 dei dic. K (non A) enim om. K (non A) nunc.] appellatum K
 (non A) 12 enim om. K 13 asc. ad cac. K 14 quo] quod T
 15 autem om. T¹ : enim K 16 eis] ei K Deum] eum K¹ T²
 17 autem] enim T² nos autem do. BCT sed om. B 19 vult
 om. B¹ 20 vult] volet T 21 inde om. K car. propr. K (non
 A) 22 et se ex corr. T esse om. K (non A) 23 deum T (non
 A) 24 in (prius) om. T¹ nullum] nihi K (non A) 25 maius
 est K (non A) 27 verbum] verum C¹

bum proprie vocamus nomine Sapientiae, cum sit universaliter
 et Spiritus sanctus et Pater ipse sapientia, ita Spiritus sanctus
 proprie nuncupatur vocabulo Caritatis, cum sit et Pater et Filius
 universaliter caritas. Spiritus sanctus Digitus Dei esse in libris **21**
 5 Evangelii apertissime declaratur. Cum enim unus Evangelista
 dixisset (Luc. 11, 20): 'In digito Dei eicio daemonia': alius
 hoc idem ita dixit (Matth. 12, 28): 'In spiritu Dei eicio dae-
 monia.' Vnde et digito Dei scripta est lex, data die quinquage-
 simo ab occisione agni, et die quinquagesimo venit Spiritus
 10 sanctus a passione Domini nostri Iesu Christi. Ideo autem **22**
 digitus Dei dicitur, ut eius operatoria virtus cum Patre et Filio
 significetur. Vnde et Paulus ait (1 Cor. 12, 11): 'Haec autem
 omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout
 vult.' Sicut autem per baptismum in Christo morimur et re-
 15 nascimur, ita Spiritu signamur, quod est digitus Dei et spiritale
 signaculum. Spiritus sanctus idcirco in columbae specie venisse
 scribitur, ut natura eius per avem simplicitatis et innocentiae
 declararetur. Vnde et Dominus (Matth. 10, 16): 'Estote,' inquit,
 'simplices sicut columbae.' Haec enim avis corporaliter ipso
 20 felle caret, habens tantum innocentiam et amorem. Spiritus **23**
 sanctus inde nomine ignis appellatur, pro eo quod in Aposto-
 lorum Actibus per divisionem linguarum ut ignis apparuit, qui
 et insedit super unumquemque eorum. Propterea autem diver- **24**
 sarum linguarum gratiam apostolis dedit, ut idonei efficerentur
 25 fidelium eruditioni populorum. Quod vero supra singulos **25**
 sedisse memoratur, id causa est, ut intellegatur per plures non
 fuisse divisus, sed mansisse in singulis totus, sicut fere ignibus
 mos est. Hanc enim habet naturam ignis accensus, ut quanti **26**

2 ita BT: et K: ita et C 3 karitatis T 5 evang. . . . cum
 om. C¹ 7 idem ita CK: identidem T ex corr.: idem B 8 lex est
 BCT 10 autem om. A 11 Dei om. AK operatoria K (non
 A) 12 significatur C¹ unde pau. K (non A) autem om. K
 (non A) 13 omnia] eadem K (non A) 14 renascimur] resurgimur
 K (non A) 15 Spir. sancto sign. B qui est K 18 declaretur
 B unde et Dom. om. T¹ post inquit add. prudentes sicut
 serpentes et T² 19 avis] ab his C¹ ipso om. K 21 pro eo]
 propter CT 23 Propter T 25 eruditione BCT 26 id] hec T
 causae C intelligamus K 28 ignis T

ad eum, quanti ad 'crinem purpurei splendoris' aspexerint, tantis visum suae lucis inperitiat, tantis ministerium sui muneris
 27 tribuat, et ipse nihilominus in sua integritate permaneat. Spiritus sanctus nomine aquae appellatur in Evangelio, Domino clamante et dicente (Ioann. 7, 38): 'Si quis sitit, veniat ad me et bibat. 5 Qui credit in me, flumina aquae vivae fluent de ventre eius.' Evangelista autem exposuit unde diceret. Secutus enim ait: 'Hoc enim dicebat de Spiritu, quem accepturi erant credentes
 28 in eum.' Sed aliud est aqua sacramenti, aliud aqua quae significat Spiritum Dei. Aqua enim sacramenti visibilis est: aqua 10 Spiritus invisibilis est. Ista abluit corpus, et significat quod fit in anima: per illum autem Spiritum sanctum ipsa anima
 29 mundatur et saginatur. Spiritus sanctus ideo unctio dicitur, Iohanne testante apostolo, quia sicut oleum naturali pondere superfertur omni liquori, ita in principio superferebatur Spiritus 15 sanctus aquis. Vnde et Dominus oleo exultationis, hoc est
 30 Spiritu sancto, legitur fuisse unctus. Sed et Iohannes apostolus Spiritum sanctum unctionem vocat dicens (1 Ep. 2, 27): 'Et vos,' inquit, 'unctionem quam accepistis ab eo, permaneat in vobis; et necesse non habetis ut aliquis doceat vos: sed sicut 20 unctio eius docet vos de omni re.' Ipse est enim Spiritus sanctus unctio invisibilis.

IV DE TRINITATE. Trinitas appellata quod fiat totum unum ex quibusdam tribus, quasi Triunitas; ut memoria, intellegentia et voluntas, in quibus mens habet in se quandam imaginem 25 divinae Trinitatis. Nam dum tria sint, unum sunt, quia et
 2 singula in se manent et omnia in omnibus. Pater igitur et Filius et Spiritus sanctus trinitas et unitas. Idem enim unum,

1 quam. crin. purpure splend. T crinen ex crimen B 2 tant. vis. . . . in p. om. B¹ misterium T sui mun. tr.] luminis prebeat K (non A) 3 suae int. B 6 flum. de ven. eius fluent aq. vi. K 7 enim] vero K (non A) 8 quam T 11 invis. ista K abluit T sanctificat B 12 san. spir. B 13 et sag. om. AK 15 loquori B¹ 17 fuisse legitur CT 18 san. spir. CT 19 vos inquit om. K quam om. T 21 ipse enim AK 22 unct. est inv. K (non A) 23 appellatur B 24 quasi trinitas B: quasi unitas C¹ int. vol. K 25 habens K in sequendam im. T 26 dum] dua C¹ sint om. B: sunt T¹ quia sing. se B¹

idem [et] tria. In natura unum, in personis tria. Vnum propter maiestatis communionem, tria propter personarum proprietatem. Nam alius Pater, alius Filius, alius Spiritus sanctus: 3 sed alius quidem non aliud, quia pariter simplex pariterque 5 incommutabile bonum et coaeternum. Pater solus non est de alio; ideo solus appellatur ingenitus. Filius solus de Patre est natus; ideo solus dicitur genitus. Spiritus sanctus solus de Patre et Filio procedit; ideo solus amborum nuncupatur spiritus. In hac Trinitate alia appellativa nomina, alia propria 5 sunt. Propria sunt essentialia, ut Deus, Dominus, Omnipotens, Immutabilis, Immortalis. Et inde propria, quia ipsam substantiam significant qua unum sunt. Appellativa vero Pater et 6 Filius et Spiritus sanctus, Ingenitus et Genitus et Procedens. Eadem et relativa, quia ad se invicem referuntur. Cum enim 15 dicitur Deus, essentia est, quia ad se ipsum dicitur. Cum vero dicitur Pater et Filius et Spiritus sanctus, relative dicuntur, quia ad se invicem referuntur. Nam Pater non ad se ipsum, 7 sed ad Filium relative dicitur, quia est ei filius: sic et Filius relative dicitur, quia est ei pater: sic et Spiritus sanctus, quia 20 est Patris Filiique spiritus. His enim appellationibus hoc significatur, quod ad se invicem referuntur, non ipsa substantia qua unum sunt. Proinde Trinitas in relativis personarum nominibus est; deitas non triplicatur, sed in singularitate est; quia si triplicatur, deorum inducimus pluralitatem. Nomen 9 autem deorum in angelis et sanctis hominibus ideo pluraliter dicitur, propter quod non sint merito aequales. De quibus 10 Psalmus (81, 6): 'Ego dixi: Dii estis.' De Patre autem et Filio et Spiritu sancto propter unam et aequalem divinitatem

1 idem et tria *K*: idem tria *CT*: idem et *B*¹ in nat. . . . tria *om.*
*K*¹ personis] persona *T*¹ 4 qu. pater simp. *K* 5 est *om.*
*T*¹ de alio] et *K* (*non A*) 6 ideo *om.* *A* ing.] 'unigenitus *T*
 7 ideo . . . genitus *om.* *T* sanct. de *T* 9 al. sunt propria *B*
 10 dom. deus dom. *T* 11 inde] ideo *K* 12 qua] quia *CK* 13 in-
 gen. gen. *K* 14 qui ad se *C*¹ 18 quia est ei . . . dicitur *om.* *K*
 (*non A*) 19 quia] quod *K* (*non A*) sic spir. *AB* 20 patri
 filioque *T*: patris filii quia *C* 21 referantur *K* 22 qua] quia *CT*
 23 sed in . . . tripl. *om.* *C*¹ 24 indicimus *T*

non nomen deorum, sed Dei esse ostenditur, sicut ait Apostolus (1 Cor. 8, 6): 'Nobis tamen unus Deus,' vel sicut voce divina dicitur (Marc. 12, 29): 'Audi Israel, Dominus Deus tuus Deus unus est,' scilicet ut et Trinitas sit, et unus Dominus Deus sit.

- 11 Fides apud Graecos de Trinitate hoc modo est: una οὐσία, ac 5
si dicat una natura aut una essentia: tres ὑποστάσεις, quod
12 resonat in Latinum vel tres personas vel tres substantias. Nam
Latinitas proprie non dicit de Deo nisi essentiam; substantiam
vero non proprie dicit, sed abusive; quoniam vere substantia
apud Graecos persona intellegitur, non natura. 10

- V DE ANGELIS. Angeli Graece vocantur, Hebraice mala-
choth, Latine vero nuntii interpretantur, ab eo quod Domini
2 voluntatem populis nuntiant. Angelorum autem vocabulum
officii nomen est, non naturae. Semper enim spiritus sunt,
3 sed cum mittuntur, vocantur angeli. Quibus ideo pictorum 15
licentia pinnas faciunt, ut celerem eorum in cuncta discursum
significent, sicut et iuxta fabulas poetarum venti pinnas habere
dicuntur, propter velocitatem scilicet. Vnde et Scriptura sacra
dicit (Psalm. 104, 3): 'Qui ambulat super pinnas ventorum.'
4 Novem autem esse ordines angelorum sacrae Scripturae testan- 20
tur, id est angeli, archangeli, throni, dominationes, virtutes, prin-
cipatus, potestates, cherubim et seraphim. Quorum officiorum
5 vocabula cur ita dicta sint, interpretando exequimur. Angeli
vocantur propter quod de caelis ad adnuntiandum hominibus
6 mittuntur. Angelus enim Graece, Latine nuntius dicitur. Arch- 25
angeli Graeca lingua summi nuntii interpretantur. Qui enim
parva vel minima adnuntiant, angeli; qui vero summa, arch-
angeli nuncupantur. Archangeli dicti eo quod primatum

4 scilicet om. K et ut trin. K 6 ipostasis C: ippostasis B:
ipotasis KT 7 personas vel om. T¹ 8 dicitur T essentia
KT 9 non om. C¹ dici BT: dicitur C vere ex vero C 10 ap.
Gr. secl. Schwarz 11 hebraice ex hebrei B he. dicuntur ma. T
malaoth BCT: molooth K 13 nuntient K vocabula BC 16 facit
C 17 significet C 18 scilicet om. K (non A) 20 sac. et scrip. C¹:
sacra scriptura K testatur B¹K 21 princ. et pot. C 23 ita] it K
dicta CT: distincta BK sunt T exequimur T¹: exsequamur
K² Ang. vero vo. K ante corr. 25 mittantur C vel ἄγγελος enim
26 Gr. ling. om. K (non A) 27 summa T 28 archangeli dicti
... cognovisset (§ 8) desunt in K (in quo novus quaternio a § 9 incipit)

teneant inter angelos ; ἀρχός enim Graece, Latine princeps interpretatur. Sunt enim duces et principes, sub quorum ordine unicuique angelorum officia deputata sunt. Nam quia arch-
 5 angeli angelis praesunt Zacharias propheta testatur dicens (2, 3):
 'Ecce angelus, qui loquebatur in me, egrediebatur, et angelus
 alius egrediebatur in occursum eius, et dixit ad eum: Curre,
 loquere ad puerum istum dicens: Absque muro habitabitur
 Hierusalem.' Si enim in ipsis officiis angelorum nequaquam
 10 potestates superiores inferiores disponent, nullo modo hoc,
 quod homini diceret angelus, ab angelo cognovisset. Quidam
 autem archangelorum privatis nominibus appellantur, ut per
 vocabula ipsa in opere suo quid valeant designetur. Gabriel
 15 Hebraice in linguam nostram vertitur fortitudo Dei. Vbi enim
 potentia divina vel fortitudo manifestatur, Gabriel mittitur.
 Vnde et eo tempore, quo erat Dominus nasciturus et trium-
 phaturus de mundo, Gabriel venit ad Mariam, ut illum adnuntiaret
 qui ad debellandas aeras potestates humilis venire dignatus est.
 Michael interpretatur, Qui sicut Deus. Quando
 20 enim aliquid in mundo mirae virtutis fit, hic archangelus mittitur.
 Et ex ipso opere nomen est eius, quia nemo valet facere
 quod facere potest Deus. Raphael interpretatur curatio vel
 25 medicina Dei. Vbicumque enim curandi et medendi opus
 necessarium est, hic archangelus a Deo mittitur; et inde medicina
 Dei vocatur. Vnde et ad Tobiam idem archangelus
 missus oculis eius curationem adhibuit, et caecitate detersa
 visum ei restituit. Nominis enim interpretatione et angeli
 officium designatur. Vriel interpretatur ignis Dei, sicut legimus
 30 apparuisse ignem in rubo. Legimus etiam ignem missum
 desuper, et inplere quod praeceptum est. Throni autem et
 dominationes et principatus et potestates et virtutes, quibus

5 al. ang. C	7 habitatur T	10 dicerent C ¹	11 privatis] supra
vatis T	12 suo om. T	valeat T	13 convertitur B (non A)
14 manifestabitur TB (non A)	15 quod T	dom.] Iesus K (non A)	
16 venit] mittitur K	19 mira eius virt. sit B	20 ex om. T	23 hic]
huic K (non A)	25 missus] mittitur AK	oculos C ¹	adhibet K
26 ei om. BT	int. ex ang. officio K		

universam caelestem societatem Apostolus conplectitur, ordines angelorum et dignitates intelleguntur; et pro hac ipsa distributione officiorum alii throni, alii dominationes, alii principatus, alii potestates dicuntur, pro certis dignitatibus quibus invicem
17 distinguntur. Virtutes angelicae quaedam ministeria perhiben- **5**
 tur, per quos signa et miracula in mundo fiunt; propter quod
18 et Virtutes dicuntur. Potestates sunt, quibus virtutes adversae subiectae sunt, et inde Potestatum nomine nuncupantur, quia maligni spiritus eorum potestate coercentur, ne tantum mundo
19 noceant quantum cupiunt. Principatus sunt hi qui angelorum **10**
 agminibus praesunt. Qui pro eo, quod subditos angelos ad explendum ministerium divinum disponunt, principatus vocabulum acceperunt. Nam alii sunt qui administrant, alii qui adsistunt, sicut et per Danielum dicitur (7, 10): 'Milia milium ministrabant ei, et decies milies centena milia adsistebant ei.' **15**
20 Dominationes sunt ii qui etiam Virtutibus et Principatibus praeeminent, qui pro eo, quod ceteris angelorum agminibus
21 dominantur, Dominationes vocantur. Throni sunt agmina angelorum, qui Latino eloquio sedes dicuntur; et vocati Throni quia illis conditor praesidet, et per eos iudicia sua disponit. **20**
22 Cherubin autem et ipsi sublimes caelorum potestates et angelica ministeria perhibentur; qui ex Hebraeo in linguam nostram interpretantur scientiae multitudo. Sunt enim sublimiora agmina angelorum, qui pro eo, quod vicinius positi divina scientia ceteris amplius pleni sunt, Cherubin, id est plenitudo scientiae, **25**
23 appellantur. Ipsa sunt illa duo animalia super propitiatorium arcae ficta ex metallo, propter significandam angelorum prae-
24 sentiam, in quorum medio ostenditur Deus. Seraphin quoque similiter multitudo est angelorum, qui ex Hebraeo in Latinum ardentes vel incedentes interpretantur. Qui idcirco ardentes **30**

1 ordines] ordinationes T § 17 om. T¹ 5 angelica B 9 cor.
 potestatibus K mundum B 13 nam et al. B 14 sicut per K
 15 ei om. C¹ ei] illi C 17 praeminent (prem-) BKT 20 quia
 in illis K 21 cael. subl. K (non A) et evangelica C¹ 22 misteria
 T¹ in lingua nostra K (non A) 23 interpretatur C¹K¹ enim]
 autem K 24 vicinis T 25 sunt pleni K 26 duo an. il.
 C supra K propitiatorium B 27 ficata T 29 quia ex C¹

vocantur, quia inter eos et Deum nulli angeli consistunt; et
 ideo quanto vicinius coram eo consistunt, tanto magis luminis
 claritate divini inflammantur. Vnde et ipsi velant faciem et **25**
 pedes sedentis in throno Dei; et idcirco cetera angelorum turba
 5 videre Dei essentiam plene non valent, quoniam Cherubin eam
 tegit. Haec igitur vocabula agminum angelorum ita sunt **26**
 specialia ordinum singulorum, ut tamen sint ex parte communia
 omnium. Nam dum Throni sedes Dei in quorundam angelo-
 rum ordine specialiter designentur, tamen per Psalmistam
 10 (79, 2): 'Qui sedes super Cherubin,' dicitur. Sed ideo isti **27**
 ordines angelorum privatis nominibus appellantur, quia hoc
 ipsud officium in proprio ordine plenius acceperunt. Et cum
 sint omnibus communia, proprie tamen haec nomina suis or-
 dinibus deputantur. Vnicuique enim, sicut praedictum est, **28**
 15 propria officia sunt iniuncta, quae promeruisse eos in mundi
 constat exordio. Nam quia angeli et locis et hominibus prae-
 sunt, per Prophetam testatur angelus dicens (Daniel. 10, 13):
 'Princeps regni Persarum restitit mihi.' Vnde apparet nullum **29**
 esse locum cui angeli non praesint. Praesunt enim et auspiciis
 20 operum omnium. Hic est ordo vel distinctio angelorum, qui **30**
 post lapsum malorum in caelesti vigore steterunt. Nam post-
 quam apostatae angeli ceciderunt, hi perseverantia aeternae
 beatitudinis solidati sunt. Vnde et post caeli creationem in
 principio reperitur (Genes. 1, 6, 8): 'Fiat firmamentum, et
 25 vocatum est firmamentum caelum.' Nimirum ostendentis quod **31**
 post ruinam angelorum malorum hi, qui permanserunt, firmi-
 tatem aeternae perseverantiae consecuti sunt, nullo iam lapsu

1 nul. alii ang. AB 2 quantum A¹BK vicinus C cons.] sita
 sunt K (non A) 4 sedentes K 5 dei ess. vid. K (non A) videri
 B valet BCK 6 tegit TC¹ ita sunt. . . singulorum om.
 K 8 dum ad t. K¹ 9 ordines BCT 10 sedet T: sedit
 C 13 omnibus] omnia C propria dett. haec] et C nomina]
 omnia T 14 enim] etiam C (non A) est om. T 16 exordium
 BCT 17 per om. T dic. ang. K (non A) 19 cui non pr. K¹: cui non
 pr. ang. K² (non A) et auspiciis BT: ut auspicient K: et aspicient C¹
 20 distinctio] dictio K 22 perseverantiam K 23 solidati] vocati T
 et post cae. cre. om. T 24 princ. . . . firm. et om. B¹ repetitur CT
 25 ostendentes codd. 26 malorum om. K remanserunt T

- aversi, nulla superbia cadentes, sed firmiter in Dei amore et contemplatione manentes, nihil aliud dulce habent nisi eum a
 32 quo creati sunt. Quod autem duo Seraphim in Esaia (6, 2) leguntur, figuraliter Veteris et Novi Testamenti significationem ostendunt. Quod vero faciem et pedes Dei operiunt, quia 5 praeterita ante mundum et futura post mundum scire non possumus, sed media tantum eorum testimonio contemplamur.
 33 Singuli senas alas habent, quia de fabrica tantum mundi, quae in sex diebus facta sunt, in praesenti saeculo novimus. Quod clamat ter Sanctus alter ad alterum, Trinitatis in una divinitate 10 demonstrat mysterium.

- VI DE HOMINIBVS QVI QVODAM PRAESAGIO NOMEN ACCEPERVNT. Plerique primorum hominum ex propriis causis originem nominum habent. Quibus ita propheticè indita sunt vocabula, ut aut futuris aut praecedentibus eorum causis conveniant. 15
 2 In quibus tamen manente spiritali sacramento, nunc tantum ad litteram intellectum historiae persequimur. Vbi autem etymologiae interpretationem non attigimus, solam ipsam in Latino
 3 etymologiam posuimus. Quod autem unum nomen Hebraicum aliter atque aliter interpretatur, hoc secundum accentuum et 20 litterarum evenit diversitatem, ut in variis significationibus nomina commutentur. Adam, sicut beatus Hieronymus tradit, homo sive terrenus sive terra rubra interpretatur. Ex terra enim facta est caro, et humus hominis faciendi materies fuit.
 5 Eva interpretatur vita sive calamitas sive vae. Vita, quia origo 25 fuit nascendi: calamitas et vae, quia praevaricatione causa extitit moriendi. A cadendo enim nomen sumpsit calamitas.

2 dulce *corr. ras.* duce *T*: ducem *K* 5 vero *om.* *K*¹ Dei] ei
 dett. 6 et fut. . . non poss. *om.* *T* 7 testimonia *KT* conpro-
 bamur *B* 8 quae sex *K* 10 clamat ter] clamantes *C* 11 demon-
 strant ministerium *C*¹ 13 hominum] omnium *C*¹ ex *om.* *T*
 16 nuc *B* tantum] tamen *T* 17 persequemur *CT* 18 adtingimus
 (att-) *BCK* latinum *codd.* 20 accentum (acc-) *C*¹ *KT* 21 diversi-
 tate *BT* 23 sive (*alt.*)] vel *K* 24 homini fac. materiae *K*
 25 sive] si *K*¹ sive] aut *K* (*non A*) vae *om.* *C*¹ Vita . . .
 vae *om.* *K* (*non A*) 26 vae] aciae *C*¹ quia ex quae *A* praevarica-
 tionem *BC*: per praevaricationem *T*: praevaricationis *A* 27 A cad. . .
 cal. *om.* *K* (*non A*)

Alii autem dicunt : ob hoc Eva vita et calamitas appellata, quia 6
 saepe mulier viro causa salutis est, saepe calamitatis et mortis,
 quod est vae. Cain possessio interpretatur, unde etymologiam 7
 ipsius exprimens pater eius ait (Genes. 4, 1): 'Cain, id est, Pos-
 5 sedi hominem per Deum.' Idem et lamentatio, eo quod pro
 interfecto Abel interfectus sit, et poenam sui sceleris dederit.
 Abel luctus interpretatur, quo nomine praefigurabatur occiden- 8
 dus. Idem et vanitas, quia cito solutus est atque subtractus.
 Seth interpretatur resurrectio, eo quod post fratris interfe- 9
 10 ctionem natus sit, quasi resurrectionem fratris ex mortuis susci-
 taret. Idem et positio, quia posuit eum Deus pro Abel. Enos 10
 iuxta propriae linguae varietatem homo vel vir dicitur. Et con-
 grue hoc vocabulum habuit. De eo enim scriptum est (Genes.
 4, 26): 'Tunc initium fuit invocandi nomen Domini'; licet
 15 plerique Hebraeorum arbitrentur quod tunc primum in nomine
 Domini et in similitudine eius fabricata sint idola. Enoch 11
 dedicatio. In ipsius enim nomine civitatem postea aedificavit
 Cain. Cainan lamentatio vel possessio eorum; sicut enim Cain 12
 possessio, ita derivatum nomen, quod est Cainan, facit possessio
 20 eorum. Matusalam interpretatur mortuus est. Evidens etymo- 13
 logia nominis. Quidam enim eum cum patre translatus fuisse,
 et diluvium praeterisse putaverunt. Ob hoc signanter trans-
 fertur: mortuus est, ut ostenderetur non vixisse eum post dilu-
 vium, sed in eodem cataclysmo fuisse defunctum. Soli enim
 25 octo homines in arca diluvium evaserunt. Lamech percussit. 14
 Iste enim percussit et interfecit Cain: quod etiam ipse postea
 perpetrasset uxoribus confitetur. Noe requies interpretatur, pro 15
 eo quod sub illo omnia retro opera quieverunt per diluvium.

1 cal. est app. K 3 vae] evae B 4 cain id est BK: canet id est
 C¹T²: canet T¹: om. A 5 per interfectionem abel K (non A)
 6 dedit B 7 quo nom.] quomine B¹ 8 unitas C¹ quia] qui T
 9 Sedh B: Sed C interpretatur om. K (non A) 10 quasi] quia
 si C¹ susc.] repararet K (non A) 16 sint] sunt BT 18 vel]
 et K 19 derivativum K est om. AK 20 fort. mortuus est. Est
 evidens 21 cum patre om. AK 22 put. et ob hoc B 24 cataclis-
 mum C¹T 25 dil. in arca evas. B 26 iste] ipse BC 28 omnia
 om. K (non A) opere T

- Vnde et pater eius vocans nomen eius Noe dixit (Genes. 5, 29):
- 16 'Iste requiescere nos facit ab omnibus operibus nostris.' Sem dicitur nominatus, quod nomen ex praesagio posteritatis accepit. Ex ipso enim patriarchae et apostoli et populus Dei. Ex eius quoque stirpe et Christus, cuius ab ortu solis usque ad occasum 5
- 17 magnum est nomen in gentibus. Cham calidus, et ipse ex praesagio futuri cognominatus. Posteritas enim eius eam terrae partem possedit, quae vicino sole calentior est. Vnde et Aegyptus
- 18 usque hodie Aegyptiorum lingua Kam dicitur. Iapheth latitudo. Ex eo enim populus gentium nascitur; et quia lata est ex genti- 10 bus multitudo credentium, ab eadem latitudine Iapheth dictus
- 19 est. Canaan filius Cham interpretatur motus eorum. Quod quid est aliud nisi opus eorum? Pro motu enim patris, id est
- 20 pro opere eius, maledictus est. Arfaxat sanans depopulationem.
- 21 Chus Hebraice Aethiops interpretatur; a posteritate sui generis 15
- 22 nomen sortitus. Ab ipso enim sunt progeniti Aethiopes. Nembroth interpretatur tyrannus. Iste enim prior arripuit insuetam in populo tyrannidem, et ipse adgressus est adversus Deum
- 23 impietatis aedificare turrem. Heber transitus. Etymologia eius mystica est, quod ab eius stirpe transiret Deus, nec perseveraret 20 in eis, tralata in gentibus gratia. Ex ipso enim sunt exorti
- 24 Hebraei. Phaleg divisio, cui pater propterea tale nomen inposuit, quia tunc natus est, quando per linguas terra divisa est.
- 25 Thara exploratio ascensionis. Melchisedech rex iustus. Rex, quia ipse postea imperavit Salem. Iustus, pro eo quod dis- 25 cernens sacramenta Legis et Evangelii, non pecudum victimas,
- 26 sed oblationem panis et calicis in sacrificio obtulit. Loth declinans. Factis enim Sodomorum non consensit, sed eorum

4 patr. prophetae et apost. C 5 et] est C 6 nomen est T: est
nomen eius B ex om. K 7 eius om. C¹ 9 hodie] die C¹
aegyptorum K linguam T kam B: cam CT: chaam
K 10 eo] quo K enim om. T 11 ab] iafeth latitudo T
14 opera T 15 ezobs T 16 eziopes T 18 populos BT
adgressus est om. K¹ 20 quod] quo T nec] ne B 21 sunt enim
AC 22 Fares C posuit K 24 accensiones C¹ iustus
(prims)] ductus C¹ 26 Evang.] egelii C¹ 27 panem K sacri-
ficio BC: sacrificio primum T 28 declinas C¹ consentit K

inlicita carnis incendia declinavit. Moab ex patre. Et totum **27**
 nomen etymologiam habet. Concepit enim eum primogenita
 filia de patre. Ammon, cuius causa nomen redditur filius **28**
 populi mei, sic derivatur, ut ex parte sensus nominis, ex parte
 5 ipse sit sermo. Ammi enim, a quo dicti sunt Ammonitae,
 vocatur populus meus. Sarai interpretatur princeps mea, eo **29**
 quod esset unius tantummodo domus materfamilias. Postea
 causa nominis inmutata, ablata de fine I littera, dicitur Sara,
 id est princeps. Omnium quippe gentium futura princeps
 10 erat, sicut et Dominus pollicitus fuerat ad Abraham (Gen. 17,
 16): 'Dabo tibi ex Sara filium, et benedicam ei, et erit in gentes,
 et reges populorum erunt ex ea.' Agar advena, vel conversa. **30**
 Fuit enim. [complexui Abrahae advena causa generandi data,
 quae post contemptum, angelo increpante, conversa est ad
 15 Saram.] Cethura thymiama. Ismahel interpretatur auditio **31. 32**
 Dei; sic enim scriptum est (Genes. 16, 11): 'Et vocavit nomen
 eius Ismahel, quia exaudivit eum Deus.' Esau trinomius est, **33**
 et ex propriis causis varie nuncupatur. Dicitur enim Esau, id
 est rufus, ob coctionem scilicet rufae lentis ita appellatus, cuius
 20 edulio primogenita perdidit. Edom autem ob ruborem corporis
 dictus est, quod Latine sanguineus dicitur. Seir vero, quod
 fuerit hispidus et pilosus; quando enim natus est, totus sicut
 pellis pilosus erat. Atque idem tribus nominibus appellatur: **34**
 Esau, id est rufus: Edom, id est sanguineus: Seir, id est pilo-
 25 sus, quia non habuit lenitatem. Rebecca patientia, sive quae **35**
 multum acceperit. Lia laboriosa, utique generando. Plurimos **36**
 enim dolores quam Rachel fecunditate pariendi experta est.
 Rachel interpretatur ovis. Pro ea enim Iacob pavit oves Laban. **37**

1 inl. ca. om. T¹ 3 de] ex K nominis Arev. 5 Ammi] amon
 CK 6 voc. pop. m. om. K (non A) vocantur C¹ 7 po. cau. om. K
 (non A) 8 I] una K 10 sicut dom. C 11 tibi ex ti K filium]
 semen K (non A) gente C¹ 13 compl. . . . ad Saram hab. CTU:
 om. ABDK: aegyptia H 14 cont. ab ang. U 15 Ce. th. interpre-
 tatur K (non A) int. om. K (non A) 16 vocabit C: voca B
 18 nuncupatus BT 20 roborem KT 22 spidus T totus om. K
 (non A) 23 erat om. K (non A) idem om. K (non A): fort.
 inde trinominibus A 24 id est (tert.) om. K (non A) 25 qui B

- 38 Zelpha os hians. Bala inveterata. Dina transfertur in causam.
 39 Iurgii enim in Sichimis causa extitit. Thamar amaritudo pro
 viris mortuis. Item et commutans. Mutavit enim se in habitu
 40 meretricis, quando cum socero suo concubuit. Phares divisio,
 ab eo quod dividerit membranula secundarum, divisoris, id est 5
 phares, sortitus est nomen. Vnde et Pharisei, qui se quasi
 41 iustos a populo separabant, divisi appellabantur. Zara frater
 eius, in cuius manu erat coccinum, interpretatur oriens; sive
 quia primus apparuit, sive quod plurimi ex eo iusti nati sunt, ut
 in libro Paralipomenon continetur, Zara, id est oriens, appella- 10
 42 tus est. Iob in Latinum vertitur dolens; et recte dolens, pro-
 pter percussionem carnis et passiones dolorum. Calamitates
 43 enim suas nominis etymologia praefiguravit. Pharaon nomen
 est non hominis, sed honoris, sicut et apud nos Augusti appel-
 lantur reges, cum propriis nominibus censeantur. Exprimitur 15
 autem in Latino Pharaon denegans eum, utique Deum, sive dis-
 44 sipator eius. Populi enim Dei fuit afflictor. Iannes marinus,
 sive ubi est signum. Cessit enim et defecit signum eius coram
 signis Moysi; unde et dixerunt magi (Exod. 8, 19): 'Hic digi-
 45 tus Dei est.' Mambres mare pellicium sive mare in capite. 20
 46 Denique Moyses interpretatur sumptus ex aqua. Invenit
 eum ad ripam fluminis expositum filia Pharaonis, quem colli-
 gens adoptavit sibi; vocavitque nomen eius Moysen, eo quod
 47 de aqua sumpsisset eum. Aaron mons fortitudinis interpre-
 tatur, propter quod turibulum accipiens in medio supersti- 25
 tum et interemptorum obviam stetit, et ruinam mortis quasi

1 os iens *BCT*: oriens *K* 3 idem *BT*: eadem *C* 5 membra
 nullam *C*¹ divisoris *T*: divisionis *Hieronymus* id est] inde et
B 6 faris *B*: fares *CKT* unde far. *B* 7 apopolos *K*: apostolo
*C*¹ 9 ut] et *T* 10 in *om. K* (*non A*) Zara . . app. est *om.*
K (*non A*) 11 est *om. T* dolens (*alt.*) *om. CT* 12 perc. carn.
 et passionem carnis et passionis dolorem *K* (*non A*) passionis *B*¹
 calamitatis *B*¹ *C* 14 sicut enim et *T*: sicut *K* angusta *C*¹
 16 autem] enim *B* den.] denudans *Arev.* 17 marinus] marsus *K*
 (*non A*) 18 sig. eius cor. enim signis Moy. ces. et def. signum eius *K*
 (*non A*) 19 hic *om. B* 20 pellicosum *K* (*pro perliquosum* ?):
 pellucidum *Arev.* 21 inv. enim eum *B* 23 adportavit *T* eo]
 ego *C*¹ 25 superstitum *B*: supraestitum (*subp., -pre-*) *C*¹ *KT*
 26 obviam (*ovi-*) *TC*

quidam mons fortis exclusit. Eleazar Dei adiutorium. Balac 48
 praecipitans, sive devorans. Balaam vanus populus. Phinees 49
 ori parcons. Transfixit enim pugione Zambri cum scorto
 Madianitide, et Domini furorem placavit, ut parceret. Zambri 50
 5 iste lacesiens vel amaricans. Proprie enim nomen ab
 amaritudine figuratum, quod peccando amaricaverit populum.
 Raab latitudo, vel fames, sive impetus. Iosue interpretatur 51
 salvator. Ipse enim in figura Christi populum a deserto
 salvavit, et in terram repromissionis induxit. Caleph quasi 52
 10 cor, aut canis. Othoniel tempus eius Deus, vel responsio 53
 Dei. Aoth gloriosus. Barach fulgurans. Debbora apis vel
 loquax. Apis, quia fuit ad bellum promptissima, dimicans
 adversus Sisaram, quo perempto cecinit canticum; inde lo-
 quax. Iahel ascensio. Gedeon experimentum iniquitatis 54
 15 eorum. Frequentibus enim documentis informatus est quali
 praesagio contra hostes futuram victoriam expediret, ex quo
 futuro experimento etymologiam nominis sumpsit. Abime-
 lech pater meus rex. Tola vermiculum, vel coccinum. Iair 55
 inluminans. Iephte aperiens, vel apertus. Esebon cogita-
 20 tio, sive vinculum maeroris. Abdo servus eius. Samson sol 56
 eorum, vel solis fortitudo. Fuit enim virtute clarus, et libera-
 vit Israel de hostibus. Dalila paupercula, vel situla. Booz in
 fortitudine, [sive] in quo robur. Noemi, quam interpretare 57
 possumus consolatam, eo quod marito et liberis peregre mortuis,
 25 nurum Moabitidem in consolatione sua tenuit. Ruth inter- 58
 pretatur festinans. Alienigena enim erat ex populo gentili,

1 mons *om. T* 2 devorans *T* 3 pugionem *C¹KT*: pugioni *B*
 scorto *KT*: scurtu *C¹* 4 Zambri stella cessiens *B*: Zambri stela-
 cescens *C¹* 5 iste *om. K* nom. amaritudinis figuratur *K* 6 peccato
K amaricavit (*add. in marg.* populum dei) *B* 7 famis *BKT*
 seu *K* interp. *om. K (non A)* 8 figuram *BT* 11 Bar. fulg.
om. K (non A) Deborra apix *K* 12 quia] quod *B* 14 adensio
C¹ 16 quo *om. B* 17 nominis *om. T* 18 Tola . . . inlum. *om. B¹*
 20 memoris *B*: messoris *K* 21 eorum *om. K (non A)* *U² (non V)*
 enim *om. B* 22 Dalila . . . robur *om. K (non A)* 23 sive *hab.*
BCU: *om. T*: vel *A* qua *K* 24 possumus *B* quod a marito *C*
 25 interp. *om. K (non A)*

- quae relicta patria festinavit transire in terram Israel, dicens
socrui suae (Ruth 1, 16): 'Quocunque perrexeris, pergam.'
- 59 Anna gratia eius interpretatur, quia, dum prius esset sterilis
natura, postremo Dei gratia fecundata est. Heli Deus meus.
- 60 Ophni discalciatus. Filius enim fuit Heli electus in ministerium 5
sacerdotii, cuius amissionem suo expressit vocabulo. Apostolus
enim ait (Ephes. 6, 15): 'Calciati pedes in praeparationem
61 Evangelii pacis.' Et Propheta (Isai. 52, 7): 'Quam speciosi
pedes qui adnuntiant pacem!' Iste ergo discalciatus interpre-
tatur, ut eius nomine Veteris Testamenti sacerdotium a veteri 10
62 populo significaretur ablatum. Phinees frater Ophni os mutum
interpretatur, quo significatur sacerdotii veteris et doctrinae
silentium. Samuel nomen eius Deus. Iessai insulae sacrifi-
63 cium, vel incensum. Saul petitio [interpretatur]. Notum est
enim quomodo Hebraeorum populus eum sibi regem petierit, 15
et accepit non secundum Deum, sed secundum suam volunta-
64 tem. David fortis manu, utique quia fortissimus in proeliis fuit.
Ipse et desiderabilis, in stirpe scilicet sua, de qua praedixerat
Propheta (Agg. 2, 7): 'Veniet desideratus cunctis gentibus.'
- 65 Salomon tribus nominibus fuisse perhibetur. Primum vocabu- 20
lum eius Salomon dicitur, id est pacificus, eo quod in regno
eius pax fuerit. Secundum nomen Ididia, eo quod fuerit dile-
ctus et amabilis Domino. Tertium vocabulum eius Coheleth,
quod Graece appellatur Ecclesiastes, Latine Contionator,
66 quod ad populum loqueretur. Ionathan columbae donum. 25
67 Absalon patris pax per antiphrasin, eo quod bellum adversus

1 rel. patr. sua AC: relicto patre K transire om. K (non A)
2 socrus T: socerae K (non A) 4 postremum B 5 Heli fuit K
(non A) ministerio K 6 sacerdotii C apostolorum B 7 pre-
paratione BK 9 adnuntiant C ergo] enim BC 11 fratre
C¹ T motum C¹ 12 quod C¹ TK (non A) significat K vet.
testamenti et B 13 Samuel . . . Deus om. K (non A) insule K: in
sole ABC T 14 interp. om. K (non A) interp. pet. T 15 quo-
modo] quoniam K (non A) petiit K 16 non] nomen non B
17 for. ma.] fortissimum T quia] quod B fortis mum T 19 veniat
K 20 trib. nom.] trinomius K (non A) 23 voc. eius om. K (non
A) 25 a populo B¹ 26 patrie C¹ pax] vox K ad-
versum T

patrem gessisset, sive quod in ipso bello David pacatum fuisse
 legitur filio, adeo ut etiam magno cum dolore extinctum plangeret.
 Roboam latitudo populi, et ipsud per antiphrasin, quod decem **68**
 tribubus ab eo separatis, duae tantum ei relictæ sint. Abia **69**
 5 pater Dominus, vel pater fuit. Asa tollens, sive sustollens.
 Iosaphat Domini iudicium. Ioram, qui est excelsus. Achazias
 adprehendens Dominum. Athalia tempus Domini. Ioas **70**
 spirans, vel Domini robur. Amasias populum tollens. Ozias **71**
 fortitudo Domini. Azarias auxilium Domini. Ozias autem
 10 ipse est qui Azarias duplici nomine. Iste est qui, illicium
 sibi sacerdotium vindicare conatus, lepra in fronte percussus
 est. Ioatham est perfectus. Pulchram etymologiam nominis. **72**
 Fecit enim rectum in conspectu Domini, et portam templi
 aedificavit excelsam. Achaz adprehendens. Ezechias fortis **73**
 15 Dominus. Manasse obliuioſus. Per multa enim scelera et
 sacrilegia reliquerat et oblitus fuerat Deum. [sive quod oblitus
 est Deus peccatorum illius.] Amon fidelis vel onustus. Iosias, **74**
 ubi est incensum Domini, propria etymologia nominis. Iste
 [est] enim qui simulacra conbussit. Ioachaz robustus. Ioachim, **75**
 20 ubi est praeparatio. Eliachim Dei resurrectio. Ieconias prae-
 paratio Domini. Sedechias iustus Domini. Ieroboam iudica- **76**
 tio sive causa populi, vel, ut quidam aiunt, divisio interpretatur,
 pro eo quod in regno eius divisus sit populus Israel, et prae-
 cisus a regno stirpis David. Divisionis enim populi causa iste
 25 extitit. Zambri psalmus vel canticum meum. Omri crispans **77**

1 egisset *K* ipso] illo *C* David] dixerunt *K* (*pro* *dd*, *i. e.*
 David) pactum *C*¹: peccatum *K* 2 plangerent *C*¹: plangerit
K 3 quod] ut *K* (*non* *A*) 4 tribubus *C* (*non* *A*) eo] eis *K*
 (*non* *A*) sep.] set parentis *C*¹ sunt *ABC*¹ Abia ...
 fort. Domini (§ 71) om. *K* 5 tolles *C*: dolens *AB* sust.] sustinens
C (*non* *A*) 7 deprehendens *C* (*non* *A*) 8 robur *av* rubor *AT*:
 solus *C*¹ 9 Ozias autem ... Azarias om. *K* autem om. *B* (*non*
A) 10 est om. *K* (*non* *A*) inlicitus *B*: inlicita *K* (*non* *A*)
 12 pulchre *K* 14 Achaz] Achazias (*Aca*-) *BK* 15 domini *K*
 per] prae *K* vel permulta deliquerat *Schwarz*, fort. recte 16 dei
TU sive ... illius hab. *CT*² *U*: om. *BKT*¹ 17 sit *C* honestus
 (*on*-) *codd.* 18 Domini] dei *K* 19 est om. *BK*: hab. *CT* qui
 om. *K* 20 Eliachim Dei] hebraice in deo *K* (*non* *A*) 22 veluti
B: vel *T* 24 reg. in stir. *C*¹ 25 Za, vel ps. *K* mecum *BT*: vel
 hymnum (*ym*-) *CK* ombri *C*: umbri *K*

- 78 meus. Achab frater patris. Iezabel fluxus sanguinis, vel fluens sanguinem: sed melius, ubi est sterquilinum. Praecipitata enim deorsum comederunt carnes eius canes, sicut praedixerat Helias (4 Reg. 9, 37): 'Et erunt,' inquit, 'carnes Iezabel sicut stercus 5
79 super faciem terrae.' Ochozias adprehendens Deum. Iehu ipse, vel est. Ioatha robustus. Sella umbra eius, vel petitio.
80 Manahem consolans. Paceas aperiens. Nabuchodonosor prophetia lagunculae angustae, sive prophetans istiusmodi signum, pro somnio scilicet futurorum quod vidisse narratur, et Daniel interpretatus est; sive sessio in agnitione angustiae, pro 10
81 his qui in captivitatem ab eo ducti sunt. Zorobabel apud Hebraeos ex tribus integris nominibus traditur esse compositus: zo iste, ro magister, babel proprie Babylonium sonat; et efficitur nomen Zorobabel, iste magister de Babylone. In Babylone enim ortus est, ubi et princeps gentis Iudaeae extitit. 15

- VII DE PATRIARCHIS. Quorundam patriarcharum etymologiae notandae sunt, ut sciamus quid in suo vocabulo resonant. Nam plerique eorum ex causis propriis nomina acceperunt. Patriarchae interpretantur patrum principes. 'Αρχός enim Graece 20
2 princeps est. Abram primum vocatus est pater videns populum, propter Israel scilicet tantum. Postea appellatus est Abraham, quod transfertur pater multarum gentium, quod erat adhuc per fidem futurum. Gentium autem non habetur in nomine, sed subauditur, iuxta illud (Genes. 17, 5): 'Erit nomen tuum 25
3 Abraham, quia patrem multarum gentium posui te.' Isaac ex risu nomen accepit. Riserat enim pater, quando ei promissus est, admirans in gaudio. Risit et mater, quando per illos tres viros promissus est, dubitans in gaudio. Ex hac ergo causa 4
4 nomen accepit Isaac; interpretatur enim risus. Sciendum

2 sed] sicut B praecipitat K 3 canes] carnes C¹ 8 labuncule C¹ 9 somnium K 10 sensio C¹ 11 Zor. proprie apud T
12 compositum K 13 zo iste robabel (*delet.*) ro ma (*sic*) babil propr. K: zo sterobus magister. Babel propr. T efficitur B 14 in bab. est ortus ubi K (*non* A) 15 iude ext. T: iudex ext. B 17 quod C¹ T Nam om. B 18 propr. cau. C patriarcha interpretatur pa. princeps K 21 appellatur C 23 autem] hoc B 24 subaudiatur T 25 pater K 26 acc. et ris. C¹ pater] mater KT¹

autem quod quattuor in Veteri Testamento absque ullo
velamine nominibus suis, antequam nascerentur, vocati sunt :
Ismahel, Isaac, Salomon et Iosias. Lege Scripturas. Iacob sub- 5
plantator interpretatur, sive quod in ortu plantam nascentis fra-
tris adprehenderit, sive quod postea fratrem arte deceperit.
Vnde et Esau dixit (Genes. 27, 36) : 'Iuste vocatum est nomen
eius Iacob, subplantavit enim me ecce secundo.' Israel vir 6
videns Deum. Tunc enim hoc nomen accepit, quando tota
nocte luctatus vicit in certamine angelum, et oriente lucifero
10 benedictus est. Inde propter visionem Dei Israel appellatus
est, sicut et ipse ait (Genes. 32, 30) : 'Vidi Dominum et salva
facta est anima mea.' Ruben interpretatur visionis filius. Sic 7
enim, quando eum peperit Lia, vocavit nomen eius Ruben dicens
(Genes. 29, 32) : 'Quia vidit Deus humilitatem meam.' Simeon 8
15 interpretatur auditio. Sic enim dixit Lia, quando peperit eum
(Genes. 29, 33) : 'Quia exaudivit me Deus.' Levi additus. Dixit 9
enim Lia, quando peperit eum, non ambigens de amore viri
(Genes. 29, 34) : 'Nunc mecum erit vir meus, quia peperit ei
tres filios.' Iudas confessio dicitur. Quando enim peperit eum 10
20 Lia, laudem Domino rettulit dicens (Genes. 29, 35) : 'Nunc super
hoc confitebor Domino,' et ob id vocatus est Iudas. A confes-
sione itaque nomen eius [est] dictum, quod est gratiarum actio.
Issachar interpretatus est merces. Is quippe dicitur est, sachar 11
merces. Hoc autem ideo, quia mandragoris filii Ruben introi-
tum viri, qui Racheli debebatur, ad se emerat Lia. Vnde et
25 dum natus est, dixit Lia (Genes. 30, 18) : 'Dedit Deus merce-
dem meam.' Zabulon interpretatur habitaculum. Sextum enim 12
hunc filium genuerat Lia : propterea iam segura dixit (Genes.
30, 20) : 'Habitabit mecum vir meus.' Vnde et filius eius vo-

1 autem] enim C¹ 3 et ozias BT : ozias K leges C¹ 4 quod]
quae B in horta (corr. ortu) suo plan. C 7 ecce om. K 10 app.
Isr. sicut K 13 peperit om. T¹ 14 quia] quod B : om. C
16 quia] quod B 18 quia] quod B 21 id] hoc K 22 est hab.
BK : om. CT 23 int. om. K (non A) : -tur Arev. is (his) quippe di.
est (om. B) isacar (-ch-) ABCT : hachar quoque di. saca K 24 hoc
au. id.] propter hoc K (non A) quia] quod B 25 qui] quia C¹
28 generat K Lia gen. B iam om. T 29 habitavit (ab-) BKT

13 catus est habitaculum. Nephtalim. De conversione, sive con-
 paratione causa nominis eius est. Vnde et dixit Rachel, cum
 eum peperisset ancilla eius Bala (Genes. 30, 8): 'Habitare me
 14 fecit Deus habitationem cum sorore mea.' Dan interpretatur
 iudicium. Bala enim dum eum peperisset, dixit Rachel domina 5
 eius (Genes. 30, 6): 'Iudicavit me Dominus, et exaudiens
 dedit mihi filium.' Causam nominis expressit, ut ab eo quod
 15 iudicasset Dominus, filio ancillae iudicii nomen inponeret. Gad
 ab eventu, sive procinctu vocatus est. Quando enim peperit
 eum Zelpha, dixit domina eius Lia: In fortuna, id est quod 10
 16 dicitur, in procinctu vel eventu. Aser beatus dicitur. Dum
 enim peperisset eum Zelpha, dixit Lia (Genes. 30, 13): 'Beata
 ego, et beatificant me mulieres': et ab eo, quod beata dicatur,
 17 ex etymologia nominis beatum vocavit. Ioseph ab eo, quod
 sibi alium addi mater optaverat, vocavit augmentum. Hunc 15
 Pharaon Zaphanath appellavit, quod Hebraice absconditorum
 repertorem sonat, pro eo quod obscura somnia revelavit et
 18 sterilitatem praedixit. Tamen, quia hoc nomen ab Aegypto
 ponitur, ipsius linguae debet habere rationem. Interpretatur
 ergo Zaphanath Aegypto sermone salvator mundi, eo quod 20
 19 orbem terrae ab imminente famis excidio liberarit. Benjamin
 interpretatur filius dexteræ, quod est virtutis. Dextera enim
 appellatur iamin. Mater quippe eius moriens vocaverat nomen
 eius Benoni, id est filius doloris mei. Pater hoc mutavit, filium
 20 dexteræ nominans. Manasses dictus ab eo, quod sit pater 25
 eius oblitus laborum suorum. Ita enim Hebraice vocatur ob-
 21 livio. Ephraim, eo quod auxerit eum Deus; et ex hoc voca-
 bulo in linguam nostram transfertur augmentum.

VIII DE PROPHETIS. Quos gentilitas vates appellant, hos no-

1 conversatione K 2 est om. K 3 anc. balla B 4 habitatione
 BCT 6 et exaudivit et de. K (non A) 8 iudicansset C: iudicasset
 se T 9 seu K (non A) 10 fortune T quod dic. om. K (non A)
 13 dicatur] dicitur K 14 ex om. K beatam B 17 sonant C¹
 18 Tamen] Nam et tunc non K (non A) quia] quod B 20 ergo]
 enim B sal. mun. aeg. serm. K 21 terrae] mundi K (non A)
 liberaret BK 22 quod virt. B¹ 23 matre quia pro eo mor. K (non A)
 vocavit K 24 Benoni] beniamin C¹K 27 ex] ab B 29 Quod
 T gentiles K: gentilitates corr. -litas .l appellat B

stri prophetas vocant, quasi praefatores, quia porro fantur et de
 futuris vera praedicunt. Qui autem [a] nobis prophetae, in
 Veteri Testamento videntes appellabantur, quia videbant ea
 quae ceteri non videbant, et praespiciebant quae in mysterio
 5 abscondita erant. Hinc est quod scriptum est in Samuele 2
 (1 Reg. 9, 9): 'Eamus ad videntem.' Hinc Esaias (Esai.
 6, 1): 'Vidi,' inquit, 'Dominum sedentem super thronum
 excelsum et elevatum.' Et Ezechiel (1, 1): 'Aperti sunt caeli
 et vidi visiones Dei.' Quorundam autem prophetarum etymo- 3
 10 logiae nominum adnotandae sunt. Vocabula enim eorum satis
 ostendunt quid in futuris factis dictisque suis praenuntiassent.
 Helias interpretatur Dominus Deus. Ex futuri igitur praesagio 4
 sic vocatus. Nam dum altercaretur in sacrificio cum quadrin-
 gentis sacerdotibus Baal, invocato nomine Domini descendit de
 15 caelo ignis super holocaustum. 'Quod cum vidisset omnis
 populus, cecidit in faciem suam et ait: Dominus ipse est Deus'
 (3 Reg. 18, 39). Ex hac igitur causa tale prius nomen accepit, 5
 pro eo quod per eum postea cognoverit populus Dominum
 Deum. Idem et fortis Dominus interpretatur, vel propter quod
 20 interfecit eosdem sacerdotes, vel propter quod Achab adversi-
 tatem toleravit. Helisaeus Domini salus interpretatur; voca- 6
 bulum autem et idem ex futuri praesagio suscepit. Denique et
 multas virtutes fecit et famem pellens populum a morte salvavit.
 Nathan dedit, sive dantis. Esaias interpretatur salvator Domini, 7
 25 Et merito; Salvatorem enim universarum gentium eiusque
 sacramenta amplius quam ceteri praedicat. Ieremias excelsus 8
 Domini, pro eo quod dictum est ei (Ierem. 1, 10): 'Constitui
 te super gentes et regna.' Ezechiel fortitudo Dei. Daniel 9

1 prevatores T: prof. dett. quia] quod BK fantur om. K¹ 2 a
 hab. CK: om. BT prophetae om. K (non A) 3 appellantur K
 quia] quod B 4 ceteri... quae om. C praespiciebant B: prospicie-
 bant T: praesciebant K ministerio BC T 5 Hic T 6 hinc et
 es. T 9 etymologiam nom. adnotanda K 11 qui in futurum K
 pronuntiassent C 13 sicut vocatur C 16 cecidit] cedit K
 18 Dominum om. K (non A) 20 interfecit K: interfecit C eodem
 C 21 sal. int. . . sancti spiritus (§ 36) desunt in D (folio amisso)
 22 au. idem B 23 morte] fame T sanavit K 24 salus dom. int.
 K Dom. et mer. om. A 25 eius sacr. K 26 predicant B

iudicium Dei, sive quia in presbyterorum iudicio sententiam
divinae examinationis exhibuit, dum reperta eorum falsitate
Susannam ab interitu liberavit; sive quod visiones et somnia,
quibus per singula quaedam et aenigmata futura monstrabantur,
sagaci mente discernens aperuit. Hic et desideriorum vir appel- 5
latus est, quia panem desiderii non manducavit et vinum con-
10 cupiscentiae non bibit. Ozee salvator, aut salvans. Dum
enim iram Dei in populum Israel ob crimen idolatriae prophe-
tasset, domui Iudae salutem pronuntiavit. Propter quod Eze-
chias rex Iuda, sublatis idolis, quos praecedentes reges consecra- 10
verant, templum Domini purgasse ac purificasse monstratur.
11 Iohel Dominus Deus, sive incipiens Deo, vel fuit Dei. Haec
12 enim eius vocabulum resonat etymologia incerta. Amos po-
pulus avulsus. Prophetia enim eius ad populum fuit Israel, quia
iam avulsus erat a Domino, et aureis vitulis serviebat, sive avulsus 15
13 a regno stirpis David. Nahum gemens, sive consolator. In-
crepat enim civitatem sanguinum, et post eversionem illius
consolatur Sion dicens (Nahum 1, 15): 'Ecce super montes
14 pedes evangelizantis et adnuntiantis pacem.' Habacuc am-
plexans; qui vel ex eo, quod amabilis Domini fuit, vocatur 20
amplexatio, vel quod in certamen cum Deo congregitur, ample-
xantis, id est luctantis, sortitus est nomen. Nullus enim tam
audaci voce ausus est Deum ad disceptationem iustitiae provo-
care, cur in rebus humanis et mundi istius tanta rerum versatur
15, 16 iniquitas. Micheas, quis hic, vel quis iste? Sophonias specu- 25

1 iud. sive K¹ quia] quod K in] inter T iudicium K
4 singula] signa C² (non H): sigla Arev., fort. recte aen.] ignota K
monstrabatur K 5 hic des. BK 6 quia] quod B 9 iudaea C¹
10 consecraverunt C¹: conservaverunt K 11 Domini om. K ac] et
K demonstratur B 12 hoc K 13 vocabolo K 14 a populo K:
a populum C¹ quia] quod B 16 gemens] gemen T ante corr.:
germen T ex corr. BCK consolatus B 18 consolatus B
19 evang. pacem et adnuntis (sic) bona T (non H): evangelizantium
pacem K 20 qui vel T: quia (? qui) vel quod A: quia vel BCK
domino K 21 congr.] ingrederetur K 22 sort. nom. K 23 post
deum eras. est vidisse in T 24 versatur BCT: versetur AK § 15 In
fine add. comminatur Samariae ob causam simulacrorum illo modo, quod
(leg. quo) Eliu dicitur, quis (qui U) est iste involvens sententias CT²U:
om. ABKT¹ ob hanc cau. C mo. de quo Hel. C 25 specula
Arev.

lum, vel arcanum Domini interpretatur. Vtrumque ad prophetam convenit; ipsi enim sciunt mysteria Dei. Vnde et ad Ezechiel dicitur (3, 17): 'Speculatorem te posui.' Et alibi (Amos 3, 7): 'Non faciet Dominus quicquam, nisi revelaverit
 5 servis suis prophetis.' Abdias servus Domini. Sicut enim 17 Moyses famulus Domini et apostolus servus Christi, ita iste legatus ad gentes missus venit et praedicat, quae prophetali digna sunt ministerio et servitute: inde servus Domini. Ionas 18 interpretatur columba, sive dolens. Columba pro gemitu, 10 quando in ventre ceti triduo fuit. Dolens autem vel propter tristitiam, quam habuit de salute Ninivitarum, vel propter hederam subito arescentem, cuius umbraculo tegebatur contra solis ardorem. Ipse est et Amathi, Sareptanae viduae filius, ut 19 Iudaei adfirmant, quem resuscitavit Helias, matre postea ad 15 eum dicente (3 Reg. 17, 24): 'Nunc cognovi quia vir Dei es tu, et verbum Dei in ore tuo est veritatis.' Ob hanc causam ipsum puerum Amathi vocitatum. Amathi enim ex Hebraeo in Latinam linguam veritas dicitur; [et] ex eo quod verum Helias locutus est, ille, qui suscitatus est, filius nuncupatus est veritatis.
 20 Zacharias memoria Domini. Septuagesimo enim anno desolationis templi completo, Zacharia praedicante, memoratus est Dominus populum suum, iussuque Darii reversus est Dei populus, et reaedificatum est et urbs et templum. Aggaeus in Latino 21 festinus et laetus resonat. Destructum enim templum aedificandum prophetat, et post luctum captivitatis regressionis laetitiam praedicat. Malachias interpretatur angelus Domini, id est 22 nuntius. Quidquid enim loquebatur, quasi a Domino essent

2 ipse B misterium K inde T ad Ez. KT: ezechiel
 C: ezechieli B 4 facit K 5 Domini] dei K enim] et K
 6 Domini] dei B is. leg.] intellegatus C¹ 7 venit C¹ K: videt BHT
 8 misterio T: in misterio K 10 fuit] fecit C¹ au. quando vel prop. T
 13 est Ama. K ut] et B 15 quia] quod K (non A) 16 veritas B
 (non A) ob hanc . . . vocit. om. K: Am. voc. om. A 18 dic. et ex
 BK 19 veritas B 20 enim om. T 22 populo suo BT: populi sui
 C 23 reedif. urbs T¹ reedif. est urbs T²: reaedificata urbis (ut vid.) C¹
 24 festivus B 25 prophetet T laet. pred. reversionis K (non A)
 26 ang. Dom. int. K (non A) id est nun. om. K (non A)

- mandata, ita credebantur; et inde ita eius nomen Septuaginta transtulerunt dicentes (Malach. 1, 1): 'Adsumptio verbi Domini
 23 super Israel in manu angeli eius.' Esdras adiutor. Nehemias consolator a Domino. Quodam enim praesagio futuri nomina ista sortiti sunt. Fuerunt enim in adiutorium et consolationem 5 omni illius populo redeunti ad patriam. Nam et templum Domini iidem reaedificaverunt, et murorum ac turrium opus
 24 ipsi restauraverunt. Ananias gratia Dei. Idem et Sidrac lingua Chaldaea, quod interpretatur decorus meus. Azarias auxilium Domini. Idem et Abdenago, quod in Latinum ver- 10 titur serviens taceo. Misahel, qui populus Domini. Ipse et
 27 Misac, quod interpretatur risus vel gaudium. Ahia frater meus. Semeia audiens Dominum. Asaph [congregans]. Ethan [robustus sive ascensus]. Idithun transiliens eos, sive saliens eos. Quosdam enim inhaerentes humo, curvatos in terram, et ea 15 quae in imo sunt cogitantes, et in rebus transeuntibus spem
 29 ponentes transilivit canendo iste, qui vocatur transiliens. Eman accipiens, vel formido eorum. Ethan robustus. Barachia benedictus Domini, vel benedictus Dominus. Olda districtio, sive diverticulum. Iudith laudans, vel confitens. Hester absconsa. 20
 30 Zacharias [memoria Domini, ob hoc quod canit (Luc. 1, 72):
 31 'Memorare testamenti sancti sui']. Iohannes [baptista, Domini gratia, eo quod sit limes prophetiae, praenuntius gratiae, sive in-
 32 tium baptismatis, per quod gratia ministratur]. Hi sunt prophetae Veteris Novique Testamenti, quorum finis Christus, cui dicitur 25 a Patre (Ierem. 1, 5): 'Et prophetam in gentibus posui te.'
 33 Prophetiae autem genera septem sunt. Primum genus ecstasis, quod est mentis excessus; sicut vidit Petrus vas illud summissum

2 adsumpto verba T 4 futurorum K 6 illi CK redeuntis BT
 8 item B 11 quia pop. C¹ 12 Ahia] Azarias B 13 congregans
 hab. CT (vel T²): om. ABK rob. si. asc. hab. CT (vel T²): om. ABK
 14 sive] vel K 15 humo] homo C¹ 16 ima T¹ 18 Eth. rob. om.
 K Ethan] eman ABCT 19 Dominus om. K¹ 20 confidens BK
 21 mem. Dom. hab. CKOT²U: om. AB¹T¹ ob hoc... sui hab.
 CT²U: om. ABKOT¹ 22 bapt. (baptisma A) hab. ABCHOT²U: om.
 K¹ Domini gratia (gratia dei K) hab. CKOT²U: om. AB¹T¹ 23 eo
 quod... prophetiae hab. COT²U: om. ABK¹T¹ praenunt... mini-
 stratur hab. CT²U: om. ABKOT¹ 25 fines Christi T: finis Christus
 est C 26 et om. K 28 excelsus T

de caelo in stupore mentis cum variis animalibus. Secundum 34
 genus visio; sicut apud Esaiam dicentem (Esai. 6, 1): 'Vidi
 Dominum sedentem super solium excelsum.' Tertium genus
 somnium; sicut Iacob subnixam in caelo scalam dormiens
 5 vidit. Quartum genus per nubem; sicut ad Moysen et
 ad Iob post plagam loquitur Deus. Quintum genus vox de 35
 caelo; sicut ad Abraham sonuit dicens (Genes. 22, 12):
 'Ne incias manum tuam in puerum.' Et ad Saulum in via
 (Act. 9, 4): 'Saule, Saule, quid me persequeris?' Sextum 36
 10 genus accepta parabola; sicut apud Salomonem in Proverbiis,
 et apud Balaam, cum evocaretur a Balac. Septimum genus
 repletio sancti Spiritus; sicut pene apud omnes prophetas.
 Alii tria genera visionum [esse] dixerunt. Vnum secundum 37
 oculos corporis; sicut vidit Abraham tres viros sub ilice Mambre,
 15 et Moyses ignem in rubo, et discipuli transfiguratum Dominum
 in monte inter Moysen et Heliam, et cetera huiusmodi. Alterum 38
 secundum spiritum, quo imaginamur ea quae per corpus senti-
 mus; sicut vidit Petrus discum illum submitti de caelo cum
 variis animalibus, et sicut Esaias Deum in sede altissima non
 20 corporaliter, sed spiritualiter vidit. Non enim Deum forma cor- 39
 pore circumterminat, sed quemadmodum figurate, non proprie
 multa dicuntur, ita etiam figurate multa monstrantur. Tertium 40
 autem genus visionis est, quod neque corporeis sensibus, neque
 illa parte animae qua corporalium [rerum] imagines capiuntur,
 25 sed per intuitum mentis quo intellecta conspicitur veritas
 sicut Daniel praeditus mente vidit quod Balthasar viderat cor-
 pore, sine quo genere illa duo vel infructuosa sunt, vel etiam in
 errorem mittunt. Omnia tamen haec genera Spiritus sanctus

3 exelselsum T 4 in caelum C 5 ad] per T 6 ad om. K
 8 puero BK 11 evoc.] expelleretur T¹ 12 spir. san. C 13 Alia C¹
 esse hab. BCT²: om. AKT¹ 14 Abr. tr. vidit A viros om. K¹
 15 rubro B¹ 17 quo] quod C¹ imaginantur K(non A): imaginarum
 T¹ per] secundum K(non A) 18 subm.] committi T cum var.
 an. om. K(non A) 19 Deum] dominum CK 20 spiriliter T 22 et.
 figurati K 23 quo Schwarz 24 ulla K qua] quae C¹: neque K
 rerum hab. CK²T: om. BK¹ 25 quod BC¹: secl. Schwarz conspiciuntur
 B¹T 26 praedictus (pre-) C¹T 27 influctuosa C¹ 28 spiritu
 sancto moderantur K

41 moderatur. Habere autem prophetiam non solum bonus, sed etiam et malus potest. Nam invenimus Saulem regem prophe-
tasse. Persequebatur enim sanctum David, et inpletus Spiritu
sancto prophetare coepit.

IX DE APOSTOLIS. Apostoli missi interpretantur. Hoc enim 5
eorum nomen indicat. Nam sicut Graece ἀγγελοι, Latine nuntii
vocantur, ita Graece Apostoli, Latine missi appellantur. Ipsos
enim misit Christus evangelizare per universum mundum, ita ut
quidam Persas Indosque penetrarent docentes gentes, et facientes
in nomine Christi magna et incredibilia miracula, ut adtestanti- 10
bus signis et prodigiis crederetur illis in his quae dicebant et
viderant. Habent autem plerique ex his causas suorum voca-
2 bulorum. Petrus a petra nomen accepit, hoc est a Christo,
super quem est fundata Ecclesia. Non enim a Petro petra, sed
Petrus a petra nomen sortitus est, sicut non Christus a Christiano, 15
sed Petrus a Christiano a Christo vocatur; ideoque ait Dominus (Matth.
16, 18): 'Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo
ecclesiam meam,' quia dixerat Petrus: 'Tu es Christus filius
Dei vivi'; deinde ei Dominus: 'Super hanc,' inquit, 'petram,'
quam confessus es, 'aedificabo ecclesiam meam.' Petra enim 20
erat Christus, super quod fundamentum etiam ipse aedificatus
3 est Petrus. Cephas dictus eo quod in capite sit constitutus
Apostolorum; κεφαλή enim Graece caput dicitur, et ipsud no-
4 men in Petro Syrum est. Simon Bar-ionā in lingua nostra
sonat filius columbae, et est nomen Syrum pariter et Hebraeum. 25
Bar quippe Syra lingua filius, Iona Hebraice columba; utroque
5 sermone dicitur Bariona. Alii simpliciter accipiunt, quod Simon,

1 prophitia K bonos K¹ 2 etiammet T malos C¹ 4 sancto
om. T Post proph. coop. sequuntur in T (non U A) haec fere: Invenitur
siquidem spiritus prophetiae in Anna sacerdote pro Christo dixisse:
'Expediit unum mori quam ut tota gens pereat.' Et in uxore Pilati:
'Multa passa sum hac nocte pro viro.' Licet in alia comparetur parte,
id est in diaboli astutiis, ut Christum subtraheret a mortis patibulo.
6 ind. grece K nam . . . appellantur om. K: nuntii . . . Latine om. A
7 vel Graece ἀπόστολοι 10 incred.] inaudita K (non A) 11 docebant
K (non A) et viderent T: om. K (non A) 12 causis T 14 sed a
petra petrus K (non A): om. B¹ 16 sed christiano T 19 pet. ad
quam B 20 es] erat K 26 Syra lingua om. K (non A) 27 acc.]
accipiunt dici T² in ras.

id est Petrus, filius sit Iohannis, iuxta illam interrogationem
 (Ioh. 21, 15): 'Simon Iohannis, diligis me?' et volunt scriptorum
 vitio depravatam, ut pro Bar-Iohannem, hoc est filium Iohannis,
 Barione scriptum sit, una detracta syllaba. Iohanna autem
 5 interpretatur Domini gratia. Et fuisse Petrum trinomium: 6
 Petrum, Cephan, et Simon Bariona: Simon autem Hebraice
 interpretatur audiens. Saulus Hebraeo sermone temptatio dici- 7
 tur, eo quod prius in temptatione Ecclesiae sit versatus. Per-
 secutor enim erat: inde nomen habet istud, quando perseque-
 10 batur Christianos. Postea mutato nomine de Saulo factus est 8
 Paulus, quod interpretatur mirabilis, sive electus. Mirabilis,
 vel quia multa signa fecit, vel quia ab oriente usque ad occasum
 evangelium Christi in omnibus gentibus praedicavit. Electus, 9
 sicut in Actibus apostolorum Spiritus sanctus dicit (13, 2):
 15 'Segregate mihi Barnaban et Paulum ad opus, quod elegi eos.'
 Latino autem sermone Paulus a modico dictus, unde et ipse ait
 (1 Cor. 15, 9): 'Ego autem sum minimus omnium aposto-
 lorum.' Quando enim Saulus, superbus, elatus; quando Paulus,
 humilis, modicus. Ideo sic loquimur: 'paulo post videbo te,' 10
 20 id est post modicum. Nam quia modicus factus est, ipse dicit:
 'Ego enim sum novissimus [omnium] apostolorum,' et (Eph.
 3, 8): 'Mihi minimo omnium sanctorum.' Cephas autem et
 Saulus ideo mutato nomine sunt vocati, ut essent etiam ipso
 nomine novi, sicut Abraham et Sarra. Andreas frater Petri 11
 25 carne, et cohaeres gratia. Secundum Hebraeam etymologiam
 interpretatur decorus, sive respondens; sermone autem Graeco
 a viro virilis appellatur. Iohannes quodam vaticinio ex merito 12

2 scripturam vi. depravatam B 3 pro om. K: per T bario-
 hanna B: vario iohannam T filius B 4 bariona BK 5 trin-
 Petrum om. T 6 petrus caephas K et Simon om. B 7 dictus B:
 dictus est K (non A) 8 ecclesia B conversatus B (non A)
 persecutorem B¹ 9 inde] ideo A habebat C 12 qui ab T ad
 om. K 14 sanc. spir. T dicitur B¹ 15 quod] ad quod B 16 a] ad
 B dictus] appellatus K 19 De eo AK loquitur K 20 nam...
 sanctorum om. K (non A) 21 enim sum] minimus T omnium hab.
 CT: om. AB 22 autem] enim T (non A) 24 novi om. K¹: nivi K²
 25 carnes C¹ gratias C 26 interpretatur om. K¹ (non A)
 27 app.] vocatur K (non A) quidam B

- nomen accepit. Interpretatur enim, In quo est gratia, vel Domini gratia. Amplius enim eum ceteris Apostolis dilexit
- 13 Iesus. Iacobus Zebedaei a patre cognominatur, quem relin-
quens cum Iohanne verum patrem secuti sunt. Hi sunt
filii tonitruī, qui etiam Boanerges ex firmitate et magnitudine
fidei nominati sunt. Hic est Iacobus filius Zebedaei, frater
Iohannis, qui post ascensionem Domini ab Herode manifesta-
14 tur occisus. Iacobus Alphaei ob distinctionem prioris cogno-
minatus, qui dicitur filius Zebedaei, sicut iste filius Alphaei.
- 15 Cognomentum igitur ambo a patre sumpserunt. Iste est Iaco- 10
bus minor, qui in Evangelio frater Domini nominatur, quia
Maria uxor Alphaei soror fuit matris Domini, quam Mariam
Cleophae Iohannes evangelista cognominat, a patre, sive a gen-
tilitate familiae, aut quacumque alia causa ei nomen inponens.
Alphaeus autem Hebraeo sermone in Latino exprimitur millesi- 15
16 mus, sive doctus. Philippus os lampadarum, vel os manuum.
Thomas abyssus, vel geminus, unde et Graece Didymus appella-
tur. Bartholomeus filius suspendentis aquas, vel filius suspen-
17 dentis me. Syrum est, non Hebraeum. Matthaeus in Hebraeo
donatus exprimitur. Idem et appellatus Levi ex tribu a qua 20
ortus fuit. In Latino autem ex opere publicani nomen accepit,
quia ex publicanis fuit electus et in apostolatū translatus.
- 18 Simon Cananeus ad distinctionem Simonis Petri, de vico
Galileae Cana, ubi aquas Dominus mutavit in vinum. Ipse
est qui in alio evangelista scribitur Zelotes. Cana quippe zelum 25
19 interpretatur. Iudas Iacobi, qui alibi appellatur Lebbaeus, fi-
guratum nomen habet a corde, quod nos diminutive corculum
possumus appellare; ipse in alio evangelista Thaddaeus scribi-
tur, quem ecclesiastica tradit historia missum Edessam ad Ab-
20 garum regem. Iudas Iscariotes vel a vico in quo ortus est, vel 30

1 nomine K 5 ex infirmitate C¹ 6 iac. alfei (eras.) fi. zeb.
fratre T 9 filius (prius) om. B¹ 10 cognominatum ig. T ambo ex
ab eo T 11 nuncupatur K 12 quem maria cl. K 14 qualicumque
K 16 velox manum T 18 filius (prius) om. T¹ aquis B susp.
si me C¹ 19 non Hebr. om. K (non A) in] ex K 20 et om. T
Levi] pre ut vid. K¹ : del. K² quo CK 21 op. puplico K 22 tr.
est B 24 ubi om. B¹ 29 missum om. K¹ 30 natus est vel a tr. K

ex tribu Issachar vocabulum sumpsit, quodam praesagio futuri
 in condemnationem sui. Issachar enim interpretatur merces,
 ut significaretur pretium proditoris quo vendidit Dominum,
 sicut scriptum est (Matth. 27, 9): '[Et] acceperunt mercedem
 5 meam, triginta argenteos, pretium quod adpretiatus sum ab eis.'
 Matthias, qui inter Apostolos sine cognomine solus habetur, in-
 terpretatur donatus, ut subaudiatur pro Iuda. Iste enim in
 locum eius electus est ab Apostolis, cum pro duobus sors
 mitteretur. Marcus excelsus mandato, utique propter Evange-
 22 lium Altissimi, quod praedicavit. Lucas ipse consurgens, sive
 10 ipse elevans [eo quod elevaverit praedicationem Evangelii post
 alios]. Barnabas filius prophetae, vel filius consolationis. 24

DE RELIQUIS IN EVANGELIO NOMINIBVS. Maria inlumi- X
 natrix, sive stella maris. Genuit enim lumen mundi. Sermone
 15 autem Syro Maria domina nuncupatur; et pulchre; quia Domi-
 num genuit. Elisabeth Dei mei saturitas, vel Dei mei iura-
 mentum. Magdalena turris. Martha inritans, [vel] provocans. 3
 Sermone autem Syro interpretatur dominans. Nathanael donum 4
 Dei [quia dolus, id est simulatio, dono Dei in eo non fuit].
 20 Zebedaeus donatus, sive fluens iste. Zacchaeus iustus, sive iustifi- 5
 catus, aut iustificandus. Syrum est nomen, non Hebraeum.
 Lazarus adiutus [eo quod sit a morte resuscitatus]. Herodes 6
 pellicius, gloriosus. Caiphias investigator, aut sagax, aut vomens 7
 ore. Inique enim ore suo iustum condemnavit, quamvis hoc
 25 mysterio prophetali adnuntiasset. Pontius declinans consilium, 8
 utique Iudaeorum. Accepta enim aqua lavit manus suas dicens
 (Matth. 27, 24): 'Innocens ego sum a sanguine iusti huius.'

3 quo] quod C¹ Dominum] Deum B 4 et hab. BC: om. KT
 5 argenteis K 6 qui interpretatur apostolus K: om. C: qui om. B¹
 8 duabus T 9 excelso K (non A) 11 ipse om. B levans
 C eo quod . . . alios hab. CT: om. BDK 14 enim om. K (non A)
 15 Maria om. K (non A) 17 vel hab. CK: om. B¹T 19 quia . . . fuit
 hab. CTU: om. BDK dono dei om. U 21 aut . . . Hebraeum
 om. K 22 eo . . . resusc. hab. CTU: om. BK sit] se C¹ susci-
 tatus T 23 pell. glor. clara ethimologia C: pellis gloria K in-
 vestigatus T aut (alt.) vel K 24 iniquo C 25 ministerio
 K ad adnuntiassent T 27 innocens om. K¹ iusti om. K
 (non A)

- 9 Pilatus os malleatoris [quia dum Christum ore suo et iustificabat
 10 et condemnabat, more malleatoris utraque ferit]. Barabba filius
 magistri eorum; absque dubio Iudaeorum magistri, qui est
 diabolus, homicidiorum auctor, qui usque hodie regnat in eis.
- XI DE MARTYRIBVS. Martyres Graeca lingua, Latine testes 5
 dicuntur, unde et testimonia Graece martyria nuncupantur.
 Testes autem ideo vocati sunt, quia propter testimonium Christi
 passiones sustinuerunt, et usque ad mortem pro veritate certa-
 2 verunt. Quod vero non testes (quod Latine utique possemus),
 sed Graece martyres appellamus, familiarius Ecclesiae auribus 10
 hoc Graecum verbum sonat, sicut multa Graeca nomina quae
 3 pro Latinis utimur. Martyrum primus in Novo Testamento
 Stephanus fuit, qui Hebraeo sermone interpretatur norma, quod
 prior fuerit in martyrio ad imitationem fidelium. Idem autem
 ex Graeco sermone in Latinum vertitur coronatus; et hoc 15
 prophetice ut, quod sequeretur in re, vaticinio quodam futuri
 prius in vocabulo resonaret. Passus est enim, et quod vocabatur
 accepit. Stephanus enim corona dicitur; humiliter lapidatus,
 4 sed sublimiter coronatus. Duo sunt autem martyrii genera,
 unum in aperta passione, alterum in occulta animi virtute. Nam 20
 multi hostis insidias tolerantes, et cunctis carnalibus desideriis
 resistentes per hoc, quod se omnipotenti Deo in corde macta-
 verunt, etiam pacis tempore martyres facti sunt, qui etiam si
 persecutionis tempus existeret, martyres esse potuerunt.
- XII DE CLERICIS. Cleros et clericos hinc appellatos, quia 25
 Matthias sorte electus est, quem primum per Apostolos legimus
 ordinatum. Κληρος enim Graece sors vel hereditas dicitur.

1 malleatorum K quia . . . ferit hab. CTU: om. BDK more
 TU et iustificat et condemnat C (non U) 2 fieri T (non U)
 3 Iud. magister K 4 homicidii (ex homin-) K 6 et om. C
 vel Graece μαρτύρια 7 vocantur quod pr. K (non A) 9 Quod . . .
 app. om. K (non A) possumus A: possumus B 10 hoc Gr. ver. Eccl.
 aur. K 11 si. et mu. BC 12 Martir T 13 serm. Hebr. K 15 ex]
 et BCT 16 prophetico T quidam B¹ 17 in voc. . . passus
 om. T sonaret B et] ut C¹ 19 sed] et C 21 multas C¹
 (non A) hostis om. K (non A) carnibus B¹ 22 per] pro K
 23 qui . . . potuerunt om. T¹ 24 per resurrectionis tempore ut vid. T²
 existerent C¹: exteterit A: extitissent K potuissent K (non A)
 26 apostolum T¹ ut vid.

Propterea ergo dicti clerici, quia de sorte sunt Domini, vel
quia Domini partem habent. Generaliter autem clerici nuncu-
pantur omnes qui in ecclesia Christi deserviunt, quorum gradus
et nomina haec sunt: ostiarius, psalmista, lector, exorcista, 3
5 acolythus, subdiaconus, diaconus, presbyter, episcopus. Ordo 4
episcoporum quadripartitus est, id est in patriarchis, archi-
episcopis, metropolitanis atque episcopis. Patriarcha Graeca 5
lingua summus patrum interpretatur, quia primum, id est apo-
stolicum, retinet locum; et ideo, quia summo honore fungitur,
10 tali nomine censetur, sicut Romanus, Antiochenus et Ale-
xandrinus. Archiepiscopus Graeco vocabulo quod sit summus 6
episcoporum. Tenet enim vicem apostolicam et praesidet tam
metropolitanis quam episcopis ceteris. [Metropolitani autem 7
a mensura civitatum vocati.] Singulis enim provinciis prae-
15 eminent, quorum auctoritati et doctrinae ceteri sacerdotes
subiecti sunt, sine quibus nihil reliquos episcopos agere licet.
Sollicitudo enim totius provinciae ipsis commissa est. Omnes 8
autem superius designati ordines uno eodemque vocabulo epi-
scopi nominantur, sed inde privato nomine quidam utuntur,
20 propter distinctionem potestatum quam singulariter acceperunt.
Patriarcha pater principum. *Ἀρχων enim princeps. Archiepi- 9, 10
scopus princeps episcoporum. Metropolitanus. Episcopatus 11
autem vocabulum inde dictum, quod ille, qui superefficitur,
superintendat, curam scilicet subditorum gerens. Σκοπεῖν enim
25 Latine intendere dicitur. Episcopi autem Graece, Latine specu- 12
latores interpretantur. Nam speculator est praepositus in Ec-

1 quia] quod BC 2 Deum partem C 6 quadripartita C¹
7 metropolitans BCT 10 tal. nom.] talione T 11 Gr. voc.] Greca lingua
K (non AD) sit om. D 12 arceepiscoporum C¹ 13 Metrop. . .
voc. hab. CTU Mon.: om. BDGKO Rem. 14 vocantur C Mon. (non U)
singuli C (non U) enim om. T (non U) preminet (prae-) BVoss. 82
15 auctoritate et doctrina K 16 reliquis episcopis nil K (non A)
18 autem om. K (non A) 19 inde] ideo BC 21 vel ἀρχὸς: arcon
(-ch-) codd. Archiepiscopi principes K 22 post episc. add. patriarcha
et archiepiscopus et alii cf (i. e. clerici?) episcopi Trin. Metr. AKT
Rem. Trin.: sicut metr. BDGO: metr. a mensura civitatum C Mon. (om.
a): metr. mensura civitatem U Episcopus O 23 autem om. K
(non A) i. ductum T ante corr.: inductum A 24 en. in lat. T
25 autem om. K (non A)

ISIDORI

clesia ; dictus eo quod speculatur, atque praespiciat populorum
13 infra se positorum mores et vitam. Pontifex princeps sacer-
dotum est, quasi via sequentium. Ipse et summus sacerdos,
ipse pontifex maximus nuncupatur. Ipse enim efficit sacerdotes
atque levitas : ipse omnes ordines ecclesiasticos disponit : ipse 5
14 quod unusquisque facere debeat ostendit. Antea autem ponti-
fices et reges erant. Nam maiorum haec erat consuetudo, ut
rex esset etiam sacerdos vel pontifex. Vnde et Romani impe-
15 ratores pontifices dicebantur. Vates a vi mentis appellatos,
cuius significatio multiplex est. Nam modo sacerdotem, modo 10
16 prophetam significat, modo poetam. Antistes sacerdos dictus
ab eo quod ante stat. Primus est enim in ordine Ecclesiae, et
17 supra se nullum habet. Sacerdos autem nomen habet con-
positum ex Graeco et Latino, quasi sacrum dans ; sicut enim
rex a regendo, ita sacerdos a sacrificando vocatus est. Consecrat 15
18 enim et sanctificat. Sacerdotes autem gentilium flamines dice-
bantur. Hi in capite habebant pilleum, in quo erat brevis virga
desuper habens lanae aliquid. Quod cum per aestum ferre
19 non possent, filo tantum capita religare coeperunt. Nam nudis
penitus eos capitibus incedere nefas erat. Vnde a filo, quo 20
utebantur, flamines dicti sunt, quasi filamines. Verum festis
diebus filo deposito pilleum inponebant pro sacerdotii eminentia.
20 Presbyter Graece, Latine senior interpretatur, non pro aetate, vel
decrepita senectute ; sed propter honorem et dignitatem, quam
21 acceperunt, presbyteri nominantur. Ideo autem et presbyteri 25
sacerdotes vocantur, quia sacrum dant, sicut episcopi, qui licet
sint sacerdotes, tamen pontificatus apicem non habent ; quia
nec chrismate frontem signant, nec Paracletum Spiritum dant,
quod solis deberi episcopis lectio Actuum apostolorum demon-

1 eq om. K speculator AB¹KT : speculetur C perspiciat
A : praesciat K 2 pos. infra se K (non A) 3 et om. B¹ : est
T 8 vel] et K 10 modo (alt.) om. T proph. modo po. sign.
K (non A) 12 enim est K (non A) 15 sanctificando B est
om. K 16 enim om. K 18 laneum C¹K 19 possent BC : possint
K : possunt T. capite relegare BK coeperint B 20 eos pen.
eos K penitus in ras. T² ut vid. 22 depositum B 23 non modo
pro C 24 hon. vel dignitate K 25 nuncupantur B 26 si. et epi. K
quia lic. T 29 epi. deb. K (non A)

strat. Vnde et apud veteres idem episcopi et presbyteri fuerunt,
 quia illud nomen dignitatis est, hoc aetatis. Levitae ex nomine **22**
 auctoris vocati. De Levi enim levitae exorti sunt, a quibus
 in templo Dei mystici sacramenti ministeria explebantur. Hi
5 Graece diacones, Latine ministri dicuntur, quia sicut in sacerdote
 consecratio, ita in diacono ministerii dispensatio habetur. Hypo- **23**
 diacones Graece, quos nos subdiaconos dicimus, qui ideo sic
 appellantur, quia subiacent praeceptis et officiis levitarum.
 Oblationes enim in templo Dei a fidelibus ipsi suscipiunt, et
10 levitis superponendas altaribus deferunt. Hi apud Hebraeos
 Nathanei vocantur. Lectores a legendo, psalmistae a psalmis **24**
 canendis vocati. Illi enim praedicant populis quid sequantur,
 isti canunt ut excitent ad conpunctionem animos audientium;
 licet et quidam lectores ita miseranter pronuntiant, ut quosdam
15 ad luctum lamentationemque compellant. Idem etiam et pro- **25**
 nuntiatores vocantur, quod porro adnuntiant. Tanta enim et
 tam clara erit eorum vox, ut quamvis longe positorum aures
 adimpleant. Cantor autem vocatus quia voce modulatur in **26**
 cantu. Huius duo genera dicuntur in arte musica, sicut ea
20 docti homines Latine dicere potuerunt, praecentor et succentor.
 Praecentor scilicet, qui vocem praemittit in cantu. Succentor **27**
 autem, qui subsequenter canendo respondet. Concenter autem **28**
 dicitur, quia consonat; qui autem consonat nec concinit, nec
 concenter erit. Acolythi Graece, Latine ceroferarii dicuntur, **29**
25 a deportandis cereis, quando legendum est Evangelium, aut
 sacrificium offerendum. Tunc enim accenduntur luminaria ab **30**
 eis et deportantur, non ad effugandas tenebras, dum sol eodem
 tempore rutilat, sed ad signum laetitiae demonstrandum, ut sub

1 unde . . . aet. post § 20 U 2 quia et illud K (non A) est om. A
 hoc ABT: non CK 3 de levi enim BT: de nomine levi CK²: de
 nomine K¹ 4 misteria exp. K 7 quos] quod C quia id. T
 10 superponendis K 12 canendo B 13 canent BC¹T 14 quedam
 T ut quodam B ante corr. 17 aure T 18 quod K vocem C
 21 quia B voce K 22 qui subs. . . . Conc. autem om. B sub-
 sequen* K¹ 23 quia] qui K cons.] an concinit? an, non
 cons. BCK 24 ceroferarii T: ceroarii C¹K 25 ad AT depor-
 tando K (non A) qu. Evan. legitur K (non A) 26 offertur K (non
 A) acceduntur B 27 effugendas T

ISIDORI

typo luminis corporalis illa lux ostendatur de qua in Evangelio legitur (Ioh. 1, 9): 'Erat lux vera, quae inluminat omnem hominem venientem in hunc mundum.' Exorcistae ex Graeco in Latino adiurantes sive increpantes vocantur. Invocant enim super cathecumenos, vel super eos qui habent spiritum inmundum, nomen Domini Iesu, adiurantes per eum ut egrediatur ab eis. Ostiarii idem et ianitores, qui in Veteri Testamento electi sunt ad custodiam templi, ut non ingrederetur eum immundus in omni re. Dicti autem ostiarii, quod praesint ostiis templi. Ipsi enim tenentes clavem omnia intus extraque custodiunt, atque inter bonos et malos habentes iudicium fideles recipiunt, respuunt infideles.

XIII DE MONACHIS. Monachus Graeca etymologia vocatus, eo quod sit singularis. *Μονάς* enim Graece singularitas dicitur. Ergo si solitarius interpretatur vocabulum monachi, quid facit in turba qui solus est? Plura sunt autem genera monachorum. Coenobitae, quos nos In commune viventes possumus appellare. Coenobium enim plurimorum est. Anachoritae sunt qui post coenobialem vitam deserta petunt et soli habitant per deserta; et ab eo, quod procul ab hominibus recesserunt, tali nomine nuncupantur; sed anachoritae Heliam et Iohannem, coenobitae Apostolos imitantur. Eremitae hi sunt, qui et anachoritae, ab hominum conspectu remoti, eremum et desertas solitudines appetentes. Nam eremum dicitur quasi remotum. Abba autem Syrum nomen, significat in Latino pater, quod Paulus Romanis scribens exposuit dicens (8, 15): 'In quo clamamus: Abba pater': in uno nomine duabus usus linguis. Dicit enim abba Syro nomine patrem, et rursus Latine nominat itidem patrem.

XIV DE CETERIS FIDELIBVS. Christianus, quantum interpretatio

3 Exorcista <i>K</i>	4 adiuratores <i>B</i>	6 eum et egrediebatur <i>C</i> ¹
8 egrederetur <i>B</i>	eum] in eo <i>K</i>	9 presunt <i>T</i> ¹ ostii <i>T</i>
10 int. ex utraque <i>B</i>	15 si singularis vel sol. <i>K</i> (<i>non A</i>)	16 sol. est]
singularis esse debet <i>K</i> (<i>non A</i>)	17 Cynobitarum <i>K</i>	21 sed...
imit. om. <i>B</i> ¹	Heliam... Graecum est (xiv. 10) Liber VIII Finit	
in folio interposito hab. <i>A</i>	22 cynobitae del. ante an. <i>K</i>	24 autem
om. <i>T</i>	25 quod om. <i>B</i>	27 dicit... patrem om. <i>K</i> (<i>non A</i>)
28 patrem secl. Schwarz	itidem <i>CT</i> : idem <i>B</i> : id est <i>A</i>	

ostendit, de unctione deducitur, sive de nomine auctoris et
 creatoris. A Christo enim Christiani sunt cognominati, sicut
 a Iuda Iudaei. De magistri quippe nomine cognomen sectato-
 ribus datum est. Christiani autem olim a Iudaeis quasi oppro- 2
 5 brio Nazaraei vocabantur, pro eo quod Dominus noster atque
 Salvator a vico quodam Galileae Nazaraeus sit appellatus. Non 3
 se autem gloriatur Christianum, qui nomen habet et facta non
 habet. Vbi autem nomen secutum fuerit opus, certissime ille
 est Christianus, quia se factis ostendit Christianum, ambulans
 10 sicut et ille ambulavit a quo et nomen traxit. Catholicus 4
 universalis sive generalis interpretatur. Nam Graeci universale
 καθολικόν vocant. Orthodoxus est recte credens, et ut credit 5
 [recte] vivens. Ὁρθῶς enim Graece recte dicitur, δόξα gloria
 est : hoc est vir rectae gloriae. Quo nomine non potest vocari,
 15 qui aliter vivit quam credit. Neophytus Graece, Latine novellus 6
 et rudis fidelis, vel nuper renatus interpretari potest. Catechu 7
 minus dictus pro eo, quod adhuc doctrinam fidei audit, necdum
 tamen baptismum recepit. Nam κατηχούμενος Graece auditor
 interpretatur. Conpetens vocatus, quia post instructionem fidei 8
 20 conpetit gratiam Christi ; inde et a petendo conpetentes vocati.
 Laicus popularis. Λαός enim Graece populus dicitur. Pros- 9, 10
 elytus, id est advena et circumcisis qui miscebatur populo
 Dei, Graecum est.

1 ded.] dicitur BK 4 ol. iudei K qu. ob obproprio B
 7 factum CK 9 est om. K : post Chr. B ostendet KT 11 gr.
 universalem C : grece universe T 13 recte hab. CK : om. BT
 ortho (-to) codd. doxo codd. gloriae (-ie) codd. 16 et] est C
 17 dictus CT : dicitur BK audet K 18 recipit B : percepit C
 Graece om. K (non A) 19 int. vel instructus K (non D) Con-
 petentes vocantur qui K 20 conpetet T : conpetunt K unde B
 conpetens T vocantur K

LIBER VIII

DE ECCLESIA ET SECTIS

1 DE ECCLESIA ET SYNAGOGA. Ecclesia Graecum est, quod
in Latinum vertitur convocatio, propter quod omnes ad se
vocet. Catholica, universalis, ἀπὸ τοῦ καθ' ὅλον, id est secun-
dum totum. Non enim sicut conventicula haeticorum in
aliquibus regionum partibus coartatur, sed per totum terrarum 5
2 orbem dilatata diffunditur. Quod etiam Apostolus adprobat
ad Romanos dicens (1, 8): 'Gratias ago Deo meo pro omnibus
vobis, quia fides vestra adnuntiatur in universo mundo.' Hinc
et universitas ab uno cognominata est, propter quod in unitatem
colligitur. Vnde Dominus in Evangelio (Luc. 11, 23): 'Qui 10
3 mecum non colligit, spargit.' Cur autem Ecclesia cum una sit,
a Iohanne septem scribuntur, nisi ut una catholica septiformi
plena Spiritu designetur? Sicut [et] de Domino novimus dixisse
Salomonem (Proverb. 9, 1): 'Sapientia aedificavit sibi domum
et excidit columnas septem,' quae tamen septem una esse non 15
ambigitur, dicente Apostolo (1 Timoth. 3, 15): 'Ecclesia Dei
4 vivi, quae est columna et firmamentum veritatis.' Inchoavit
autem Ecclesia a loco ubi venit de caelo Spiritus sanctus, et
5 inplevit uno loco sedentes. Pro peregrinatione autem praesenti
Ecclesia Sion dicitur, eo quod ab huius peregrinationis longi- 20
tudine posita promissionem rerum caelestium speculetur; et
6 idcirco Sion, id est speculatio, nomen accepit. Pro futura vero
patriae pace Hierusalem vocatur. Nam Hierusalem pacis visio
interpretatur. Ibi enim absorpta omni adversitate pacem, quae
7 est Christus, praesenti possidebit obtutu. Synagoga Graece con- 25
gregatio dicitur, quod proprium nomen Iudaeorum populus

3 convocat *K*: vocat *Harl. extr.* 4 in *om.* *B*¹ 5 coartantur *T*
6 dilatata *C* Quo *C*¹ 8 vobis *om.* *C* adn.] praedicatur *K*
Harl. extr. (*non A*) 11 Cur] Quomodo *K* (*non A*) 12 ad iohannes
T 13 et hab. *BT*: *om.* *CK* 18 a *om.* *K* 20 ecclesiae *K* di.
pro eo *K* 21 speculatur *K* specularetur *C* (*non Harl. extr.*) 23 voc.
Nam Hier. *om.* *KC*¹ (*non A Harl. extr.*) 24 aborta *T ante corr.* *B*
25 obtutum *CT*: obtutus *A* (*non Harl. extr.*) Gr. latine cong. *B*

tenuit. Ipsorum enim proprie synagoga dici solet, quamvis et ecclesia dicta sit. Nostram vero Apostoli numquam synagogam 8 dixerunt, sed semper ecclesiam, sive discernendi causa, sive quod inter congregationem, unde synagoga, et convocationem, 5 unde ecclesia nomen accepit, distet aliquid; quod scilicet congregari et pecora solent, quorum et greges proprie dicimus; convocari autem magis est utentum ratione, sicut sunt homines.

DE RELIGIONE ET FIDE. Dogma a putando philosophi 11 nominaverunt, id est, 'hoc puto esse bonum,' 'hoc puto esse 10 verum.' Religio appellata, quod per eam uni Deo religamus 2 animas nostras ad cultum divinum vinculo serviendi. Quod verbum compositum est a relegendo, id est eligendo, ut ita Latinum videatur religio sicut eligio. Tria sunt autem quae 3 in religionis cultu ad colendum Deum in hominibus perqui- 15 runtur, id est fides, spes, caritas. In fide, quid credendum; in spe, quid sperandum; in caritate, quid sit amandum. Fides 4 est qua veraciter credimus id quod nequaquam videre valemus. Nam credere iam non possumus quod videmus. Proprie autem nomen fidei inde est dictum, si omnino fiat quod dictum est aut 20 promissum. Et inde fides vocata, ab eo quod fit illud quod inter utrosque placitum est, quasi inter Deum et hominem; hinc et foedus. Spes vocata quod sit pes progrediendi, quasi 5 'est pes.' Vnde et e contrario desperatio. Deest enim ibi pes, nullaque progrediendi facultas est; quia dum quisque peccatum 25 amat, futuram gloriam non sperat. Caritas Graece, Latine 6 dilectio interpretatur, quod duos in se liget. Nam dilectio a duobus incipit, quod est amor Dei et proximi; de qua Apostolus

1 ipso T et om. BC 2 Nostram] Nam CDKO (non A Harl. extr.)
 vero om. CK (non O A Harl. extr.) 3 disc. cau. inter sin. et conga-
 tionem unde et sinagoga convocata ecclesia nom. acc. O 4 inter] in B
 unde est sin. T: sin. K (non A) 5 distat K 6 proprium T 7 uten-
 dum codd. hom. sunt A (non O Harl. extr.) 8 aput. T¹: a disput.
 T² 9 hoc... bonum om. KO (non A) 12 religando B id est
 a ligendo T 14 ad colendo Deo K: a colendo Deum B¹ omnibus T
 17 quia B id est quod K 18 non om. K 19 ductum T 20 fit]
 sit K 22 spes progr. T 23 pes (pr.) om. B¹ et om. T
 e om. C 24 progrediendi ibi fac. B est om. K 25 amat]
 manat C¹ 26 liget] inliget B

7 (Rom. 13, 10) 'Plenitudo', inquit, 'legis dilectio.' Maior est autem haec omnibus, quia qui diligit et credit et sperat. Qui autem non diligit, quamvis multa bona faciat, frustra laborat. Omnis autem dilectio carnalis non dilectio, sed magis amor dici solet. Dilectionis autem nomen tantum in melioribus rebus 5 accipi solet.

- III DE HAERESI ET SCHISMATE. Haeresis Graece ab electione vocatur, quod scilicet unusquisque id sibi eligat quod melius illi esse videtur, ut philosophi Peripatetici, Academici, et Epicurei et Stoici, vel sicut alii qui perversum dogma cogitantes 10
2 arbitrio suo de Ecclesia recesserunt. Inde ergo haeresis, dicta Graeca voce, ex interpretatione electionis, qua quisque arbitrio suo ad instituenda, sive ad suscipienda quaelibet ipse sibi elegit. Nobis vero nihil ex nostro arbitrio inducere licet, sed nec eligere
3 quod aliqui de arbitrio suo induxerit. Apostolos Dei habemus 15 auctores, qui nec ipsi quicquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt, sed acceptam a Christo disciplinam fideliter nationibus adsignaverunt. Itaque etiamsi angelus de caelis
4 aliter evangelizaverit, anathema vocabitur. Secta a sequendo et tenendo nominata. Nam sectas dicimus habitus animorum, 20 ac instituta circa disciplinam vel propositum, quem tenendo sequuntur, longe alia in religionis cultu opinantes quam ceteri.
5 Schisma ab scissura animorum vocata. Eodem enim cultu, eodem ritu credit ut ceteri; solo congregationis delectatur discidio. Fit autem schisma cum dicunt homines, 'nos iusti 25
6 sumus,' 'nos sanctificamus immundos,' et cetera similia. Superstitio dicta eo quod sit superflua aut superinstituta observatio. Alii dicunt a senibus, quia multis annis superstites per aetatem

1 legis caritas id est dil. *K* (non *A*) 2 haec] his *A* 3 faciat b. *K*: b. faciet *A* 9 illi] sibi *O* est vid. *K* Ac. Ep. St. *K* 10 alii per. *B*: aliqui perversa *K* 11 dic. Gr. dicta vel voce *A* 12 quas *T*: quia *BK* 13 sive susc. *C*: om. *T* qu. et ipse *B* eligit *BT* 14 el. et quod *K* 15 aliquid *T*: aliquis *CK* 16 quod induerunt *T* 18 caelo *K* 19 a sectando *CK* 21 praepositum *C* 22 sequitur *B* 23 eundem *T* ante corr. en. cul. eod. om. *C* 24 creditur cet. *K* 25 nos iussimus nos sa. *T*: nos sa. *K*: sa. *B*¹ 27 superstatuta *B*

delirant et errant superstitione quadam, nescientes quae vetera colant aut quae veterum ignari adsciscant. Lucretius autem 7 superstitionem dicit superstantium rerum, id est caelestium et divinorum quae super nos stant; sed male dicit. Haereti- 5 corum autem dogmata ut facile possint agnosci, causas eorum vel nomina demonstrare oportuit.

DE HAERESIBVS IVDÆORVM. Iudaei confessores inter- IV pretantur. Multos enim ex his sequitur confessio, quos antea perfidia possidebat. Hebraei transitores dicuntur. Quo nomine 2 10 admonentur ut de peioribus ad meliora transeant, et pristinos errores relinquunt. Pharisei [negant Christum venisse nec 3 nulla in rebus praedictis communicant] [Pharisei et Saducaei inter se contrarii sunt. Nam Pharisei ex Hebraeo in Latinum interpretantur Divisi, eo quod traditionum et observationum, 15 quas illi δευτερήσεις vocant, iustitiam praeferunt. Vnde et divisi vocantur a populo, quasi per iustitiam.] Saducaei [negant resur- 4 rectionem, dicentes dictum esse in Genesi (3, 19): 'Dudum terra es, et in terram ibis.'] [Saducaei interpretantur iusti. Vindicant enim sibi quod non sunt, corporis resurrectionem 20 negant, et animam interire cum corpore praedicant. Hi quinque tantum libros Legis recipiunt, Prophetarum vaticinia respuunt.] Essei dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos omnem 5 abstinentiam. [Galilaei dicunt Christum venisse et docuisse eos ne dicerent dominum Caesarem neque eius monitis uterentur.] 25 Masbothei dicunt ipsum esse Christum qui docuit illos in 6 omni re sabbatizare. Genistae [praesumunt quoniam de genere 7

1 vera B¹ 2 colunt K adsciscunt K 3 superstantiam C
5 dogma K: docma T possit BC agnosci om. K §§ 1-2 om.,
ceteris sic dispositis, 5, 6, 3, 4, 7-10 KM (non A) 8 sequetur D ante
corr. 9 quae B (non ADG) 11 negant... communicant hab. KM:
om. ABCDGT 12 et Sad... per iustitiam hab. ABCDGT: om. KM
13 intra C¹ (non D) 14 traditionem et observationem D 15 deuterensis
BDT: deuterensis C 16 negant... ibis hab. KM: om. ABCDGT
18 interp... respuunt hab. ABCDGT: om. KM 19 sint A (non D)
20 quique C¹: qui D 21 vaticinio D 22 Prima efnei d. Chr. docuisse
i. o. a. K (non AD) efnei BKTU Mon.: ephnei Rem.: esnei D: esenei C
23 Gal... uter. hab. KM: om. ABCDGTU 25 Masbonei AK:
Marbonei BCDTU 26 praes... sunt hab. KM: om. ABCDTU

- Abrahae sunt] [dicti eo quod de genere Abrahae esse glorientur. Nam cum in Babyloniam venisset populus Dei, plerique relinquentes uxores suas Babylonicis mulieribus adhaeserunt: quidam autem Israeliticis tantum coniugiis contenti, vel ex eis geniti, dum reversi essent de Babylonia, diviserunt se ab omni 5
- 8 populo et adsumserunt sibi hoc nomen iactantiae.] Meristae appellati eo quod separent Scripturas, non credentes omnibus Prophetis, dicentes aliis et aliis spiritibus illos prophetasse.
- 9 [Meris enim Graece.] Samaritae [qui in locum, Israhel captivo abducto in Babyloniam, translati sunt, venientes in terram 10 regionis Samariae, ex parte Israhelitarum consuetudinem, quam per sacerdotem reductum didicerunt, tenent, ex parte gentilem, quam in nativitatis suae terra habuerunt. Nam in observationibus suis a Iudaeis omnino separantur, quorum superstitio proculdubio omnibus nota est.] [Samaritae dicti quod Legem 15
- 10 solam custodiant. Nam Prophetas non recipiunt.] [Herodiani. Haec haeresis temporibus Salvatoris surrexit. Hi Herodem 11 magnificabant, dicentes ipsum esse Christum]. Hemerobaptistae [qui cotidie corpora sua et domum et supellectile lavant] [eo quod cotidie vestimenta sua et corpora lavent.] 20
- V DE HAERESIBVS CHRISTIANORVM. Quidam etiam haeretici, qui de Ecclesia recesserunt, ex nomine suorum auctorum nuncupantur; quidam vero ex causis quas elegentes instituerunt.
- 2 Simoniani dicti a Simone magicae disciplinae perito, cui Petrus in Actibus apostolorum maledixit, pro eo quod ab Apostolis 25 Spiritus sancti gratiam pecunia emere voluisset. Hi dicunt creaturam non a Deo, sed a virtute quadam superna creatam.
- 3 Menandriani a Menandro mago, discipulo Simonis nuncupati;

1 dicti . . . iactantiae hab. ABCDTU : om. KM esse sc gl. CD
(non U) 4 coniugibus T contenti (-mpti) BCDU (T incert.)
vel ex om. B¹ 7 app. eo quod om. K (non DU) separant K
(non DU) 9 meris enim Graece (nihil amplius) hab. ABCDTU : om.
K : μέρος enim Gr. portio dicitur dett. qui in . . . nota est hab. KM :
om. ABCDTU 15 dicti . . . recipiunt hab. ABCDTU : om. KM
solam legem B : l. solem C¹ 16 Herodiani . . . Christum hab. KM :
om. ABCDTU 19 qui . . . lavant KM : eo quod . . . lavent ABCDTU
22 qui om. T 24 magic (-ae) CT 25 eo om. C¹ 26 emereri K
27 sed a virtute . . . non a Deo (§ 3) om. B¹

qui mundum non a Deo, sed ab angelis factum asserunt. Basi- 4
 lidiani a Basilide appellati, qui inter reliquas blasphemias passum
 Iesum abnegavit. Nicolaitae dicti a Nicolao, diacono ecclesiae 5
 Hierosolymorum, qui cum Stephano et ceteris constitutus est
 a Petro; qui propter pulchritudinem relinquens uxorem, ut qui
 vellet eam uteretur, versa est in stuprum talis consuetudo, ut
 invicem coniugia commutarentur. Quos Iohannes in Apoca-
 lypsi inprobat dicens (2, 6): 'Sed hoc habes, quod odisti facta
 Nicolaitarum.' Gnostici propter excellentiam scientiae se ita 6
 10 appellare voluerunt. Animam naturam Dei esse dicunt, bonum
 et malum Deum suis dogmatibus fingunt. Carpocratiani a Car- 7
 pocrate quodam vocantur, qui dixit Christum hominem fuisse
 tantum, et de utroque sexu progenitum. Cerinthiani a Cerintho 8
 quodam nuncupati. Hi inter cetera circumcisionem observant;
 15 mille annos post resurrectionem in voluptate carnis futuros prae-
 dicant. Vnde et Graece Chiliastae, Latine Miliasti sunt appel-
 lati. Nazaraei dicti, qui dum Christum, qui a vico Nazaraeus 9
 est appellatus, filium Dei confiteantur, omnia tamen veteris Legis
 custodiunt. Ophitae a colubro nominati sunt. Coluber enim 10
 20 Graece *ὄφεις* dicitur. Colunt enim serpentem, dicentes ipsum in
 paradiso induxisse virtutis cognitionem. Valentiniani a Valen- 11
 tino quodam Platónico sectatore vocati, qui *αἰῶνας*, id est saecula
 quaedam, in originem Dei creatoris induxit; Christum quoque
 de Virgine nihil corporis adsumpsisse, sed per eam quasi per
 25 fistulam transisse adseruit. Apellitae, quorum Apelles princeps 12
 fuit, qui, creatorem angelum nescio quem gloriosum superioris
 Dei faciens, Deum legis Israhel illum igneum adfirmans, dixit
 Christum non Deum in veritate, sed hominem in phantasia

1 non deo T¹ adseruit (ass-) BC 3 abnegant K 5 ut vel-
 let K 6 utre uteretur B 13 uteroque C¹ 16 militasti K:
 militia isti C¹: Millenarii Arev. 17 dici K qui dum BK: quia
 dum CT 20 *ὄφεις* offi (offi) codd. 21 virtutes K cognitione B a
 valentiniano C¹ 22 Platonicae Tertull. de praescr. haer. 30 voc.
 que onas T 25 qu. auctor Ap. C: qu. apellenes K 26 nescioque
 ingloriosum T 27 legis et Isr. Tertull. de praescr. haer. 34 post
 adfirmans inculcata sunt appellitae (-te) quorum auctor apelles qui
 BCDK: auctor apelles qui T: qui U 28 sed hominem om. T

13 apparuisse. Archontiaci a principibus appellantur, qui uni-
 versitatem, quam Deus condidit, opera esse archangelorum de-
 14 fendunt. Adamiani vocati, quod Adae imitentur nuditatem;
 unde et nudi orant, et nudi inter se mares feminaeque con-
 15 veniunt. Caiani proinde sic appellati, quoniam Cain adorant. 5
 16 Sethiani nomen acceperunt a filio Adam, qui vocatus est Seth,
 17 dicentes eundem esse Christum. Melchisedechiani vocati pro
 eo, quod Melchisedech sacerdotem Dei non hominem fuisse,
 18 sed virtutem Dei esse arbitrantur. Angelici vocati, quia angelos
 19 colunt. Apostolici hoc sibi nomen ideo praesumpserunt, quod 10
 nihil possidentes proprium, nequaquam recipiunt eos qui ali
 20 quid in hoc mundo utuntur. Cerdoniani a Cerdone quodam
 21 nominati; qui duo contraria principia adserunt. Marcionistae
 a Marcione Stoico philosopho appellati, qui Cerdonis dogma
 secutus, alterum bonum, alterum iustum Deum adseruit, tam- 15
 22 quam duo principia creatoris et bonitatis. Artotyritae ab obla-
 tionem vocati. Panem enim et caseum offerunt, dicentes primis
 hominibus oblationem a fructibus terrae et a fructibus ovium
 23 fuisse celebratam. Aquarii appellati, eo quod aquam solam
 24 offerunt in calice sacramenti. Severiani a Severo exorti vinum 20
 non bibunt: Vetus Testamentum et resurrectionem non re-
 25 cipiunt. Tatiani a Tatiano quodam vocati, qui et Encratitae
 26 dicti, quia carnes abominantur. Alogii vocantur tamquam sine
 Verbo. Λόγος enim Graece verbum dicitur. Deum enim
 Verbum non credunt, respuentes Iohannis evangelium et Apo- 25
 27 calypsin. Cataphrygiis nomen provincia Phrygia dedit, quia
 ibi extiterunt. Auctores eorum Montanus, Prisca et Maximilla
 fuerunt. Hi adventum Spiritus Sancti non in Apostolis, sed
 28 in se traditum adserunt. Catharoe propter munditiam ita se

1 quia CT 2 quam] quod K 3 adtae C¹ 4 orant] erant B
 6 nomen] nominati K¹ 8 melch. hunc sac. K 9 arbitrabantur B¹
 qui T: quod K 11 recipientes eos K 13 nominato C¹ ad-
 seruit C 16 creatoris] creationis Arev. Artoteritae (-co-, -te)
 codd. ab ob.] ablatione C¹ 17 primus T 18 omnibus C¹ et
 fr. ov. T¹ 23 dicte C¹ quia] quod K abuminant K
 tamquod K 24 enim om. C¹ 25 iohanne C¹ 26 Catafrigis
 K (pro-ges?) pr. afragia B: provinciae a frigia K quia]
 quod K 27 maxilla T¹ 28 fuerunt om. K

nominaverunt. Gloriantes enim de suis meritis, negant paenitentibus veniam peccatorum: viduas, si nupserint, tamquam adulteras damnant: mundiores se ceteris praedicant. Qui nomen suum si cognoscere vellent, mundanos se potius quam mundos
 5 vocarent. Pauliani a Paulo Samosateno exorti sunt, qui dixit 29 non semper fuisse Christum, sed a Maria sumpsisse initium. Hermogeniani ab Hermogene quodam vocati, qui materiam 30 non natam introducens, Deo non nato eam comparavit, matremque elementorum et deam adseruit; quos Apostolus inprobat, 10 elementis servientes. Manichei a quodam Persa extiterunt, qui 31 vocatus est Manes. Hic duas naturas et substantias introduxit, id est bonam et malam, et animas ex Deo quasi ex aliquo fonte manare adseruit. Testamentum Vetus respuunt: Novum ex parte recipiunt. Anthropomorphitae dicti pro eo, quod simpli 32
 15 citate rustica Deum habere humana membra, quae in divinis libris scripta sunt, arbitrantur; *ἄνθρωπος* enim Graece, Latine homo interpretatur: ignorantes vocem Domini, qui ait (Ioh. 4, 24): 'Spiritus est Deus.' Incorporeus est enim, nec membris distinguitur, nec corporis mole censetur. Heraclitae ab Hera- 33
 20 clio auctore exorti. Monachos tantum recipiunt, coniugia respuunt, regna caelorum parvulos habere non credunt. Novatiani a Novato Romae urbis presbytero exorti, qui adversus Cornelium cathedram sacerdotalem conatus invadere, haeresim instituit, nolens apostatas suscipere, et rebaptizans baptizatos.
 25 Montani haeretici dicti, quod tempore persecutionis in montibus 35 latuerunt; qua occasione se a catholicae Ecclesiae corpore dividerunt. Ebionitae ab Ebione dicti. Hi semiiudaei sunt, 36

2 viduas] in duas K 3 nomen] in omnem T: non K 4 sic co. T
 6 Chr. non sem. fu. B 7 quadam B 8 non natatam K
 natu de eum corporavit T 10 extiterant B¹ 13 adserunt et test.
 AK 14 post recipiunt add. Canomiani (leg. An-) id est qui (quia B)
 latine sine lege dicuntur BD (non AU) 18 spir. sanctus est incorp.
 nec mem. K 19 distinguuntur K ab om. T Hieracitae ab
 Hieraca Arev. (ex Aug. de haeres. 47), recte, nisi Isidori error subest
 22 urbis romae K exorti om. K 23 conatur BT ut vid. 25 quod
 in temp. K 26 quo K 27 post dicti add. sive a paupertate. Christum
 enim per profectum solum virum iustum putant effectum. Vnde con-
 petenter ebionei pro paupertate intelligentiae appellati (comp- C) sunt
 CUT² (non AD)

- et ita tenent Evangelium ut Legem carnaliter servant : adversus
 37 quos ad Galatas Apostolus scribens invenitur. Photiniani a
 Photino Gallograeciae Sirmiae episcopo nuncupati, qui Ebioni-
 tarum haeresim suscitans adseruit Christum a Maria per Ioseph
 38 nuptiali coitu fuisse conceptum. Aeriani ab Aerio quodam 5
 nuncupati sunt. Hi offerre sacrificium pro defunctis spernunt.
 39 Aetiani ab Aetio sunt vocati. Idemque Eunomiani, ab Eunomio
 quodam dialectico, Aetii discipulo, ex cuius nomine magis in-
 notuerunt : dissimilem Patri asserentes Filium et Filio Spiritum
 sanctum. Dicunt etiam nullum inputari peccatum in fide 10
 40 manentium. Origeniani Origene auctore exorti sunt, dicentes
 quod non possit Filius videre Patrem, nec Spiritus sanctus
 Filium. Animas quoque in mundi principio dicunt peccasse,
 et pro diversitate peccatorum de caelis usque ad terras diversa
 corpora quasi vincula meruisse, eaque causa factum fuisse 15
 41 mundum. Noetiani a quodam Noeto vocati, qui dicebat
 Christum eundem esse et Patrem et Spiritum sanctum, ipsam-
 que Trinitatem in officiorum nominibus, non in personis ac-
 ciipiunt. Vnde et Patripassiani vocantur, quia Patrem passum
 42 dicunt. Sabelliani ab eodem Noeto pullulasse dicuntur, cuius 20
 discipulum perhibent fuisse Sabellium, ex cuius nomine maxime
 innotuerunt ; unde et Sabelliani vocati sunt. Hi unam per-
 43 sonam Patris et Filii et Spiritus sancti astruunt. Ariani ab
 Ario Alexandrino presbytero orti sunt, qui coaeternum Patri
 Filium non agnoscens, diversas in Trinitate substantias adseruit, 25
 contra illud quod ait Dominus (Ioh. 10, 30) : 'Ego et Pater
 44 unum sumus.' Macedoniani a Macedonio Constantinopolitano
 episcopo dicti sunt, negantes Deum esse Spiritum sanctum.

1 ut] et T¹ 2 invehitur *Tertull. de praescr. haer.* 33 4 adseruit
 BCT: addidit (-ded-) AK Chr. maria C¹: Chr. amari T¹
 5 Arriani ab arrio K 6 sacri sacrificium T 7 ab eunominio K:
 ab unomio T 8 etio K 9 patrias B filios sp. B: filius sp.
 K: filium (*corr.* -io) spiritu T 10 inputare BK fidei B 11 Orig.
 ab Orig. B 12 filium C¹ pat. vid. K san. Spir. CT 14 de K:
 a T: ae C¹: e B divisa T 16 Noetani B a om. C¹
 17 in ipsamque T 18 non pers. CT 19 quia] quod K 21 disci-
 pulus K 23 astr.] adserunt K (*non* A) Arriani *codd.* 25 adserunt
 KT 26 contra] non T 27 Pacedoniani T

- Apollinaristae ab Apollinare vocati sunt, dicentes Christum 45
corpus tantummodo sine anima suscepisse. Antidicomaritae 46
appellati sunt pro eo, quod Mariae virginitati contradicunt, ad-
serentes eam post Christum natum viro suo fuisse commixtam.
- 5 Metangismonitae ideo tale nomen acceperunt, quia ἄγγος Graece 47
vas dicitur. Adserunt enim sic esse in Patre Filium, tamquam
vas minus intra vas maius. Patriciani a quodam Patricio nun- 48
cupati sunt, qui substantiam humanae carnis a diabolo conditam
dicunt. Coluthiani a quodam Colutho nominati, qui dicunt 49
10 Deum non facere mala, contra illud quod scriptum est (Isai.
45, 7): 'Ego Deus, creans mala.' Floriani a Florino, qui e 50
contrario dicunt Deum creasse male, contra id quod scriptum
est (Genes. 1, 31): 'Fecit Deus omnia bona.' Donatistae a 51
Donato quodam Afro nuncupati, qui de Numidia veniens totam
15 pene Africam sua persuasione decepit, adserens minorem
Patre Filium, et minorem Filio Spiritum sanctum, et re-
baptizans catholicos. Bonosiaci a Bonoso quodam episcopo 52
exorti produntur, qui Christum filium Dei adoptivum, non pro-
prium adserunt. Circumcelliones dicti eo, quod agrestes sint, 53
20 quos Cotopitas vocant, supradictae haeresis habentes doctrinam.
Hi amore martyrii semetipsos perimunt, ut violenter de hac
vita discedentes martyres nominentur. Priscillianistae a Priscil- 54
liano vocati, qui in Hispania ex errore Gnosticorum et Mani-
chaeorum permixtum dogma composuit. Luciferiani a Lucifero 55
25 Sirmiae episcopo orti, qui episcopos catholicos, qui Constantii
persecutione perfidiae Arianorum consentientes erant, et postea
correcti redire in catholicam delegerunt, damnantes, sive quod

2 Ante-codd. 3 contradicti sunt T ads. . . conm. del. in T
5 Metangismonitae C¹T (B¹ n. l.): Metangeosmonitae K angeos
(-gios) codd.: ἄγγελιον Aug. de haeres. 58 7 magis B 8 condida K
9 Colitiani . . . colito codd. 10 male T 11 Deus Dominus BCT
Floriniani dett. 12 creans T male K: mala BCT id om. B
14 quodam om. B totam tam B¹ 15 africa suam K 17 Bonosiati
K 19 Circumcelliones CT: Circuncilianes B sunt BT 20 quoto-
pitas K supradicti BK 23 agnosticorum T 24 permixto BK
25 sirm. ab episc. AK Sirmiae] Sardiniae Arv. episcopos]
episcopus ut vid. C qui (alt.) om. ABKT constantino AK
26 perfidiam K consientes T 27 damnatis K

crediderunt, sive quod se credidisse simulaverant; quos Ecclesia catholica materno recepit sinu, tamquam Petrum post fletum negationis. Hanc illi matris caritatem superbe accipientes eosque recipere nolentes ab Ecclesiae communione recesserunt et cum ipso Lucifero auctore suo, qui mane oriebatur, cadere
 56 meruerunt. Iovinianistae a Ioviniano quodam monacho dicti, adserentes nullam nuptiarum et virginum esse distantiam, nullumque inter abstinentes et simpliciter epulantes esse discrimen.
 57 Elvidiani ab Elvidio nominati, qui dicunt post natum Christum
 58 alios Mariam filios de viro Ioseph peperisse. Paterniani a 10 Paterno quodam exorti [qui] inferiores corporis partes a diabolo
 59 factas opinantur. Arabici nuncupati, eo quod in Arabia exorti sunt, dicentes animam cum corpore mori, atque in novissimum
 60 utrumque resurgi. Tertullianistae dicti a Tertulliano presbytero Africanæ provinciae, civitatis Carthaginensis, animam immortalem esse, sed corpoream praedicantes, et animas hominum
 61 peccatorum post mortem in daemones verti putantes. Tesserescadecatae dicti, quia XIV luna pascha cum Iudaeis observandum contendunt. Nam τέσσαρες quattuor significat, et δέκα
 62 decem. Nyctages a somno nuncupati, quod vigilias noctis 20 respuant, superstitionem esse dicentes iura temerari divina,
 63 qui noctem ad requiem tribuit. Pelagiani a Pelagio monacho exorti. Hi liberum arbitrium divinae gratiae anteponunt, dicentes
 64 centes sufficere voluntatem ad implenda iussa divina. Nestoriani a Nestorio Constantinopolitano episcopo nuncupati, qui beatam 25 Virginem Mariam non Dei, sed hominis tantummodo adseruit geneticem, ut aliam personam carnis, aliam faceret Deitatis: nec unum Christum in verbo Dei et carne credidit, sed separatim

1 cred. sive quod om. AK se om. B (non A) simulaverunt
 ABK 2 cath. in mat. K (non A) recipit B 3 ancille
 ma. C¹ superbi K (B ex corr.) 4 eos B 6 Iovinianiste a
 Ioviniano T docti C¹ 7 nuptiarum codd. 9 ab elvidiano K
 (non A) 11 ex. qui inf. om. AK: qui om. T inferis T a om.
 T 16 sed est cor. K 17 vervi ut vid. T Tesserescadecatae
 K: Tesserescadecatae (-te, T-tiae C) BCT 21 respuunt K
 iure B temerare BC¹ (T ante corr. ?) 23 etorti C¹ 24 sufficit
 C¹ 25 be. semper virg. K (non A) 26 adserunt B¹ 27 facere T
 28 tradidit B

atque seiunctim alterum filium Dei, alterum hominis praedi-
 cavit. Eutychiani dicti ab Eutyche Constantinopolitano abbate, 65
 qui Christum post humanam adsumptionem negavit adistere de
 duabus naturis, sed solam in eo divinam adseruit esse naturam.
 5 Acephali dicti, id est sine capite quem sequuntur haeretici. 66
 Nullus enim eorum reperitur auctor, a quo exorti sunt. Hi
 trium Chalcedonensium capitulorum impugnatores duarum in
 Christo substantiarum proprietatem negant, et unam in eius
 persona naturam praedicant. Theodosiani et Gaianitae appel- 67
 10 lati a Theodosio et Gaiano, qui temporibus Iustiniani principis
 in Alexandria populi perversi electione uno die sunt ordinati
 episcopi. Hi errores Eutychis et Dioscori sequentes Chalcedo-
 nense concilium respuunt: ex duabus unam in Christo naturam
 adserunt, quam Theodosiani corruptam, Gaianitae incorruptam
 15 contendunt. Agnoitae et Tritheitae a Theodosianis exorti sunt; 68
 ex quibus Agnoitae ab ignorantia dicti, quia perversitati, a qua
 exorti sunt, id adiciunt, quod Christi divinitas ignoret futura,
 quae sunt scripta de die et hora novissima, non recordantes
 Christi personam in Esaia loquentis (63, 4): 'Dies iudicii in
 20 corde meo.' Tritheitae vero vocati, quod sicut tres personas
 in Trinitate, ita quoque tres adstruunt Deos esse, contra illud
 quod scriptum est (Deuteron. 6, 4): 'Audi, Israel; Dominus
 Deus tuus Deus unus est.' Sunt et aliae haereses sine auctore et 69
 sine nominibus: ex quibus aliae triformem putant esse Deum:
 25 aliae Christi divinitatem passibilem dicunt: aliae Christi de
 Patre nativitati initium temporis dant: aliae liberationem homi-
 num apud inferos factam Christi descensione [non] credunt:

1 se. in alt. <i>AK</i>	fil. Dei alt. <i>om. AB¹K</i>	2 ab auctice <i>C¹</i>
3 post] pro <i>K</i> (<i>non A</i>)	existere <i>B</i> (<i>non A</i>)	5 cap. dicti <i>B</i>
quem seq. haer. <i>secl. Arev.</i>	9 personam <i>BKT</i>	10 gaiani <i>K</i>
11 sunt <i>om. K</i>	12 euticesis <i>T</i> : euticetis <i>BC</i>	14 adseruit <i>T</i>
quem <i>B¹</i> : quae <i>K</i>	15 Gnoitae (-te) <i>BC²T</i> : Genoitae <i>C¹</i> : Cognoitae	
<i>K</i> tritoitae (-te) <i>codd.</i>	16 gnoitae (-te) <i>codd.</i>	ignobantia <i>T</i>
quia <i>om. K</i>	perversitate <i>CK</i>	dicti (<i>delet.</i>) a <i>K</i>
divinas <i>K</i>	20 tritoitae <i>BCK</i>	21 adinstruunt <i>K</i> : adtrahunt <i>C¹</i>
22 au. Isr. <i>om. B¹</i>	25 Chr. de patris de patris nativitati (<i>corr. -tem</i>)	
<i>K</i> : Chr. de patri nativitate <i>T</i>	26 hom.] omnium <i>Arev.</i>	27 de-
descensionem (disci-) <i>BK</i>	non <i>hab. BCK</i> : <i>om. T</i>	

aliae animam imaginem Dei negant : aliae animas converti in daemones et in quacumque animalia existimant : aliae de mundi statu dissentiunt : aliae innumerabiles mundos opinantur : aliae aquam Deo coaeternam faciunt : aliae nudis pedibus ambulant :
 70 aliae cum hominibus non manducant. Haec sunt haereses 5 adversus catholicam fidem exortae, et ab Apostolis et a sanctis Patribus vel Conciliis praedamnatae : quae dum in se multis erroribus divisae invicem sibi dissentiant, communi tamen nomine adversus Ecclesiam Dei conspirant. Sed et quicumque aliter Scripturam sanctam intellegit quam sensus Spiritus 10 sancti flagitat, a quo conscripta est, licet de Ecclesia non receserit, tamen haereticus appellari potest.

- VI DE PHILOSOPHIS GENTIVM. Philosophi Graeca appellatione vocantur, qui Latine amatores sapientiae interpretantur. Est enim Philosophus qui divinarum et humanarum [rerum] 15 scientiam habet, et omnem bene vivendi tramitem tenet.
- 2 Nomen Philosophorum primum a Pythagora fertur exortum. Nam dum antea Graeci veteres sophistas, id est sapientes, aut doctores sapientiae semetipsos iactantius nominarent, iste interrogatus quid profiteretur, verecundo nomine philosophum, 20 id est amatorem sapientiae se esse respondit, quoniam sapientem 3 profiteri arrogantissimum videbatur. Ita deinceps posteris placuit ut, quantalibet de rebus ad sapientiam pertinentibus doctrina quisque vel sibi vel aliis videretur excellere, non nisi philosophus vocaretur. Idem autem philosophi triplici genere 25 dividuntur : nam aut Physici sunt, aut Ethici, aut Logici.
- 4 Physici dicti, quia de naturis tractant. Natura quippe Graece 5 φύσις vocatur. Ethici, quia de moribus disputant. Mores

1 imaginem] in ignem K Dei n.] denegant B 2 existunt C¹
 3 innum.] in mirabilibus K 5 Haec erunt C¹ 6 ab om. B apos. vel
 a K 7 praedamnante C¹ : perdaminate T 8 dissentiunt B 14 post
 interpretatur (sic) iterum hab. greca appellatione philosophi vocantur K
 (non A) 15 rerum hab. (post et) A : (post hum.) BCK : om. T 18 ante
 K 19 iactantius T¹ 20 profeceretur K : profitetur T¹ 21 qu.
 sapientem K 22 adrogantis simul C¹ 23 ad om. C¹ 24 vel
 sibi aliis videtur C 26 aut (prim.)] ad C¹ 27 quippe om. K (non A)
 28 ethis codd. (etiam A)

enim apud Graecos ἡθῆ appellatur. Logici autem, quia in 6
 natura et in moribus rationem adiungunt. Ratio enim Graece
 λόγος dicitur. Divisi sunt autem et hi in haeresibus suis,
 habentes quidam nomina ex auctoribus, ut Platonici, Epicurei,
 5 Pythagorici: alii a locis conventiculorum et stationum suarum,
 ut Peripatetici, Stoici, Academici. Platonici a Platone philo- 7
 sopho dicti. Hi animarum creatorem esse Deum, corporum
 angelos asserunt; per multos annorum circulos in diversa cor-
 pora redire animas dicunt. Stoici a loco dicti. Porticus enim 8
 10 fuit Athenis, quam ποικίλην στοὰν appellabant, in qua picta
 erant gesta sapientium atque virorum fortium historiae. In
 hac porticu sapientes philosophabantur, ex quo et Stoici dicti
 sunt. Graece enim porticus στοὰ dicitur. Hanc sectam primus
 Zenon instituit. Hi negant sine virtute effici quemquam beatum. 9
 15 Omne peccatum uniforme esse asserunt, dicentes: 'Sic ille
 nocens erit qui paleas furaverit quam qui aurum; qui mergum
 occiderit quam qui equum. Non enim animal crimen, sed
 animus facit.' Hi etiam animam cum corpore perire dicunt, 10
 animam quoque. Virtutem continentiae esse negant. Affectant
 20 gloriam aeternam, cum se fateantur non esse aeternos. Acade- 11
 mici appellati a villa Platonis Academia Athenarum, ubi idem
 Plato docebat. Hi omnia incerta opinantur; sed, sicut faten-
 dum est multa incerta et occulta esse, quae voluit Deus intelli-
 gentiam hominis excedere, sic tamen plurima esse quae pos-
 25 sint et sensibus capi et ratione comprehendere. Hanc sectam 12
 Arcesilaus Cyrenaicus philosophus repperit; cuius sectator

1 appellatur *T* Loica *K* 2 naturis *BCT* 3 autem *om.* *K* (*non*
A) et hi] ethici *CK*: et ethnici *Klussmann*, *excerpt. Tertull. p. 19*
 4 habent *K* (*non A*) auct. suis ut *K ante corr. (cum Tertull. apol. 3)*
 7 corporeum *T* 8 a. et per *C*: a. post *dett.* 10 f. in *Ath. C*
 quem *T*: *om. BK* 12 philosophantur *B*: philosophantur *K*: philophan-
 bantur *C* ex qua *K* 13 sextam *C*: sentam *ut vid. T* 15 esse
om. K 16 quia pal. *T* furatur *K* 18 fecit *T* animum *BC*
 18 an. quoque per. cum corp. *K* (*non A*) corp. *om. D* 19 animam]
 amant *Arev.*, fort. recte quoque *om. K* (*non A*) virtute *K* esse
 negant (nec-) hab. *ABCDK*: *om. T* (*Arev.*) 20 fatentur *T* 21 ap-
 pellantur *K* 22 dicebat *B* 23 Deus] Dominus *B* 24 si tamen *K*
 possunt *B*: possent *BK* (*non D*) capi et ratio *D*: et
 ratione *CK*: pie traditione *T*: penetratione *B* 26 cui *B*: *om. T*

- fuit Democritus, qui dixit tamquam in puteo alto, ita ut
 13 fundus nullus sit, ita in occulto iacere veritatem. Peripatetici
 a deambulatione dicti, eo quod Aristoteles auctor eorum deam-
 bulans disputare solitus esset. Hi dicunt quandam particulam
 animae esse aeternam: de reliquo magna ex parte mortalem. 5
 14 Cynici ab immunditia inpudentiae nuncupati. Contra humanam
 enim verecundiam in propatulo coire cum coniugibus eis mos
 erat, censes licitum honestumque esse palam cum uxore
 concumbere, quia coniugium iustum est, publice id praedi-
 cantes agendum, ut canes in vicis vel plateis. Vnde et a cani- 10
 bus, quorum vitam imitabantur, etiam vocabulum nomenque
 15 traxerunt. Epicurei dicti ab Epicuro quodam philosopho ama-
 tore vanitatis, non sapientiae, quem etiam ipsi philosophi porcum
 nominaverunt, quasi volutans in caeno carnali, voluptatem cor-
 poris summum bonum adserens; qui etiam dixit nulla divina 15
 16 providentia instructum esse aut regi mundum. Sed originem
 rerum atomis, id est insecabilibus ac solidis corporibus adsigna-
 vit, quorum fortuitis concursibus universa nascantur et nata
 sint. Adserunt autem Deum nihil agere: omnia constare cor-
 poribus: animam nihil aliud esse quam corpus. Vnde et 20
 17 dixit: 'Non ero, posteaquam mortuus fuero.' Gymnosophistae
 nudi per opacas Indiae solitudines perhibentur philosophari,
 adhibentes tantum genitalibus tegmina. Gymnasium enim ex
 eo dictum est, quod iuvenes nudi exercerentur in campo, ubi
 pudenda sola tantum operiunt. Hi et a generando se cohibent. 25
 18 Theologi autem idem sunt qui et Physici. Dicti autem Theo-
 logi, quoniam in scriptis suis de Deo dixerunt. Quorum varia
 constat opinio, quid Deus esset dum quaererent. Quidam

1 fuit *om.* K¹ ut] et C¹ 2 occulto K 4 particulae K 5 mor-
 tali K 6 nominati B 7 prop. ire coniug. K (*non A*) 9 iustum
om. K (*non A*) 10 vel] aut K (*non A*): et in T et *om.* K (*non A*)
 11 nomenque *om.* K (*non A*) 13 percum C¹ 14 cenu (-na?) T
 corporum BC 16 origine BK 17 verum C¹ 18 nota T
 19 autem *om.* B 21 postquam K 23 gymnasium *Arev.* (ex XVIII.
 xvii. 2): gymno (gi-, ge-, -ne) *codd.* 24 dictum *om.* K (*non A*)
 iubentus K (*non A*) exercentur BC (*cum* XVIII. xvii. 2) 25 sula K
 (*non A*) 26 dic. au. theol. *om.* CK (*non A*) 27 scripturis CK
 28 esset quidam K¹; esset et dum quaererent quidam K² quereat *ut vid.* T

enim corporeo sensu hunc mundum visibilem ex quattuor ele-
 mentis Deum esse dixerunt, ut Dionysius Stoicus. Alii vero
 spiritaliter intellexerunt mentem esse Deum, ut Thales Mile-
 sius. Quidam animum in omnibus commanentem et lucidum, 19
 5 ut Pythagoras. Quidam Deum sine tempore incommutabilem,
 ut Plato. Quidam mentem solutam, ut Cicero. Quidam et
 spiritum et mentem, ut Maro. Inventum enim solummodo
 Deum, non ut invenerunt, exposuerunt, quia evanuerunt in
 cogitationibus suis. Dicentes enim se esse sapientes stulti facti
 10 sunt. [Item] Platonici quidem Deum curatorem et arbitrum et 20
 iudicem asserunt. Epicurei otiosum et inexercitatum. De
 mundo autem Platonici adfirmant incorporalem; Stoici corpo-
 ralem; Epicurus atomis; Pythagoras ex numeris; Heraclitus
 ex igni. Vnde et Varro ignem mundi animum dicit, proinde 21
 15 quod in mundo ignis omnia gubernet, sicut animus in nobis.
 Quam vanissime: 'Qui cum est,' inquit, 'in nobis, ipsi sumus:
 cum exit, emorimur.' Ergo et ignis cum de mundo per fulgura
 proficiscitur, mundus emoritur. Hi philosophorum errores 22
 etiam et apud Ecclesiam induxerunt haereses. Inde αἰῶνες et
 20 formae nescio quae, inde apud Arium Trinitas nominis, et apud
 Valentinum Platonius furor. Inde Marcionis Deus melior de 23
 tranquillitate: ab Stoicis enim venerat; et ut anima interire
 dicatur, Epicurus observatur; et ut carnis restitutio negetur, de
 vana omnium philosophorum schola sumitur; et ubi materia
 25 cum Deo aequatur, Zenonis disciplina est; et ubi quid de
 igneo Deo legitur, Heraclitus intervenit. Eadem materia apud
 haereticos et philosophos volutatur, idem retractatus implicatur.

1 enim om. K (non A) corporeum sensum AK 2 ut Dion.
 Sto. om. T 4 animam K commeantem Arcv. (cf. Lact. inst. 1, 5,
 17) 5 incomm. om. K (non A) 6 qu. spir. T 7 varo B¹: varro B²
 9 se om. B (non A) 10 Item hab. CK: om. B¹ T De. cur. qui. K:
 quidam cur. A et iud. ass. om. K (non A) 11 ass.] dixerunt T
 13 Epic. ex at. dett. 15 gubernat B 16 quam . . . nobis add. in
 marg. T 17 exiit C (cum codd. Tertull. ad nat. 2, 2) per] pre T
 18 emor.] et mor. T 20 inde] deinde B trinis nomini T
 22 ab histicis C¹ et ut an.] ut an. K 23 et ut car.] ut car. K
 24 vana] una Tert. praescr. haer. 7 et ubi] ut ubi C¹ 27 idem et
 retr. CK: id est retractus B implicatur BT: replicantur K: om. A

- VII DE POETIS. Poetae unde sint dicti, sic ait Tranquillus (de poet. 2): 'Cum primum homines exuta feritate rationem vitae habere coepissent, seque ac deos suos nosse, cultum modicum ac sermonem necessarium commenti sibi, utriusque magnificentiam 2 ad religionem deorum suorum excogitaverunt. Igitur ut templa illis domibus pulchriora, et simulacra corporibus ampliora faciebant, ita eloquio etiam quasi augustiore honorandos putaverunt, laudesque eorum et verbis inlustrioribus et iucundioribus numeris extulerunt. Id genus quia forma quadam efficitur, quae *ποιότης* dicitur, poema vocitatum est, eiusque fictores 10 3 poetae.' Vates a vi mentis appellatos Varro auctor est; vel a viendis carminibus, id est flectendis, hoc est modulandis: et proinde poetae Latine vates olim, scripta eorum vaticinia dicebantur, quod vi quadam et quasi vesania in scribendo commoverentur; vel quod modis verba conecterent, viere antiquis 15 pro vincere ponentibus. Etiam per furorem divini eodem erant 4 nomine, quia et ipsi quoque pleraque versibus efferebant. Lyrici poetae *ἀπὸ τοῦ ληρεῖν*, id est a varietate carminum. Vnde et lyra 5 dicta. Tragoedi dicti, quod initio canentibus praemium erat hircus, quem Graeci *τράγος* vocant. Vnde et Horatius (A. P. 220): 20

Carmine qui tragico vilem certavit ob hircum.

- Iam dehinc sequentes tragici multum honorem adepti sunt, excellentes in argumentis fabularum ad veritatis imaginem 6 fictis. Comoedi appellati sive a loco, quia circum pagos agebant, quos Graeci *κόμης* vocant, sive a comisatione. Solebant 25 enim post cibum homines ad eos audiendos venire. Sed comici

1 sunt *K* (*non A*) sicut ait *K* (*non A*) 2 exutam *K* veritate *T*: feritatem *C* *K* 3 nosse] non sc *T*: sc *B*¹ 4 sermone *K* utrique *K*: utrisque *BC* 5 regionem *B*¹ 7 clo. quietam (*pro* eloquioque etiam?) quasi *T*: eloquium quasi *K* (*non A*) angustiore *BC*¹: -rem *K* 8 inlustribus *K* 10 *ποιότης*] poetas *ABCT*: -tis *K* vocatum *B*¹ (*non A*) ei, victores *T*: eius quae fictoris *B* 11 appellatus *A*: appellantur *K* 12 videndis *T*: videntis *B*¹ carnibus *B* plectendis *Goetz*, et *Schoell*, ad *Varr. L. L.* 7, 36 13 latini *K* ol. est (*pro* et?) scr. *T* 14 vesania dicebantur in scrib. commov. *B* vesaniam *K* 15 conecterentur (conn-) *BC* antiqui *K* 16 vincere *CK* per] super *K*: pro *B*¹ 18 po. dicti apo *T* *ληρεῖν*] *lirin codd.* (cf. III, xxii. 8) a om. *K* 21 vile certant ab hyrcō *K* 22 sunt et exc. *B* 23 ad] aut *K*: a *T*¹ imagine *K* 24 Comici *C*: Comihi *T marg.* 26 cibos *K* (*non A*) aud- ex stud- *K*

privatorum hominum praedicant acta; tragici vero res publicas
 et regum historias. Item tragicorum argumenta ex rebus
 luctuosis sunt: comicorum ex rebus laetis. Duo sunt autem 7
 genera comicorum, id est, veteres et novi. Veteres, qui et ioco
 5 ridiculares extiterunt, ut Plautus, Accius, Terentius. Novi, qui
 et Satirici, a quibus generaliter vitia carpuntur, ut Flaccus,
 Persius, Iuvenalis vel alii. Hi enim universorum delicta cor-
 ripiunt, nec vitabatur eis pessimum quemque describere, nec
 cuilibet peccata moresque reprehendere. Vnde et nudi pin-
 10 guntur, eo quod per eos vitia singula denudentur. Saturici 8
 autem dicti, sive quod pleni sint omni facundia, sive a satura-
 tate et copia: de pluribus enim simul rebus loquuntur; seu ab
 illa lance quae diversis frugum vel pomorum generibus ad tem-
 pla gentilium solebat deferri; aut a satyris nomen tractum, qui
 15 inulta habent ea quae per vinolentiam dicuntur. Quidam 9
 autem poetae Theologici dicti sunt, quoniam de diis carmina
 faciebant. Officium autem poetae in eo est ut ea, quae vere 10
 gesta sunt, in alias species obliquis figurationibus cum decore
 aliquo conversa transducant. Vnde et Lucanus ideo in nume-
 20 ro poetarum non ponitur, quia videtur historias composuisse,
 non poema. Apud poetas autem tres characteres esse dicendi: 11
 unum, in quo tantum poeta loquitur, ut est in libris Vergilii
 Georgicorum: alium dramaticum, in quo nusquam poeta lo-
 quitur, ut est in comoediis et tragoediis: tertium mixtum, ut est
 25 in Aeneide. Nam poeta illic et introductae personae loquuntur.

1 pu. reg. K¹: pu. et regnum *T ante corr.* 2 ex rebus... genera (§ 7)
 om. T 4 id est om. K (non A) veteris K veteres om. K
 (non A) iocu (-ca?) rid. T: ioca redicutores B¹ 5 ut] et B¹
 Acc. et Ter. C 6 a] ex K: e BC 7 enim om. K (non A)
 8 vetabatur B¹ K pessime B 9 colibet (i. e. quolibet) T: cuiuslibet
 C prehendere C 10 vita T denudentur B¹ 11 dicun-
 tur B sunt BT 12 sef ab T¹ ut vid.: sed ab BK ex corr. 14 gen-
 tium K solebant BK¹ 15 multa B habente K vio-
 lenti**a T Quaedam B¹ 16 thelogici CK: theologi BT
 17 autem om. K 18 aliis B oblicis quis fig. C¹ 19 transducunt
 B: traducat *Lactantii inst.* 1, 11, 25 *codd. aliquot* inun vero C¹
 21 cataractes B¹ 22 vergiliis T 23 numquam K 24 ut in Aen.
 B: est in Aen. T: ut est Aen. C 25 aedem B¹: acneidos (en-) CK
 ill. intr. B¹ loquitur C¹

- VIII DE SIBYLLIS. Sibyllae generaliter dicuntur omnes feminae vates lingua Graeca. Nam *σῶς* Aeolico sermone deos, *βουλῆν* Graeci mentem nuncupant, quasi dei mentem. Proinde igitur, quia divinam voluntatem hominibus interpretari solebant,
- 2 Sibyllae nominatae sunt. Sicut enim omnis vir prophetans vel 5 vates dicitur vel propheta, ita omnis femina prophetans Sibylla vocatur. Quod nomen ex officio, non ex proprietate vocabuli
- 3 est. Decem autem Sibyllae a doctissimis auctoribus fuisse traduntur. Quarum prima de Persis fuit; secunda Libysa; tertia Delphica in templo Delphii Apollinis genita, quae ante 10 Troiana bella vaticinata est, cuius plurimos versus operi suo
- 4 Homerus inseruit. Quarta Cimmeria in Italia; quinta Erythraea nomine Herophila in Babylone orta, quae Graecis Ilium petentibus vaticinata est perituram esse Troiam, et Homerum mendacia scripturum. Dicta autem Erythraea, quia in eadem 15 insula eius inventa sunt carmina. Sexta Samia, quae Phemonoe
- 5 dicta est, a Samo insula, unde fuit cognominata. Septima Cumana, nomine Amalthea, quae novem libros adtulit Tarquinio Prisco, in quibus erant decreta Romana conscripta. Ipsa est et Cumaea, de qua Vergilius (Ecl. 4, 4):

20

Ultima Cumaei venit iam carminis aetas.

- Dicta autem Cumana a civitate Cumas, quae est in Campania,
- 6 cuius sepulchrum in Sicilia adhuc manet. Octava Hellespontia in agro Troiano nata, quae scribitur Solonis et Cyri fuisse temporibus; nona Phrygia, quae vaticinata est Ancyrae, decima 25
- 7 Tiburtina, nomine Albunea. Quarum omnium carmina efferruntur, in quibus de Deo et de Christo et gentibus multa scripsisse manifestissime conprobantur. Celebrior autem inter ceteras ac nobilior Erythraea perhibetur.

2 Graeca om. K sios] nos K; σῶς codd. Lactantii inst. 1, 6, 7 deus BCK βουλῆν] belen (-em) codd. 3 deum T (gen. plur.?) 5 enim om. K 7 vocabulis C¹ T 8 sybllis K doctoribus B 9 libica B 10 Delphida (-is) Lactantii codd. aliquot 12 instituit K erithriana mine K: eritrima nomine A 13 Herophile Lactant. 15 scripturarum C¹ 19 in om. T erat B¹ con. Ro. dec. K 22 cumis dett. in camcapinia T 23 adhuc manet om. B¹ 25 est om. K 26 tiburtim BKT: -ti C: Tiburs (-tis?) Lactant. offeruntur K: et feruntur Lactant: 27 in] ex K 28 au. erat int. K in cet. hanc nob. C¹

DE MAGIS. Magorum primus Zoroastres rex Bactrianorum, IX
quem Ninus rex Assyriorum proelio interfecit: de quo
Aristoteles scribit quod vices centum milia versuum ab ipso
condita indiciis voluminum eius declarentur. Hanc artem 2
5 multa post saecula Democritus ampliavit, quando et Hippocrates
medicinae disciplina effloruit. Apud Assyrios autem magicae
artes copiosae sunt testante Lucano (6, 427):

Quis noscere fibra

- facta queat, quis prodat aves, quis fulgura caeli
10 servet, et Assyria scrutetur sidera cura?
Itaque haec vanitas magicarum artium ex traditione angelorum 3
malorum in toto terrarum orbe plurimis saeculis valuit. Per
quandam scientiam futurorum et infernorum et vocationes
eorum inventa sunt aruspicia, augurationes, et ipsa quae di-
15 cuntur oracula et necromantia. Nec mirum de magorum 4
praestigiis, quorum in tantum prodire maleficiorum artes ut
etiam Moysi simillimis signis resisterent, vertentes virgas in
dracones, aquas in sanguinem. Fertur et quaedam maga 5
famosissima Circe, quae socios Vlixis mutavit in bestias. Le-
20 gitur et de sacrificio quod Arcades deo suo Lycaeo immolabant,
ex quo quicumque sumerent in bestiarum formas converte-
bantur. Hinc apparet non esse in toto dubium, quod nobilis 6
ille poeta scribit de quadam femina, quae magicis artibus ex-
cellebat (Virg. Aen. 4, 487):
25 'Haec,' inquit, 'se carminibus promittit solvere mentes
quas velit, ast aliis duras inmittere curas;
sistere aquam fluminis, et vertere sidera retro;

1 Bac. fuit quem C¹ 2 int. proc. K (non A) 3 scripsit K 4 in-
dicibus Plin. N. H. 30, 4 5 po. sae. mu. K (non A) 6 magnae B
7 luca B¹ 9 fata Luc. quisque prod. C¹ 10 servit K: eruet B¹
assurias C¹ 11 traductione C¹ 13 quendam B et invocationes B
inf. evocationes. Eorum inventa .Irev. 14 sunt astrologia et haruspicina
et auguratio et ipsa Laclant. 2, 16, 1 16 prodire C¹ T 17 similibus
C 18 mala K (non A) 19 circae K: circee T: circae B: circe
et C¹ 20 et om. T imm. Lyc. B: Lyc. immolabat K 22 apparet
T non om. T¹ vel totum 23 scribit C: scribet K: scripsit BT
25 carin. se C 26 qu. vellet velle K: quam vellet C¹ alis du. in me
inmit. K 27 fluviis dett. (cum Virg.)

nocturnosque ciet manes; mugire videbis
sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.'

- 7 Quid plura, si credere fas est, de Pythonissa, ut prophetae
Samuelis animam de inferni abditis evocaret, et vivorum prae-
sentaret conspectibus; si tamen animam prophetae fuisse cre- 5
damus, et non aliquam phantasmaticam inlusionem Satanae
8 fallacia factam? Prudentius quoque de Mercurio sic ait (1 con.
Symmach. 90):

Traditur extinctas sumpto moderamine virgae
in lucem revocasse animas,
ast alios damnasse neci. 10

Et post paululum adiecit:

Murmure nam magico tenues excire figuras,
atque sepulchrales scite incantare favillas.
Vita itidem spoliare alios ars noxia novit. 15

- 9 Magi sunt, qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nun-
cupantur. Hi et elementa concutiunt, turbant mentes homi-
num, ac sine ullo veneni haustu violentia tantum carminis
10 interimunt. Vnde et Lucanus (6, 457):

Mens hausti nulla sanie polluta veneni 20
incantata perit.

- Daemonibus enim additis audent ventilare, ut quisque suos
perimat malis artibus inimicos. Hi etiam sanguine utuntur
11 et victimis, et saepe contingunt corpora mortuorum. Necro-
mantii sunt, quorum praecantationibus videntur resuscitati 25
mortui divinare, et ad interrogata respondere. *Νεκρός* enim
Graece mortuus, *μαντεία* divinatio nuncupatur: ad quos scisci-
tandos cadaveri sanguis adicitur. Nam amare daemones san-
guinem dicitur. Ideoque quotiens necromantia fit, cruor aqua

2 subpendibus *K* discindere *T* 3 ut] aut *B* propheta
C¹T: profetis *A* 4 presentare *T* 6 phantasmaticam (fa-) *BCT*:
-cum *K* inlusionem *CK*: -ne *BT* 7 fallacia (-tia) *BCKT*
facta *K* 9 tr. hic ex. *KT¹*: tr. hinc ex. *B* 11 at *C¹* alias *K*
damnassam *T¹* 12 adiecit] sic ait *C* 14 scite] istice *T* fabellas *C¹*
15 vitam *K* 18 s. nullo veni *C¹* 19 luca *A* 20 austa *ABCK*
22 adscitis *T²* 23 perimit *B¹* 24 invictimis *B* 26 enim *om.* *K*
27 scissitando his cad. sanguinis *T* 28 cadaveris *dell.* dicitur *T*
ex corr.: dicunt *BK*: dicuntur *C* 29 et ideo *K*

miscitur, ut cruore sanguinis facilius provocentur. Hydro- 12
 mantii ab aqua dicti. Est enim hydromantia in aquae in-
 spectione umbras daemonum evocare, et imagines vel ludifica-
 tiones eorum videre, ibique ab eis aliqua audire, ubi adhibito
 5 sanguine etiam inferos perhibentur sciscitari. Quod genus 13
 divinationis a Persis fertur adlatum. Varro dicit divinationis
 quattuor esse genera, terram, aquam, aerem et ignem. Hinc
 geomantiam, hydromantiam, aeromantiam, pyromantiam dictam.
 Divini dicti, quasi deo pleni: divinitate enim se plenos adsi- 14
 10 mulant et astutia quadam fraudulenta hominibus futura con-
 iectant. Duo sunt [autem] genera divinationis: ars et furor.
 Incantatores dicti sunt, qui artem verbis peragunt. Arioli vocati, 15, 16
 propter quod circa aras idolorum nefarias preces emittunt, et
 funesta sacrificia offerunt, iisque celebritatibus daemonum re-
 15 sponsa accipiunt. Haruspices nuncupati, quasi horarum in- 17
 spectores: dies enim et horas in agendis negotiis operibusque
 custodiunt, et quid per singula tempora observare debeat homo,
 intendunt. Hi etiam exta pecudum inspiciunt, et ex eis futura
 praedicunt. Augures sunt, qui volatus avium et voces inten- 18
 20 dunt, aliaque signa rerum vel observationes inprovisas homini-
 bus occurrentes. Idem et auspices. Nam auspicia sunt quae
 iter facientes observant. Dicta sunt autem auspicia, quasi 19
 avium aspacia, et auguria, quasi avium garria, hoc est avium
 voces et linguae. Item augurium, quasi avigerium, quod aves
 25 gerunt. Duo sunt autem genera auspiciorum: unum ad oculos, 20
 alterum ad aures pertinens. Ad oculos scilicet volatus; ad
 aures vox avium. Pythonissae a Pythio Apolline dictae, quod 21
 is auctor fuerit divinandi. Astrologi dicti, eo quod in astris 22

1 colore CT revocarentur K Ydromantia K 2 aqua insp. T
 3 umbris B et vocare T 4 ibique . . . audire om. T 5 suscitari C¹
 6 varra div. qu. dicit B 8 dictam om. B¹ 11 autem hab. CT: om.
 BK 12 qui rem K: au quia rem? 14 celebrantibus B 15 Auru-
 spices T: Ar- BCK 17 quid] que B 18 Hi . . . praedicunt om. K¹
 19 praedicant B¹ C¹ ex B 20 alique T homines BT (et fort. Isid.)
 21 quae] qui B 22 au, sunt B: sunt C qu. av. a. om. K 23 au-
 spicia BCTUV (non Trin.) 24 linguas codd. idem K 25 au, sunt
 B: sunt K auspiciorum C¹: aus picorum T 27 aure (i. e. -em?)
 vox T Pitones C¹ T a pito T dicti B 28 his codd.
 dicti om. K

ISIDORI

- 23 auguriantur. Genethliaci appellati propter natalium considera-
tiones dierum. Geneses enim hominum per duodecim caeli
signa describunt, siderumque cursu nascentium mores, actus,
eventa praedicare conantur, id est, quis quale signo fuerit
24 natus, aut quem effectum habeat vitae qui nascitur. Hi sunt 5
qui vulgo Mathematici vocantur; cuius superstitionis genus
Constellationes Latini vocant, id est notationes siderum, quo-
25 modo se habeant cum quisque nascitur. Primum autem idem
stellarum interpretes magi nuncupabantur, sicut de his legitur
qui in Evangelio natum Christum adnuntiaverunt; postea hoc 10
26 nomine soli Mathematici. Cuius artis scientia usque ad
Evangelium fuit concessa, ut Christo edito nemo exinde nativi-
27 tatem alicuius de caelo interpretaretur. Horoscopi dicti, quod
horas nativitatis hominum speculantur dissimili et diverso fato.
28 Sortilegi sunt qui sub nomine fictae religionis per quasdam, 15
quas sanctorum sortes vocant, divinationis scientiam profitentur,
aut quarumcumque scripturarum inspectione futura promittunt.
29 Salisatores vocati sunt, quia dum eis membrorum quaecumque
partes salierint, aliquid sibi exinde prosperum seu triste signifi-
30 care praedicunt. Ad haec omnia pertinent et ligaturae execra- 20
bilibum remediorum, quae ars medicorum condemnat, sive in
praecantationibus, sive in characteribus, vel in quibuscumque
31 rebus suspendendis atque ligandis. In quibus omnibus ars
daemonum est ex quadam pestifera societate hominum et ange-
lorum malorum exorta. Vnde cuncta vitanda sunt a Christiano, 25
et omni penitus execratione repudianda atque damnanda.
32,33 Auguria autem avium Phryges primi invenerunt. Praestigium

1 Genethliaci B: Genethiatici T: Genetiati K app.] dicti B¹ con-
siderationem di. B: consideratione siderum K 2 genus K (non A)
hominum om. T signa caeli B: signa K (non A) 4 praedicere
dett. 8 habeat BKT cumque na. B¹ 9 nuncupantur sed
sicut K 10 qui om. K nato Christo abnuntiaverunt K 12 edita
C¹ T 14 orans T ante corr. diversu T fato dett.: fatu BC¹ T:
factu K 16 quas] quam C¹: om. T vocantur B prof.]
proferunt K (non A) 17 ut qu. scribaturam T 18 qu. m. K (non
A): m. quecum B¹ 19 salierent C¹ K 20 praedicant C¹ Ad
om. T 22 vel om. T 23 atque] aut K alligandis C 25 ex.
mal. K (non A) evitanda T 26 pen. et ex. C¹ rep.] vitanda K
(non A)

vero Mercurius primus dicitur invenisse. Dictum autem
 praestigium, quod praestringat aciem oculorum. Aruspinae 34
 artem primus Etruscis tradidisse dicitur quidam Tages. Hic
 ex torist aruspicinam dictavit, et postea non apparuit. Nam 35
 5 dicitur fabulose, arante quodam rustico, subito hunc ex glebis
 exiluisse et aruspicinam dictasse, qua die et mortuus est. Quos
 libros Romani ex Tusca lingua in propriam mutaverunt.

DE PAGANIS. Pagani ex pagis Atheniensium dicti, ubi x
 exorti sunt. Ibi enim in locis agrestibus et pagis gentiles lucos
 10 idolaque statuerunt, et a tali initio vocabulum pagani sortiti
 sunt. Gentiles sunt qui sine lege sunt, et nondum crediderunt. 2
 Dicti autem gentiles, quia ita sunt ut fuerunt geniti, id est, sicut
 in carne descenderunt sub peccato, scilicet idolis servientes et
 necdum regenerati. Proinde gentiles primitus nuncupantur: 3
 15 ipsi dicuntur Graece Ethnici. Ethnici ex Graeco in Latinum
 interpretantur gentiles. *Eθvos enim Graece gens dicitur. Post 4
 fidem autem non debere vocari gentes sive gentiles eos qui ex
 gentibus credunt; sicut post fidem dici iam non potest Iudaeus,
 testante Paulo Apostolo et dicente iam Christianis (1 Cor. 12, 2):
 20 'Quoniam cum gentes essetis,' hoc est, infideles. Apostatae 5
 dicuntur, qui post baptismum Christi susceptum ad idolorum
 cultum et sacrificiorum contaminationem revertuntur. Est
 autem nomen Graecum.

DE DIIS GENTIVM. Quos pagani deos asserunt, homines xi
 25 olim fuisse produntur, et pro uniuscuiusque vita vel meritis coli
 apud suos post mortem coeperunt, ut apud Aegyptum Isis,

2 prestingit T acies CT Aruspinae K 3 ar. autem pr. C¹
 tragus K: stages BT: targes C¹ 4 ex horis C: exoriens Arev.: ex ore
 alii: exortus alii 5 arantem K: rante C¹ ex gl.] exilibi T 8 Ath.]
 ethenien T dic. ubi orti B: dic. orti K (non A) 9 ibi om. K
 (non A) enim om. B et opacis ubi gent. K (non A) 10 a om.
 K (non A) voc. om. K (non A) 11 nondum] non K 12 quia]
 qui T 13 desc.] fuerunt K (non A) 14 gentilis K primus C¹
 nuncupatur B¹ T: nuncupabantur C 15 Ethnici ex... dicitur om. K
 (non A) 17 vocare B 18 crediderunt B iam om. T 19 ap. Pau.
 T 20 cum om. K¹ T¹ 22 cultu K contaminatione revertuntur T
 contaminatione KT: -nes C vertuntur K 24 Quos autem pa. A
 homines... unius om. A 25 vitae K vel om. A¹ K 26 ut ap.
 om. A: quia ap. K isis T: misis ex missis K

apud Cretam Iovis, apud Mauros Iuba, apud Latinos Faunus,
 2 apud Romanos Quirinus. Eodem quoque modo apud Athenas
 Minerva, apud Samum Iuno, apud Paphos Venus, apud Lemnos
 Vulcanus, apud Naxos Liber, apud Delos Apollo. In quorum
 etiam laudibus accesserunt et poetae, et conpositis carminibus 5
 3 in caelum eos sustulerunt. Nam quorundam et inventiones
 artium cultu peperisse dicuntur, ut Aesculapio medicina, Vulcano
 fabrica. Ab actibus autem vocantur, ut Mercurius, quod merci-
 4 bus praeest; Liber a libertate. Fuerunt etiam et quidam viri
 fortes aut urbium conditores, quibus mortuis homines, qui eos 10
 dilexerunt, simulacra finxerunt, ut haberent aliquod ex imagi-
 num contemplatione solacium; sed paulatim hunc errorem
 persuadentibus daemonibus ita in posteris inrepsisse, ut quos
 illi pro sola nominis memoria honoraverunt, successores deos
 5 existimarent atque colerent. Simulacrorum usus exortus est, 15
 cum ex desiderio mortuorum constituerentur imagines vel effi-
 gies, tamquam in caelum receptis, pro quibus se in terris dae-
 mones colendi supposuerunt, et sibi sacrificari a deceptis et
 6 perditis persuaserunt. Simulacra autem a similitudine nuncu-
 pata, eo quod manu artificis ex lapide aliave materia eorum 20
 vultus imitantur in quorum honore finguntur. Ergo simulacra
 vel pro eo quod sunt similia, vel pro eo quod simulata atque
 7 conficta; unde et falsa sunt. Et notandum quod Latinus ser-
 mo sit in Hebraeis. Apud eos enim idolum sive simulacrum
 Semel dicitur. Iudaei dicunt quod Ismael primus simulacrum 25
 8 luto fecerit. Gentiles autem primum Prometheum simulacrum
 hominum de luto finxisse perhibent, ab eoque natam esse
 artem simulacra et statuas fingendi. Vnde et poetae ab eo

1 Fau. appellatur ap. K 3 pavos BT: paphum (-f-) CK 6 et].
 ad K 7 cultum C perisse B: reperisse K 8 actu K 9 et
 om. T 10 orbium C¹ mortales K 11 fixerunt T 12 sed] d**
 C¹ 13 persuadentes T in] ut B 15 exorsus B 16 con-
 stituerunt B¹: constituetur C¹ 18 col. . . . sacrif. om. B¹ et sibi
 ficarl T 19 perfiditatis T sim. sunt nunc. B 20 alia vero
 mat. C¹ 22 pro om. K sunt sim. om. T: sunt om. B¹ 24 enim
 om. K idolum B¹ 25 simulacro K 26 lutum K¹ simulacra
 hom. BC: simulacrum hominis *Lactant. inst.* 2, 10, 12 27 natum B
 28 simula B¹

homines primum factos esse confingunt figurate propter effigies.
 Apud Graecos autem Cecrops, sub quo primum in arce oliva 9
 orta est, et Atheniensium urbs ex Minervae appellatione nomen
 sortita est. Hic primus omnium Iovem appellavit, simulacra 10
 5 repperit, aras statuit, victimas immolavit, nequaquam istiusmodi
 rebus in Graecia umquam visis. Idolatria idolorum servitus 11
 sive cultura interpretatur. Nam λατρεία Graece, Latine servitus
 dicitur, quae quantum ad veram religionem adinet, nonnisi uni
 et soli Deo debetur. Hanc sicut inopia superbia sive hominum 12
 10 sive daemonum sibi exhiberi vel iubet vel cupit, ita pia humi-
 litas vel hominum vel angelorum sanctorum sibi oblatam recusat,
 et cui debetur ostendit. Idolum autem est simulacrum quod 13
 humana effigie factum et consecratum est, iuxta vocabuli inter-
 pretationem. Εἶδος enim Graece formam sonat, et ab eo per
 15 diminutionem idolum deductum aequae apud nos formulam facit.
 Igitur omnis forma vel formula idolum se dici exposcit. Inde 14
 idolatria omnis circa omnem idolum famulatus et servitus.
 Quidam vero Latini ignorantes Graece inperite dicunt idolum
 ex dolo sumpsisse nomen, quod diabolus creaturae cultum
 20 divini nominis invexit. Daemonas a Graecis dictos aiunt, quasi 15
 δαίμονας, id est peritos ac rerum scios. Praesciunt enim futura
 multa, unde et solent responsa aliqua dare. Inest enim illis 16
 cognitio rerum plus quam infirmitati humanae, partim subtilio-
 ris sensus acumine, partim experientia longissimae vitae, partim
 25 per Dei iussum angelica revelatione. Hi corporum aeriorum
 natura vigent. Ante transgressionem quidem caelestia corpora 17
 gerebant. Lapsi vero in aeriam qualitatem conversi sunt, nec
 aeris illius puriora spatia, sed ista caliginosa tenere permissi

1 figurae C 2 are ol. T: arte in oliba C¹ 3 o. est et haniensium
 urbis T 4 sort. est om. T 5 istimodi K 7 sive om. T nam
 idolatria Gr. C¹ 8 quantum] quam K¹ 10 sibi] sive C¹ 11 sanct.
 ang. K (non A) 12 autem om. T¹ 15 diminutionem C¹: divinationem
 KM idolorum M: idodum (ex-lum ut vid.) T² dictum KM
 atque (ad-) CKM (non A) faciunt KM 16 Ideo K (non A)
 19 quo diab. B 21 δαίμονας] demnas B: demnas C¹ K: demonas T
 praesciunt] sciunt Lactant. inst. 2, 14, 6 23 infirmitate B sub-
 tiliores (pro-ris?) K: -ri BCT 26 vigente K quidam T
 28 priora T permissi CDT: perpeSSI BK

- sunt, qui eis quasi carcer est usque ad tempus iudicii. Hi sunt
 18 praevaricatores angeli, quorum Diabolus princeps est. Diabolus
 Hebraice dicitur deorsum fluens, quia quietus in caeli culmine
 stare contempsit, sed superbiae pondere deorsum corruens cecidi-
 dit. Graece vero diabolus criminator vocatur, quod vel crimi- 5
 na, in qua ipse inlicit, ad Deum referat, vel quia electorum
 innocentiam criminibus fictis accusat; unde et in Apocalypsi
 voce angelica dicitur (12, 10): 'Proiectus est accusator fratrum
 nostrorum, qui accusabat illos in conspectu Dei nostri die ac
 19 nocte.' Satanus in Latino sonat adversarius, sive transgressor. 10
 Ipse est enim adversarius, qui est veritatis inimicus, et semper
 sanctorum virtutibus contraire nititur. Ipse et transgressor,
 quia praevaricator effectus in veritate, qua conditus est, non
 stetit. Idem et temptator, quia temptandam iustorum inno-
 20 centiam postulat, sicut in Iob scribitur. Antichristus appella- 15
 tur, quia contra Christum venturus est. Non, quomodo quidam
 simplices intellegunt, Antichristum ideo dictum quod ante
 Christum venturus sit, id est post eum veniat Christus. Non
 sic, sed Antichristus Graece dicitur, quod est Latine contrarius
 21 Christo. 'Αντι enim Graece in Latino contra significat. Christum 20
 enim se mentietur, dum venerit; et contra eum dimicabitur;
 et adversabitur sacramentis Christi, ut veritatis eius evangelium
 22 solvat. Nam et templum Hierosolymis reparare, et omnes
 veteris legis caerimonias restaurare temptabit. Sed et ille
 Antichristus est qui negat esse Deum Christum. Contrarius 25
 enim Christo est. Omnes enim, qui exeunt de Ecclesia et ab
 23 unitate fidei praeciduntur, et ipsi Antichristi sunt. Bel idolum

1 ad] in K hi sunt . . . pr. est om. T¹ 5 diabolus om.
 K (non A) 6 inlicita C¹K ad Dominum B vel] ut B
 7 unde in B] 9 nostri om. A 10 sive . . . advers. om. K (non A)
 11 ipse enim A 12 nititur B 14 inn. iust. B 15 appellatus K
 16 vent. non T vent.] futurus K² (non A) 18 veniet T 19 sed
 om. B¹ Antichr. . . Chr. om. K (non A) 20 enim om. K (non A)
 Graece om. B in Lat.] latine K (non A) 21 enim se BK: se
 enim CT mentitur K dum BCT: cum K et contra verum
 dimicabit Lactant. inst. 7, 19, 6 22 veritas B¹ 23 sonat C¹ 24 sed
 ille T 25 Dominum A 26 enim om. K (non A) est Chr. K:
 Christi est BT 27 et ipsi om. K (non A)

Babylonium est, quod interpretatur vetus. Fuit enim hic Belus
 pater Nini, primus rex Assyriorum, quem quidam Saturnum
 appellant; quod nomen et apud Assyrios et apud Afros postea
 cultum est, unde et lingua Punica Bal deus dicitur. Apud
 5 Assyrios autem Bel vocatur quadam sacrorum suorum ratione
 et Saturnus et Sol. Belphegor interpretatur simulacrum igno- 24
 miniae. Idolum enim fuit Moab, cognomento Baal, super
 montem Phegor, quem Latini Priapum vocant, deum hortorum.
 Fuit autem de Lampsaco civitate Hellesponti, de qua pulsus 25
 10 est; et propter virilis membri magnitudinem in numero deorum
 suorum eum Graeci transtulerunt, et in numen sacraverunt
 hortorum; unde et dicitur praeesse hortis propter eorum
 fecunditatem. Belzebub idolum fuit Accaron, quod interpre- 26
 tatur vir muscarum. Zebub enim musca vocatur. Spurcissi.
 15 mum igitur idolum ideo virum muscarum vocatum propter
 sordes idolatriae, sive pro inmunditia. Belial * *. Behemoth 27
 ex Hebraea voce in Latina lingua animal sonat, propter quod
 de excelsis ad terrena cecidit, et pro merito suo ut animal bru-
 tum effectus sit. Ipse est et Leviathan, id est serpens de
 20 aquis, quia in huius saeculi mare volubili versatur astutia.
 Leviathan autem interpretatur additamentum eorum. Quorum 28
 scilicet, nisi hominum quibus in paradiso semel culpam prae-
 varicationis intulit, et hanc usque ad aeternam mortem cottidie
 persuadendo adicit vel extendit? Quaedam autem nomina 29
 25 deorum suorum gentiles per vanas fabulas ad rationes physicas
 conantur traducere, eaque in causis elementorum composita
 esse interpretantur. Sed hoc a poetis totum fictum est, ut deos
 suos ornarent aliquibus figuris, quos perditos ac dedecoris infamia
 plenos fuisse historiae confitentur. Omnino enim fingendi
 30 locus vacat, ubi veritas cessat. Saturnus origo deorum et totius 30

1 hic om. T¹ Belus] verus C¹ 2 primus om. T 3 numen
 Schwarz 5 autem om. B¹ quidam B¹ 8 mont. fogor CKT
 9 autem] enim B pul. est propt. K 11 numen Arzv. : nomine
 codd. 13 Belzebu C¹ KT accaror K 14 zebul BKT 15 vir K
 17 lingua om. AK 19 sit ipse om. K non A 23 et hanc] ac K
 24 persuadendum K 25 vanas ex unas T 27 interpretatur K 28 suos
 om. B dedecoris K in fama T 29 figendi C¹ 30 ut ver. cesset K

posteritatis a paganis designatur. Hunc Latini a satu appella-
tum ferunt, quasi ad ipsum satio omnium pertineat rerum, vel
31 a temporis longitudine, quod saturetur annis. Vnde et eum
Graeci Cronos nomen habere dicunt, id est tempus, quod filios
suos fertur devorasse, hoc est annos, quos tempus produxerit, 5
in se revolvit, vel quod eo semina, unde oriuntur, iterum re-
32 deunt. Hunc Caeli patris abscidisse genitalia dicunt, quia
nihil in caelo de seminibus nascitur. Falcem tenet, inquit,
propter agriculturam significandam, vel propter annos et tem-
pora, quod in se redeant, vel propter sapientiam, quod intus 10
33 acuta sit. In aliquibus autem civitatibus Saturno liberos suos
apud gentiles inmolabant, quod Saturnum poetae liberos suos
34 devorasse solitum tradiderunt. Iovis fertur a iuvando dictus,
et Iuppiter quasi iuvans pater, hoc est, omnibus praestans.
Hunc et privato titulo Iovem Optimum dixerunt, dum fuisset 15
35 incestus in suis, impudicus in extraneis. Quem modo taurum
fingunt propter Europae raptum; fuit enim in navi cuius in-
signe erat taurus: modo Danaes per imbrem aureum appetisse
concubitum; ubi intellegitur pudicitiam mulieris ab auro fuisse
corruptam: modo in similitudine aquilae, propter quod puerum 20
ad stuprum rapuerit: modo serpentem, quia reptaverit, et
36 cygnum, quia cantaverit. Et ideo non figurae istae sunt, sed
plane de veritate scelera. Vnde turpe erat tales deos credi,
37 quales homines esse non debeant. Ianum dicunt quasi mundi
vel caeli vel mensuum ianuam: duas Iani facies faciunt, propter 25
orientem et occidentem. Cum vero faciunt eum quadrifrontem
et Ianum geminum appellant, ad quattuor mundi partes hoc
referunt, vel ad quattuor elementa sive tempora. Sed dum hoc

1 designantur C¹ appellati fuerunt K (non A) 2 statio T² rer.
pert. K (non A) vel temporum long. K 4 Κρόνος . . . qui est idem
χρόνος id est *Lactant. inst.* 1, 12, 9 nom. hab. di.] vocant K (non A)
5 deforasse T proxerit C¹ 6 revolvit CK: resolvit BT oritur B¹ T
10 redeant] credunt K 11 In aliquod (i. e. -quot) T 12 imm. apud
gent. K (non A) quod] quo B¹ 13 dictus] dici C¹ 16 incertus C¹
18 fuerat C (non A) Danaes] dans T¹ 20 modo in . . . rap. om. B¹
sim. fuisse aq. K (non A) 21 ad stuprum om. AK 22 signum T
23 scelere T¹ unde et tur. K 24 debent K Ia. dictum T
25 vel (alt.) om. BT 26 quadriformem K¹

fingunt, monstrum, non deum faciunt. Neptunum aquas mundi 38
 praedicant; et dictus ab eis Neptunus, quasi nube tonans.
 Vulcanum volunt ignem; et dictus Vulcanus quasi volans can- 39
 dor, vel quasi volicanus, quod per aerem volat. Ignis enim e
 5 nubibus nascitur. Vnde etiam Homerus dicit eum praecipi- 40
 tatum de aere in terras, quod omne fulmen de aere cadit. Id-
 circo autem Vulcanus de femore Iunonis fingitur natus, quod
 fulmina de imo aere nascantur. Claudus autem dicitur Vulca- 41
 nus, quia per naturam numquam rectus [est] ignis, sed quasi
 10 claudus eiusmodi speciem motumque habet. Ideo autem in
 fabrorum fornace eundem Vulcanum auctorem dicunt, quia
 sine igne nullum metalli genus fundi extendique potest. Pluton 42
 Graece, Latine Diespiter vel Ditis pater; quem alii Orcum
 vocant, quasi receptorem mortium. Vnde et orca nuncupatur
 15 vas quod recipit aquas. Ipse et Graece Charon. Liberum a 43
 liberamento appellatum volunt, quod quasi mares in coeundo
 per eius beneficium emissis seminibus liberentur; quod idem
 Liber muliebri et delicato corpore pingitur. Dicunt enim mu-
 lieres ei adtributas et vinum propter excitandam libidinem.
 20 Vnde et frons eius pampino cingitur. Sed ideo coronam viteam 44
 et cornu habet, quia cum grate et moderate vinum bibitur,
 laetitiam praestat; cum ultra modum, excitat lites, id est quasi
 cornua dat. Idem autem et Lyaeus ἀπὸ τοῦ λύνειν, quod multo
 vino membra solvantur. Iste et Graece Διώνυσος a monte
 25 Indiae Nysa, ubi dicitur esse nutritus. Ceterum est et Nysa
 civitas, in qua colitur idem Liber, unde Nysaeus dictus est.

2 qu. subtonans *K* 4 qu. volucanus *C*¹ volet *CK* 5 praec-
 citatam *C*¹: praecipitum *K* 6 are *T*¹ terris *B* flamen *T*
 are *T*¹ candit *C*¹ 8 flumina *T* nascuntur *BT* autem
om., *T* 9 est hab. *BK*: *om.*, *C*¹ *T* 10 specie notumque *T*: species
 vel motus *K* (*non A*) 11 eundem *om.*, *K* (*non A*) augurem *A*
 13 Dis pater *edd.* *Lactantii inst.* 1, 14, 6 al. *Orc.*] melior *K* (*non*
A) 14 vocant *om.*, *K*¹ (*non A*) preceptorem *T* (*non U*): rep-
 torem *A* orca] ossa *K* 15 recepit *CK*¹ a lib. dicunt quasi
K (*non A*) 16 in quo eunde *C*¹ 17 sem. libenter *T* id. libri
B 19 adtributa sed vinum excit. *C*¹ 21 qu. congrate *K* 22 id
 qu. *K* 23 cor invadat *C*¹ *K* λύνειν] illeim (-ein) *codd.* 24 solvuntur
C 25 nisa *C*¹: nisa (-se) *KT*: niso *B* cet. est nisa *B* 26 dicitur
K (*non A*)

- 45 Mercurium sermonem interpretantur. Nam ideo Mercurius
quasi medius currens dicitur appellatus, quod sermo currat
inter homines medius. Ideo et ἑρμῆς Graece, quod sermo, vel
interpretatio, quae ad sermonem utique pertinet, ἐρμηνεία dici-
46 tur. Ideo et mercibus praeesse, quia inter vendentes et ementes 5
sermo fit medius. Qui ideo fingitur habere pinnas, quia citius
verba discurrunt. Vnde et velox et errans inducitur: alas eius
in capite et in pedibus significare volucrum fieri per aera ser-
47 monem. Nuntium dictum, quoniam per sermonem omnia
cogitata enuntiantur. Ideo autem furti magistrum dicunt, quia 10
sermo animos audientium fallit. Virgam tenet, qua serpentes
48 dividit, id est venena. Nam bellantes ac dissidentes interpre-
tum oratione sedantur; unde secundum Livium legati pacis
caduceatores dicuntur. Sicut enim per fetiales bella indice-
49 bantur, ita pax per caduceatores fiebat. Hermes autem Graece 15
dicitur ἀπὸ τῆς ἐρμηνείας, Latine interpres; qui ob virtutem
multarumque artium scientiam Trimegistus, id est ter maximus
nominatus est. Cur autem eum capite canino fingunt, haec
ratio dicitur, quod inter omnia animalia canis sagacissimum
50 genus et perspicax habeatur. Martem deum belli esse dicunt, 20
et Martem appellatum quia per viros pugnatur, ut sit Mars
mas; licet et tria sint genera consuetudinum, sicut Scytharum,
ubi et feminae et viri in pugna eunt: Amazonum, ubi solae
feminae: Romanorum aliarumque gentium, ubi soli mares.
51 Item Martem quasi effectorem mortium. Nam a Marte mors 25
nuncupatur. Hunc et adulterum dicunt, quia belligerantibus
52 incertus est. Quod vero nudo pectore stat, ut bello se quisque

1 Mercurius sermo int. K (non A) interpretatur A¹C¹K 2 quasi]
quia B qu. medicurrens quod K: dicitur appellatus quod A
currant C¹ 3 medius K¹ qu. in sermone et interpretatione K
5 praest K 7 discurrent K eius] enim B 8 aeras G¹: aerem
B: aera enim K 10 nuntiantur T magistri B 11 animas
C¹ 13 sedeantur K 14 praefecti ales B abella T (pro ad b. ?)
inducebantur dett.: inducebantur (-cib- K) codd. 15 per om. K fiebant
K dic. Gr. B 17 scientia add. K² ter om. K 18 est om.
K¹ cur] quare C 20 essent C 21 sit mas martis K (non A)
22 lic. tr. T: et lic. tr. K (non A) sunt B¹ 23 ubi fem. A 24 soli
om. K (non A) 26 et de ad. T 27 incertum T

sine formidine cordis obiciat. Mars autem apud Thracos
 Gradivus dicitur, eo quod in bello gradum inferant qui pu-
 gnant, aut quod inipigre gradientur. Apollinem quamvis divina- 53
 torem et medicum vellent, ipsum tamen etiam Solem dixerunt,
 5 quasi solum. Ipsum Titan, quasi unum ex Titanis, qui adver-
 sus Iovem non fecit. Ipsum Phoebum, quasi ephebum, hoc 54
 est adolescentem. Vnde et sol puer pingitur, eo quod cottidie
 oriatur et nova luce nascatur. Pythium quoque eundem
 Apollinem vocari aiunt a Pythone immensae molis serpente,
 10 cuius non magis venena quam magnitudo terrebat. Hunc 55
 Apollo sagittarum ictibus sternens nominis quoque spolia re-
 portavit, ut Pythius vocaretur. Vnde et ob insigne victoriae
 Pythia sacra celebranda constituit. Dianam quoque germanam 56
 eius similiter lunam et viarum praesidem aiunt. Vnde et vir-
 15 ginem volunt, quod via nihil pariat. Et ideo ambo sagittas
 habere finguntur, quod ipsa duo sidera de caelo radios usque
 ad terras emittant. Dianam autem vocatam quasi Duanam,
 quod luna et die et nocte appareat. Ipsam et Lucinam adse- 57
 verant, eo quod luceat. Eandem et Triviam, eo quod tribus
 20 fungatur figuris. De qua Vergilius (Aen. 4, 511):

Tria virginis ora Dianae,
 quia eadem Luna, eadem Diana, eadem Proserpina vocatur.
 Sed cum Luna fingitur (Prudent. 1 con. Symm. 363): 58

Sublustris splendet amictu.

25 cum subcincta iacit calamos, Latonia virgo est:
 cum subnixa sedet solio, Plutonia coniux.

Latonia autem Diana, eo quod Latonae fuerit filia. Cererem, 59

1 mors *B* tracos *T*: gracos *C*¹: grecos *BK* 2 gradivus
an grand- *incert.* *T*: gradibus *C*¹ inferunt *BT*¹ *ut vid.* 3 domi-
 natorem *K* (*non A*) 4 velint *K* 5 quasi] qua *T* ad-
 versum *BC* 7 adolescentem *T*: quasi ad. *K* 9 Apoll. *om.* *K*
 (*non A*) voc. ai.] vocant *K* (*non A*) 10 veneria *C*¹ terrebat
K (*non A*) 11 iactibus *K*: histibus *A* huius nom. quo. *C*:
 his quo. nomen et *K* (*non A*) 13 Pythia *om.* *K* (*non A*) 14 simi-
 liter *om.* *K* (*non A*) varum *T* aiunt *om.* *K* (*non A*) 15 virg.
 cam vol. quia *K* (*non A*) 15 volunt *om.* *B*¹ ambas *C*¹ *T* 16 fin-
 gunt *CT* duo *om.* *B*¹ 18 lu. die *K* 20 fingatur *CK* 22 quia]
 qui *CT* 24 sublustris sp. *C*¹: cum lustris sp. *B*: sublustris pendet *T*
 amictu] *am B*¹ 26 sc. et so. *C* 27 latona *T* qu. latonis *K* fil. fu. *B*

id est terram, a creandis frugibus adserunt dictam, appellantes
eam nominibus plurimis. Dicunt etiam eam et Opem, quod
60 opere melior fiat terra: Proserpinam, quod ex ea proserpian
61 fruges: Vestam, quod herbis vel variis vestita sit rebus, vel a
vi sua stando. Eandem et Tellurem et Matrem magnam fin- 5
gunt, turritam cum tympano et gallo et strepitu cymbalorum.
Matrem vocatam, quod plurima pariat; magnam, quod cibum
gignat; almam, quia universa animalia fructibus suis alit. Est
62 enim alimentorum nutrix terra. Quod simulacrum eius cum
clavi fingitur, quia tellus hieme clauditur, vere aperitur ut 10
fruges nascantur. Quod tympanum habet, significare volunt
63 orbem terrae. Quod curru vehi dicitur, quia ipsa est terra
quae pendet in aere. Quod sustinetur rotis, quia mundus
rotatur et volubilis est. Quod leones illi subiciunt mansuetos,
ut ostendant nullum genus esse tam ferum quod non subigi 15
64 possit aut superari ab ea. Quod in capite turritam gestat coro-
nam, ostendit superpositas terrae civitates quasi insignitas turri-
bus constare. Quod sedes finguntur circa eam, quia cum om-
65 nia moveantur, ipsam non moveri. Quod Corybantes eius
ministri cum strictis gladiis esse finguntur, ut significetur omnes 20
pro terra sua debere pugnare. Quod gallos huic deae ut servi-
rent fecerunt, significant qui semine indigeant, terram sequi
66 oportere; in ea quippe omnia reperire. Quod se apud eam
iactant, praecipitur, inquiunt, ut qui terram colunt ne sedeant;
semper enim esse quod agant. Cymbalorum autem aereorum 25
sonitus, ferramentorum crepitus in colendo agro: sed ideo aere,
quod terram antiqui aere colebant, priusquam ferrum esset in-

2 Opem] operem T 3 oper T¹ 4 Vestitam B qu. in erbis
T vestia sit T¹: vesta sit T² a via K 6 gallis Arev. et
strep. . . . voc. om. B 7 et matrem voc. T 8 alat K est . . .
nutrix om. K (non A) 9 simulacri eius cla. K 10 figitur BK:
perfingitur C¹ ver B 12 ve. di.] vehitur K (non A) 14 quo
leon. B: quia leon. K 15 es. terrae tam BC 17 potestates
del. ante civitates K 18 constat T sedens T fingitur B cum] ca K
113 19 Quod . . . min. om. T¹ 21 quod om. K 22 feminae del. ante
semine K 23 reperiri del. 24 qui om. C¹ ne deant T¹
25 aereorum om. B¹ 26 co. argo T: colendos agros B: colendos est
agros C et ideo B 27 quod . . . aere om. K (non A) ant. quia ac. B

ventum. Eandem Vestam et ignem esse perhibent, quia terram **67**
ignem habere non dubium est, ut ex Aetna Vulcanoque datur
intelligi. Et ideo virginem putant, quia ignis inviolabile sit
elementum, nihilque nasci possit ex eo, quippe qui omnia quae
5 arripuerit absumat. Ovidius in Fastis (6, 291): **68**

Nec tu aliud Vestam quam vivam intellege flammam;
nataque de flamma corpora nulla vides.

Propterea et virgines ei servire dicuntur, eo quod sicut ex vir-
gine, ita nihil ex igne nascatur. Iunonem dicunt quasi ianonem, **69**
10 id est ianuam, pro purgationibus feminarum, eo quod quasi
portas matrum natorum pandat, et nubentum maritis. Sed
hoc philosophi. Poetae autem Iunonem Iovis adserunt soro-
rem et coniugem: ignem enim et aerem Iovem, aquam et ter-
ram Iunonem interpretantur; quorum duorum permixtione
15 universa gignuntur. Et sororem dicunt quod mundi pars est; **70**
coniugem, quod commixta concordat. Vnde et Vergilius
(Georg. 2, 325):

Tum pater omnipotens fecundis imbris aether
coniugis in gremium descendit.

20 Minerva apud Graecos Ἀθήνη dicitur, id est, femina. Apud **71**
Latinos autem Minervam vocatam quasi deam et munus
artium variarum. Hanc enim inventricem multorum ingenio-
rum perhibent, et inde eam artem et rationem interpretantur,
quia sine ratione nihil potest contineri. Quae ratio, quia ex **72**
25 solo animo nascitur, animumque putant esse in capite et cere-
bro, ideo eam dicunt de capite Iovis esse natam, quia sensus
sapientis, qui invenit omnia, in capite est. In cuius pectore **73**

1 Vestam] vero tam *K* (non *A*) quia] quam *K* 4 poscit *T*
5 adsumat *codd.*: corr. *dett.* 6 aliud] liat *T* intelligi *K*: in intel-
lige *B* 7 nata de *T* videns *C*¹ 8 eis *T* dicunt *BT* 9 nasci-
tur *K*: nascuntur *T* Dicunt iononem *KM* (non *A*) iaionem
T 10 propug**ibus *B*¹ fem. et quod *dett.* 11 natorum *KMU*:
naturam *T*: notorum *B*: natura *C*¹: an natis? maritus *TM*
12 autem *om.* *B* 13 enim *om.* *K* 14 interpretatur *K* 15 pars sit *K*
16 concordat *C*: cordat *T*: cordatum dat *B* ex *corr.*: corda tundit *K*:
condat *D* 18 ait tum *C*: at tum *K* facundis imb. a terra *T* 20 athe-
nas *codd.* 21 autem *om.* *K* manus *B* ex *corr.* *KT* 22 artiarum var.
T 23 interpretatur *K* 25 animum put. *K* cap. in cer. *K*

- ideo caput Gorgonis fingitur, quod illic est omnis prudentia, quae confundit alios, et inperitos ac saxeos conprobat : quod et in antiquis Imperatorum statuīs cernimus in medio pectore
- 74 loricae, propter insinuandam sapientiam et virtutem. Haec Minerva et Tritonia dicitur. Triton enim Africae palus est, 5 circa quam fertur virginali apparuisse aetate, propter quod Tritonia nuncupata est. Vnde et tanto proclivius dea credita,
- 75 quanto minus origo eius innotuit. Pallas autem dicta vel ab insula Pallene in Thracia, in qua nutrita est; vel ἀπὸ τοῦ πάλλειν τὸ δόρυ, id est ab hastae concussione; vel quod Pallan- 10
- 76 tem gigantem occiderit. Venerem exinde dicunt nuncupatam, quod sine vi femina virgo esse non desinat. Hanc Graeci Ἀφροδίτην vocant propter spumam sanguinis generantem.
- 77 Ἀφρὸς enim Graece spuma vocatur. Quod autem fingunt Saturnum Caelo patri genitalia abscidisse, et sanguinem fluxisse 15 in mare, atque eo spuma maris concreta Venus nata est, illud aiunt quod per coitum salsi humoris substantia est; et inde Ἀφροδίτην Venerem dici, quod coitus spuma est sanguinis, quae
- 78 ex suco viscerum liquido salsoque constat. Ideo autem Venerem Vulcani dicunt uxorem, quia Venerium officium nonnisi 20 calore consistit, unde est (Virg. Georg. 3, 97) :

Frigidus in Venerem senior.

- 79 Nam quod Saturnus dicitur patri Caelo virilia amputasse, quae in mare cadentia Venerem creaverunt, quod ideo fingitur quia
- 80 nisi humor de caelo in terram descenderit, nihil creatur. Cupi- 25 dinem vocatum ferunt propter amorem. Est enim daemon fornicationis. Qui ideo alatus pingitur, quia nihil amantibus levius, nihil mutabilius invenitur. Puer pingitur, quia stultus est et inrationabilis amor. Sagittam et facem tenere fingitur.

2 quod in K 3 statuisset C 4 loricae C 5 palus] pulsus C¹
 6 quem T 7 procl.] cupidius K 8 vel ob T 12 vi] viro K
 esse virgo AB 13 Ἀφρ.] afrodin BCK: anfrondin T 14 Ἀφρὸς]
 afrodin BCK: anfrondin T 16 mari codd. eo om. K (non A):
 ex Arev. ill. autem ai. K (non A): ill. agunt C 17 coitus B:
 coitu* (-s?) T: coitos K (non A) humeris A: maris K 18 Ἀφρ.]
 afrodin codd. 19 liquodo B¹: aliquo modo K (non A) 20 non sine
 B 22 in venere frig. K (non A) 23 quem in ma. candentia T
 28 notabilis T 29 falcem . . . falcem C¹

Sagittam, quia amor cor vulnerat ; facem, quia inflammat. Pan 81
 dicunt Graeci, Latini Silvanum, deum rusticorum, quem in
 naturae similitudinem formaverunt ; unde et Pan dictus est, id
 est omne. Fingunt enim eum ex universali elementorum specie.
 5 Habet enim cornua in similitudinem radiorum solis et lunae. 82
 Distinctam maculis habet pellem, propter caeli sidera. Rubet
 eius facies ad similitudinem aetheris. Fistulam septem cala-
 morum gestat, propter harmoniam caeli, in qua septem sunt
 soni et septem discrimina vocum. Villosus est, quia tellus con- 83
 10 vestita est tagitventibust. Pars eius inferior foeda est, propter
 arbores et feras ut pecudes. Caprinās ungulas habet, ut solidi-
 tatem terrae ostendat, quem volunt rerum et totius naturae
 deum ; unde Pan quasi omnia dicunt. Isis lingua Aegyptiorum 84
 terra appellatur, quam Isin volunt esse. Fuit autem Isis regina
 15 Aegyptiorum, Inachis regis filia, quae de Graecia veniens Aegypti-
 os litteras docuit, et terras colere instituit ; propter quod et terram
 eius nomine appellaverunt. Serapis omnium maximus Aegypti- 85
 orum deus. Ipse est Apis rex Argivorum, qui navibus transve-
 ctus in Aegyptum, cum ibidem mortuus fuisset, Serapis appella-
 20 tus est ; propterea quia arca, in qua mortuus ponitur, quam
 sarcophagum vocant, σαρπὶς dicitur Graece, et ibi eum venerari se-
 pultum coeperunt, priusquam templum eius esset instructum.
 Velut σαρπὶς et Apis, Sorapis primo, deinde una littera commu-
 tata Serapis dictus est. Apis fuit apud Aegyptios taurus Serapi 86
 25 consecratus, et ab eo ita cognominatus, quem Aegyptus instar
 numinis colebat, eo quod de futuris daret quaedam manifesta
 signa. Apparebat enim in Menphis. Quem centum antistites

2 grece latine K 3 dictum K 5 cornu K (non A) 8 sept.
 sint C¹ 10 agita v. A : agitata v. C (non D) an a viventibus ? feta
 B¹ 11 ungules T ut] et C¹ 12 ostenderet T 14 quam... esse
 om. K (non A) 15 egyptorum T inachi dett. (sed cf. l. iii. 5) 16 in
 litt. C¹ §§ 85-9 om. KM. Contuli ABCT 17 maximum T (non U)
 18 transsecutus A in aepto B 20 propter quia T qua] co (i. e. quo)
 T quam om. A 21 foros (ex so-?) A : sacros B ibi eum CU :
 ibidem A (B¹ n. l.) : ibi cum T 23 soros A : soror BC¹ T et apiscor
 aphs T : sed apis sorapis (-aph-) ABC¹ prima A 24 dic. est]
 dicitur A 25 star numnis A : inly tar nominis C¹ 27 in mensis A

prosequebantur et repente velut lymphatici praecanebant.
 87 Huius capitis imaginem sibi in eremo Iudaei fecerunt. Fauni
 a fando, vel ἀπὸ τῆς φωνῆς dicti, quod voce, non signis osten-
 dere viderentur futura. In lucis enim consulebantur a paganis,
 88 et responsa illis non signis, sed vocibus dabant. Genium autem 5
 dicunt, quod quasi vim habeat omnium rerum gignendarum,
 seu a gignendis liberis; unde et geniales lecti dicebantur a
 89 gentibus, qui novo marito sternebantur. Haec et alia sunt
 gentilium fabulosa figmenta, quae interpretata sic habentur, ut
 90 ea non intellecta damnabiliter tamen adorent. Fatum autem 10
 dicunt esse quidquid dii fantur, quidquid Iuppiter fatur. A
 fando igitur fatum dicunt, id est a loquendo. Quod nisi hoc
 nomen iam in alia re soleret intellegi, quo corda hominum
 nolumus inclinare, rationabiliter possumus a fando fatum appel-
 91 lare. Non enim abnuere possumus esse scriptum in litteris 15
 sanctis (Psalm. 61, 12): 'Semel locutus est Deus: duo haec
 audiui,' et cetera. Quod enim dictum est, 'semel locutus est,'
 intellegitur immobiliter, hoc est incommutabiliter est locutus;
 sicut novit incommutabiliter omnia quae futura sunt, et quae
 92 ipse facturus est. Tria autem fata fingunt in colo et fuso 20
 digitisque filum ex lana torquentibus, propter tria tempora:
 praeteritum, quod in fuso iam netum atque involutum est:
 praesens, quod inter digitos neentis traicitur: futurum, in lana
 quae colo implicata est, et quod adhuc per digitos neentis ad
 93 fustum tamquam praesens adpraeteritum traiciendum est. Parcas 25
 κατ' ἀντίφρασιν appellatas, quod minime parcant. Quas tres
 esse voluerunt: unam, quae vitam hominis ordiatur; alteram,

1 persequerentur A percanerent T 4 videretur C
 enim om. A consulabantur B 5 vocis T 6 quod] qui
 B quasi] si T 7 genitales A 8 qui] quo C¹ 9 fig.
 fab. C sic... intellecta om. T 10 ea] eis C¹: om. A
 intellectis C¹ 11 effantur K 12 fando] fan K est loq. K
 13 solere T: solveret CK 14 possumus B: possemus CK 15 annuere
 T 17 quod est dic. sem. K (non A) 18 inmob. hoc est om. K (non
 A) est loc. ... incomm. om. B¹C¹ loc. est K (non A) 19 sicut]
 sive K (non A) 20 colore fu. B 21 filo CKT: fila B 23 netentis
 K: venientis C¹ trahitur B 24 netentis K 25 praesens om. K
 (non A) ad] et A 26 quia min. K (non A) 27 hominibus
 CK ordinatur K

quae contextat ; tertiam, quae rumpat. Incipimus enim cum
 nascimur, sumus cum vivimus, desiimus cum interimus. For- 94
 tunam a fortuitis nomen habere dicunt, quasi deam quandam
 res humanas variis casibus et fortuitis inludentem ; unde et
 5 caecam appellant, eo quod passim in quoslibet incurrens sine
 ullo examine meritorum, et ad bonos et ad malos venit. Fatum
 autem a fortuna separant : et fortuna quasi sit in his quae for-
 tuitu veniunt, nulla palam causa ; fatum vero adpositum sin-
 gulis et statutum aiunt. Aiunt et tres Furias feminas crinitas 95
 10 serpentibus, propter tres affectus, quae in animis hominum
 multas perturbationes gignunt, et interdum cogunt ita delin-
 quere, ut nec famae nec periculi sui respectum habere permit-
 tant. Ira, quae vindictam cupit : cupiditas, quae desiderat
 opes : libido, quae appetit voluptates. Quae ideo Furiae
 15 appellantur, quod stimulis suis mentem feriant et quietam esse
 non sinant. Nymphas deas aquarum putant, dictas a nubibus. 96
 Nam ex nubibus aquae, unde derivatum est. Nymphas deas
 aquarum, quasi numina lympharum. Ipsas autem dicunt et
 Musas quas et nymphas, nec inmerito. Nam aquae motus
 20 musicen efficit. Nympharum apud gentiles varia sunt vocabula. 97
 Nymphas quippe montium Oreades dicunt, silvarum Dryades,
 fontium Hamadryades, camporum Naidēs, maris Nereides.
 Heroas dicunt a Iunone traxisse nomen. Graece enim Iuno 98
 "Hpa appellatur. Et ideo nescio quis filius eius secundum
 25 Graecorum fabulam ἥρως fuit nuncupatus ; hoc videlicet velut
 mysticum significante fabula, quod aer Iunoni deputetur, ubi
 volunt heroas habitare. Quo nomine appellant alicuius meriti
 animas defunctorum, quasi ἀήρωας, id est viros aërios et caelo

2 desimus *KT* : desumus *BC* : desinimus *dett.* (*cum codd. Lactantii*
inst. 2, 10, 20) 4 casibus *om.* *K* (*non A*) inducentem *K*
 (*non A*) 6 et ad ma. et ad bo. *B* 8 veniant *C* ven. ut nul. *T*
 factum *T* 9 statum *C¹T* aiunt *om.* *K* 10 effectus *BCT*
 aff. qui *dett.* 13 ira] ita *K* 15 fer. men. *K* (*non A*) 17 nam ex
 nub. *om.* *B¹* (*non A*) 18 nomina *BC¹* 19 quas et *BC* : quas *K* : quasi
T namque mo. *C¹* 20 efficit *B* 22 camp. Ham. font. Nai.
Arav. (*non A*) Ner.] naraides *K* : naidēs *BCT* 24 "Hpa
om. *K* 25 fabolas *K* (*non A*) velut] vel *C* 27 aëroas *Isid.*
 quo mine *C¹* 28 quasi] quos *T* ἀήρ.] eroas *codd.*

- 99 dignos propter sapientiam et fortitudinem. Penates gentiles dicebant omnes deos quos domi colebant. Et penates dicti, quod essent in penetralibus, id est in secretis. Hi dii quomodo
- 100 vocabantur, vel quae nomina habuerint, ignoratur. Manes deos mortuorum dicunt, quorum potestatem inter lunam et 5 terram asserunt; a quibus et mane dictum existimant; quos putant ab aere, qui *μανός*, id est rarus est, manes dictos, sive quia late manant per auras, sive quia mites sunt, inmanibus contrarii, nomine hoc appellantur. Apuleius autem ait eos *κατ' ἀντίφρασιν* dici manes, hoc est mites ac modestos, cum sint 10
- 101 terribiles et inmanes, ut Parcas, ut Eumenides. Larvas ex hominibus factos daemones aiunt, qui meriti mali fuerint. Quarum natura esse dicitur terrere parvulos et in angulis garrire
- 102 tenebrosis. Lamias, quas fabulae tradunt infantes corripere ac
- 103 laniare solitas, a laniando specialiter dictas. Pilosi, qui Graece 15 Panitae, Latine Incubi appellantur, sive Inui ab ineundo passim cum animalibus. Vnde et Incubi dicuntur ab incumbendo, hoc est stuprando. Saepe enim inprobi existunt etiam mulieribus, et earum peragunt concubitus: quos daemones Galli Dusios vocant, quia adsidue hanc peragunt immunditiam. 20
- 104 Quem autem vulgo Incubonem vocant, hunc Romani Faunum ficiarium dicunt. Ad quem Horatius dicit (C. 3, 18, 1):

Faune, Nympharum fugientium amator,
per meos fines et aprica rura
lenis incedas.

25

1 dig. quasi prop. *K* (non *A*) fort. dicunt *C*¹ (cf. ad 4) dic. gent. *K* (non *A*) 2 doli *C*¹ 3 penetrabilibus *codd.* qui voc. vel quo nom. *T* 4 ign. dicunt *A* (cf. ad 1, 5¹): ignorantur *BT* 5 dicunt *om. A* di. mort. *B* 7 ab aere] habere *codd.* est qui ra. *T* 9 contrario *BCK* 11 Par. autem enidas *T* 12 daem.] deos *K* (non *A*) fuerunt *AK* 13 in *om. T* gulos *B*¹ 14 Limias *K* 16 invii *BCK*: invia *T* ad in. *K* 17 ad inc. *K* 18 enim *om. K* 19 pergunt *T*¹ 20 disios *C*¹ vocant *KT*: nuncupant *ABC* qui ads. *B* inm. per. *K* 22 vicarium *K* 23 fugientum *Horat.* 24 africa *T* rora *C*¹